

ЧАСОПИС ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Науково-практичний юридичний журнал

Офіційний друкований орган Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних і кримінальних справ

За загальною редакцією Міценка Станіслава Миколайовича

Журнал засновано у 2011 році
Видається шість разів на рік

Засновник: Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
Передплатний індекс УДППЗ «Укрпошта»
89265

Реєстраційне свідоцтво Серія КВ № 17620-6470Р
Видавець: Видавничий Дім «Ін Юре»

Адреса засновника: 01043, м. Київ,
вул. Пилипа Орлика, 4а
Веб-сайт: <http://sc.gov.ua>
E-mail: inbox@sc.gov.ua
Тел.: 0(44) 363-41-77
Адреса видавця: 04107, м. Київ,
вул. Багговутівська, 17–21
E-mail: info@inyure.kiev.ua
Тел.: 0(44) 537-51-07

© Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

6(9).2012

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- Міщенко Станіслав Миколайович** — виконуючий обов'язки Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Вільгушинський Михайло Йосипович** — кандидат юридичних наук, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Пшонка Микола Павлович** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у відставці, заслужений юрист України;
- Андрушко Петро Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Безклубий Ігор Анатолійович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Британчук Володимир Васильович** — суддя судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Вернидубов Іван Васильович** — кандидат юридичних наук, народний депутат України, заслужений юрист України;
- Глушков Валерій Олександрович** — доктор юридичних наук, професор, завідувач спец. кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України;
- Глущенко Світлана Володимирівна** — кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Городовенко Віктор Валентинович** — кандидат юридичних наук, голова Апеляційного суду Запорізької області, заслужений юрист України;
- Дзера Олександр Васильович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН вищої школи України, заслужений юрист України;
- Долежан Валентин Володимирович** — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія»;
- Дьоміна Ольга Олександрівна** — кандидат юридичних наук, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Капліна Оксана Володимирівна** — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Капустинський Віктор Анатолійович** — кандидат юридичних наук, керівник апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

-
- Комаров В'ячеслав Васильович** — кандидат юридичних наук, професор, академік НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Кузнецова Наталія Семенівна** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України;
- Луспенник Дмитро Дмитрович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Маляренко Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, ректор Національної школи суддів України, заслужений юрист України;
- Музика Анатолій Ананійович** — доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України;
- Нор Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики правничого факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Орлова Світлана Олександрівна** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Святоцький Олександр Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний редактор юридичного журналу «Право України», заслужений юрист України;
- Сердюк Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, професор, заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Сіроткіна Марія В'ячеславівна** — кандидат юридичних наук, завідувач сектору забезпечення діяльності заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Слуцька Тетяна Іванівна** — кандидат юридичних наук, завідувач сектору забезпечення діяльності заступника Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Стефанчук Руслан Олексійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач відділу проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України;
- Ткачук Олег Степанович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, вчений секретар Науково-консультативної ради Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Шибіко Василь Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України.

ЗМІСТ

Інформаційні листи Information Letters

- Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 3 жовтня 2012 р. № 223-1430/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about execution order of preparative judicial proceedings according to the Criminal Procedure Code of Ukraine from October 3, 2012 № 223-1430/0/4-12 7
- Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about some issues of execution order of judicial consideration in judicial proceedings in the first instance according to the Criminal Procedure Code of Ukraine from October 5, 2012 № 223-1446/0/4-12 19
- Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування від 9 листопада 2012 р. № 1640/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about some issues of appeal order of decisions, activities or inactivities during pre-trial investigation from November 9, 2012 № 1640/0/4-12 40
- Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about some issues of criminal judicial proceedings execution on the basis of agreements from November 15, 2012 № 223-1679/0/4-12 48
- Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 21 листопада 2012 р. № 10-1717/0/4-12

Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about some issues of execution order of judicial proceedings as for reconsideration of court decisions in a court of appeal according to the Criminal Procedure Code of Ukraine from November 21, 2012 № 10-1717/0/4-12 61

Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про деякі питання застосування розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України від 26 листопада 2012 р. № 1735/0/4-12
Information letter of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases about some issues of application of the Chapter XI «Transitional Provisions» of the Criminal Procedure Code of Ukraine from November 26, 2012 № 1735/0/4-12 83

На допомогу судді **Assistance for Judge**

Мищенко С. М. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування: окремі аспекти
Mishchenko S. M. Investigating Judge as Subject of Judicial Control during Pre-trial Investigation Execution: Certain Aspects 88

Вільгушинський М. Й., Сіроткіна М. В. Погоджувальне правосуддя у кримінальній юстиції України: актуальні проблеми впровадження та застосування
Vilhushynskiy M. Y., Sirotkina M. V. Conciliatory Justice in Criminal Justice of Ukraine: Current Issues of Implementation and Application 97

Сердюк В. В., Бабанли Р. Ш. Загальні засади міжнародного співробітництва при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних справах: процесуальний аспект
Serdiuk V. V., Babanly R. Sh. General Provisions of International Cooperation during Provision of International Legal Assistance in Criminal Cases: Procedural Aspect 113

Сахно Р. І. Деякі особливості забезпечення права на захист за Кримінальним процесуальним кодексом України (порівняльно-правовий аналіз)
Sakhno R. I. Some Peculiarities of Providing Right on Defence According to the Criminal Procedure Code of Ukraine (Comparative and Legal Analysis) 133

Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ **Resolutions of the Plenary Session of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases**

Постанова від 13 вересня 2012 р. № 11 «Про хід виконання постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних

і кримінальних справ «Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 році та завдання на 2012 рік» Resolution from September 13, 2012 № 11 «On execution of the Resolution of the Plenary Session of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases «On state of administration of justice by the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in 2011 and tasks for 2012»	141
Постанова від 13 вересня 2012 р. № 12 «Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2012 року та завдання на поточний рік» Resolution from September 13, 2012 № 12 «On state of administration of justice by the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in the first half of 2012 and tasks for the current year»	142

Аналіз судової практики Court Practice Analysis

Пшонка М. П., Дьоміна О. О. Проблемні питання правозастосування за результатами аналізу касаційного перегляду судових рішень у цивільних справах у I півріччі 2012 року Pshonka M. P., Diomina O. O. Problem Issues of Law Enforcement According to Results of Cassation Reconsideration of Court Decisions in Civil Cases in the First Half of 2012	147
---	-----

Судове управління Judicial Management

Капустинський В. А., Постол Т. М. Стратегія адміністрування апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у сфері кадрового забезпечення на 2013–2015 рр. Viktor A. Kapustynskyi, Tetiana M. Postol. Administration Strategy of Staff of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in Sphere of Personnel Provision in 2013–2015	158
---	-----

Список скорочень List of abbreviations	164
---	-----

ІНФОРМАЦІЙНІ ЛИСТИ

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПРО ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ ПІДГОТОВЧОГО
СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО
ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ВІД 3 ЖОВТНЯ 2012 Р. № 223-1430/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів місцевих та апеляційних судів України на те, що 19 листопада 2012 р. набирає чинності Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (далі – КПК). Згідно з п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК кримінальні справи, які на день набрання чинності КПК не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються, надсилаються до суду та розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанції і Верховним Судом України згідно з положеннями КПК. З метою однакового застосування всіма судами загальної юрисдикції кримінального процесуального законодавства та уникнення неоднозначного тлумачення норм права судам слід звернути увагу на наступне.

1. Усі питання, пов'язані з проведенням підготовчого провадження, залежно від особливостей порядку судового провадження згідно зі ст. 31 КПК вирішуються суддею одноособово або відповідно до частин 2, 3, 9 цієї ж статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру — судовий розгляд клопотання про застосування таких заходів згідно зі ст. 512 КПК здійснюється суддею лише одноособово). Визначення судді (колегії суддів) відповідно до ст. 35 КПК здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим врахуванням положень статей 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді у кримінальному провадженні).

Головуючий (професійний суддя, який головує під час колегіального судового розгляду або здійснює його одноособово) отримує обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, про що робиться запис у контрольному журналі судових справ та інших матеріалів, переданих для розгляду судді. Не пізніше п'яти днів із дня надходження у провадження конкретного судді обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд постановляє ухвалу про призначення підготовчого судового засідання, в якій визначає дату, час та місце його проведення. Одночасно з прийняттям цього рішення суд, що здійснюватиме судове провадження, у разі необхідності вправі згідно з ч. 1 ст. 320 КПК прийняти рішення (постановити ухвалу) про призначення запасного судді, про що робиться відмітка у журналі судового засідання.

Про день, час і місце проведення підготовчого судового засідання сторони та інші учасники судового провадження, перелік яких наведено у ч. 2 ст. 314 КПК, за розпорядженням головуючого повідомляються секретарем судового засідання. Повідомлення про виклик до суду надсилаються поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою чи іншими засобами зв'язку не пізніше ніж за п'ять днів до дати призначення підготовчого судового засідання, що має забезпечити своєчасність отримання повідомлень та право сторін на участь. Зауважимо, що відповідно до ст. 134 КПК суд здійснює судовий виклик лише тих учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою. Натомість повідомлення учасників кримінального провадження згідно з ч. 2 ст. 111 КПК здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у процесуальних діях не є обов'язковою. Також слід зазначити, що в повідомленні, крім іншого, має міститись вказівка про необов'язковість їх участі у проведенні процесуальної дії чи прийнятті рішення.

Також варто врахувати, що судове провадження не може бути розпочато раніше ніж через п'ять днів із дня вручення (отримання) обвинувачено-

му копії обвинувального акта. У випадку надходження від обвинуваченого, який тримається під вартою, клопотання про бажання взяти участь у підготовчому судовому засіданні суд вживає заходів для доставки обвинуваченого в судові засідання. Якщо ж обвинувачений, який тримається під вартою, заявив клопотання про його участь у підготовчому судовому засіданні дистанційно, суд, розглянувши таке клопотання, постановляє ухвалу про задоволення клопотання, копія якої направляється в установу попереднього ув'язнення для належної підготовки проведення дистанційного судового провадження. Клопотання про здійснення судового провадження у такому режимі можуть надійти й від інших учасників судового провадження, приймати рішення щодо яких суд повинен у порядку, передбаченому ст. 336 КПК.

Слід зазначити, що у випадку надходження до суду клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором, щодо розгляду обвинувального акта про вчинення кримінального проступку без проведення судового розгляду в судовому засіданні та за відсутності учасників судового провадження, якщо обвинувачений, інтереси якого були представлені захисником, беззаперечно визнав свою винуватість, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий не заперечує проти цього, суд відповідно до ч. 1 ст. 382 КПК у п'ятиденний строк із дня отримання таких документів вивчає їх та додані до обвинувального акта матеріали і ухвалює вирок. При цьому слід мати на увазі, що згода обвинуваченого на розгляд судом обвинувального акта за його відсутності, а також відсутність заперечень у потерпілого проти розгляду у спрощеному провадженні мають бути підтверджені письмово. Таке підтвердження (згода) може бути відображено як у самому клопотанні прокурора або слідчого, погодженому з прокурором, так і міститись в окремих клопотаннях обвинуваченого, погоджених із захисником, та потерпілого.

Якщо суд вважає необхідним проведення судового розгляду обвинувального акта, який надійшов із клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, то він призначає розгляд та викликає у підготовчому судовому засіданні для участі у ньому учасників кримінального провадження. Необхідність проведення судового розгляду такого обвинувального акта може виникнути, якщо: а) відсутні фактичні підстави для визнання винуватості; б) існують обґрунтовані підстави вважати, що особа не добровільно визнала свою винуватість та з тих чи інших причин не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини; в) проведення розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні порушує права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб тощо.

2. У призначений для проведення підготовчого судового засідання час головуєчий відкриває підготовче судові засідання і оголошує про його початок.

Секретар судового засідання відповідно до статей 342–345 КПК доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб, з'явився у підготовчє судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Неприбуття для участі у підготовчому судовому засіданні учасників судового провадження (крім прокурора, за винятком випадків, коли кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення в порядку ч. 4 ст. 26 КПК), які належним чином повідомлені про дату, час і місце проведення такого засідання (при цьому суд повинен переконатися, що таке повідомлення мало місце), не перешкоджає його проведенню, крім випадків, визначених законом, зокрема:

1) якщо обвинувачений, потерпілий звернувся з клопотанням (виявив бажання) бути присутнім під час підготовчого судового засідання, але з невідомих причин не з'явився до суду у визначений час, суд вправі відкласти судове засідання;

2) якщо відсутність учасника підготовчого судового засідання зумовлена поважними причинами, суд може прийняти рішення про відкладення судового засідання;

3) у разі відсутності обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, для можливості реалізації останнім права, передбаченого ст. 384 КПК, щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних, суд зобов'язаний відкласти судове засідання;

4) якщо обвинувальний акт надійшов до суду з підписаною між сторонами угодою, участь сторін такої угоди відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК є обов'язковою, то відкладення судового засідання також є обов'язковим;

5) якщо одна зі сторін заперечує проти проведення підготовчого судового засідання за відсутності учасника судового провадження, який не з'явився, суд вправі відкласти судове засідання;

6) якщо до суду надійшло клопотання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, участь сторін кримінального провадження та потерпілого згідно з ч. 1 ст. 288 КПК є обов'язковою, а тому суд зобов'язаний відкласти судове засідання.

Крім того, секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового провадження, а також про умови його фіксування. Під повним фіксуванням судового провадження слід розуміти фіксування його за допомогою звукозаписувального технічного засобу (ч. 5 ст. 27 КПК). Проте у разі неприбуття учасників судового провадження, як це передбачено ч. 4 ст. 107 КПК, фіксування кримінального провадження за допомогою технічних засобів не здійснюється, що не позбавляє секретаря судового засідання обов'язку вести журнал судового засідання.

Після цього головуючий має оголосити склад суду, прізвище запасного судді (у разі його призначення), прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представника, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання. Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК. Після ознайомлення обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у підготовчому провадженні, з пам'яткою головуючий з'ясовує, чи ознайомились вони зі змістом пам'ятки, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, у разі необхідності додатково роз'яснює їх. Крім того, головуючий роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Питання про відвід вирішується судом згідно зі статтями 75–81 КПК.

Після виконання зазначених вище дій суд з'ясовує думку учасників судового провадження щодо можливості призначення судового розгляду та вирішує клопотання, заявлені ними. Першим думку щодо такої можливості та наявності/відсутності підстав для прийняття рішення, передбаченого ч. 3 ст. 314 КПК та ч. 2 ст. 315 КПК, висловлює прокурор, а потім — захисник та інші учасники судового провадження.

У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти одне із таких рішень:

1) затвердити угоду про визнання винуватості чи про примирення або відмовити у затвердженні угоди в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК, та повернути кримінальне провадження прокурору (якщо угоду досягнуто під час досудового розслідування) для його продовження, або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку. Перед затвердженням угоди про визнання винуватості чи про примирення суд згідно з вимогами частин 4–6 ст. 474 КПК зобов'язаний з'ясувати, чи розуміє обвинувачений права, надані йому законом, наслідки укладення та затвердження угод, характер кожного обвинувачення, вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом, а також зобов'язаний переконатися, що укладення угоди є добровільним. У разі необхідності (якщо суд має сумніви щодо відповідності угоди вимогам закону) затвердження угоди може бути перенесено на іншу дату. Якщо ж суд переконується, що угода може бути затверджена, він відповідно до ст. 475 КПК ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків із урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею;

2) закрити провадження у випадку встановлення таких підстав: а) набрання чинності законом, яким скасовано кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою; б) смерть обвинуваченого (за винятком випадків,

коли провадження є необхідним для реабілітації померлого); в) існування вироку за тим же обвинуваченням, який набрав законної сили, або постановлення ухвали суду про закриття кримінального провадження за тим же обвинуваченням; г) відмова потерпілого чи його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення; д) звільнення особи від кримінальної відповідальності; е) відмова прокурора від підтримання обвинувачення та відмова потерпілого чи його представника або законного представника підтримувати обвинувачення самостійно. Наявність інших підстав (відсутність події або складу кримінального правопорушення тощо) має бути доведена під час судового розгляду, за результатами якого може бути постановлено виправдувальний вирок.

Слід зазначити, що у разі встановлення судом необґрунтованості клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності або ж коли обвинувачений заперечує проти цього, суд своєю ухвалою відмовляє у задоволенні клопотання прокурора та повертає його останньому для продовження розслідування, якщо підстави для такого звільнення було встановлено на стадії досудового розслідування, або призначає судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо таке клопотання надійшло після направлення обвинувального акта до суду;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам статей 291, 292 КПК: зокрема, якщо ці документи містять положення, що суперечать одне одному; у документах наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; вони не підписані слідчим (крім випадків, коли прокурор склав їх самостійно) чи не затверджені прокурором; до них не долучено передбачені законом додатки.

Про повернення матеріалів кримінального провадження (обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру) прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків. Ухвала негайно направляється прокурору для усунення зазначених у ній недоліків обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або для долучення необхідних додатків тощо.

Проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, окрім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, в кримінальному провадженні не допускається. Докази, отримані при проведенні процесуальних дій, не визначених в ухвалі про повернення зазначених матеріалів кримінального провадження, згідно з ч. 8 ст. 223 КПК є недопустимими;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру до відповідного суду для визначення підсудності у випадку встановлення невідсудності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру. Якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для прийняття рішень, передбачених пунктами 1–4 ч. 3 ст. 314 КПК, суд, заслухавши думку прокурора, пояснення учасників підготовчого судового засідання, переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду.

Крім того, згідно зі ст. 335 КПК суд вправі зупинити підготовче провадження, якщо обвинувачений ухилився від явки до суду або захворів на психічну чи іншу тяжку тривалу хворобу, яка виключає його участь у судовому провадженні, до його розшуку або видужання. Якщо обвинувачених декілька — суд зупиняє підготовче провадження лише щодо такого обвинуваченого і продовжує підготовче провадження стосовно інших обвинувачених. Розшук обвинуваченого, який ухилився від явки до суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору.

3. У разі якщо під час підготовчого судового засідання не буде встановлено підстав для прийняття рішень, передбачених пунктами 1–4 ч. 4 ст. 314 КПК, суд переходить до вирішення питань, пов'язаних із підготовкою до судового розгляду, зокрема:

1) визначає дату та місце проведення судового розгляду, враховуючи складність кримінального провадження, обсяг необхідних підготовчих дій для його проведення, можливості вирішення клопотань, заявлених учасникам судового провадження, тощо;

2) відповідно до загальних засад кримінального провадження визначає порядок розгляду кримінального провадження, зокрема з'ясовує, чи є підстави для здійснення судового розгляду кримінального провадження в закритому судовому засіданні та чи приймав слідчий суддя рішення (постановляв ухвалу) під час досудового розслідування про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні. Слід зауважити, що згідно з ч. 2 ст. 27 КПК кримінальне провадження в судах усіх інстанцій здійснюється відкрито, крім деяких випадків, коли суд може (тобто має право, а не зобов'язаний) прийняти рішення про розгляд справи в закритому засіданні. До таких випадків закон відносить: розгляд справи, в якій обвинуваченим є неповнолітній, або справи про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; необхідність забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, або запобігання розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставини, які

принижують гідність особи; якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом.

Якщо слідчий суддя під час досудового розслідування постановив ухвалу про здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні: а) впродовж усього судового провадження — судове провадження проводиться у закритому судовому засіданні; б) впродовж окремої частини судового провадження — суд, перевіrivши наявність підстав для здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні, приймає відповідне рішення. Якщо ж питання проведення кримінального провадження у такому засіданні не було предметом розгляду слідчого судді, суд, перевіrivши наявність підстав, передбачених у ч. 2 ст. 27 КПК, може прийняти рішення про здійснення судового розгляду в закритому судовому засіданні. Порядок розгляду кримінального провадження (здійснення кримінального провадження у відкритому чи закритому судовому засіданні) може бути змінено ухвалою суду під час судового провадження за клопотанням однієї зі сторін;

3) з'ясовує питання про склад осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Суд, враховуючи матеріали кримінального провадження та беручи до уваги клопотання, заявлені учасниками кримінального провадження (наприклад, про визнання цивільним позивачем), особу обвинуваченого, визначає коло учасників судового провадження і за необхідності залучає відповідного перекладача (сурдоперекладача);

4) розглядає клопотання учасників судового провадження про:

— здійснення судового виклику певних осіб до суду для допиту, зокрема свідків обвинувачення та захисту. Також відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК для допиту під час судового розгляду може бути викликаний експерт за клопотанням однієї зі сторін або ж судом за власною ініціативою (ч. 1 ст. 356 КПК) для роз'яснення чи доповнення ним свого висновку. Крім того, для допиту малолітнього або неповнолітнього (на розсуд суду) свідка чи потерпілого відповідно до ч. 1 ст. 354 КПК викликаються законний представник, педагог чи психолог, а за необхідності — лікар. Для допиту неповнолітнього обвинуваченого, який не досяг шістнадцятирічного віку або якщо його визнано розумово відсталим, згідно з ч. 1 ст. 491 КПК за рішенням суду або за клопотанням захисника викликаються законний представник, педагог чи психолог, а у разі необхідності — лікар;

— витребування певних речей чи документів. Якщо у сторін при отриманні певних речей чи матеріалів (доказів) виникають труднощі, суд, призначаючи справу до судового розгляду під час підготовчого судового засідання, у разі задоволення клопотань про дослідження цих речей чи матеріалів, повинен сприяти учасникам судового провадження в їх витребуванні шляхом надання відповідних запитів, судових доручень тощо.

Слід мати на увазі, що відхилення судом клопотань учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій на підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких могло мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення, згідно з вимогами п. 1 ч. 1 ст. 410 КПК визнається неповнотою судового розгляду та є підставою для скасування або зміни судового рішення при розгляді справи в суді апеляційної інстанції;

5) вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. До їх переліку слід віднести:

— забезпечення участі захисника для здійснення захисту за призначенням у випадках та у порядку, передбаченому ст. 49 КПК. Про залучення захисника для здійснення захисту за призначенням суд постановляє ухвалу;

— визнання особи законним представником обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача або представником потерпілого, цивільного позивача і відповідача, якщо рішення про це не було прийнято під час досудового розслідування;

— визнання потерпілого цивільним позивачем, якщо позов останнім не був заявлений під час досудового розслідування. Також суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному статтями 172, 173 КПК, постановляє ухвалу. В такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна;

— у разі подання клопотання обвинуваченим у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Таким же чином вирішуються питання у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених: судові провадження проводиться судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд. У випадку заявлення клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних другий професійний суддя, окрім головуючого, згідно з ч. 6 ст. 9 КПК визначається автоматизованою системою документообігу суду зі складу колегиї суддів, яка здійснювала підготовче провадження. Присяжні в кількості семи осіб відповідно до ч. 1 ст. 385 КПК також визначаються автоматизованою системою документообігу суду;

— формування списку осіб, які підлягають виклику в судові засідання, тощо.

У разі надходження від учасників судового провадження клопотань про обрання, зміну чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, перелік яких визначено ч. 2 ст. 131 КПК, суд розглядає їх відповідно до правил, передбачених статтями 131–213 КПК, з урахуванням положень пунктів 3, 4 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини.

Також під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити чи скасувати запобіжний захід, обраний обвинуваченому. При цьому слід звернути увагу, що при вирішенні питання про обрання обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, заміну менш суворого запобіжного заходу на взяття під варту чи зміну запобіжного заходу на інший менш суворий запобіжний захід явка обвинуваченого та його захисника у підготовче судове засідання визнається обов'язковою. Суд із урахуванням думки інших присутніх учасників підготовчого судового засідання вирішує питання про обрання, доцільність зміни чи скасування заходів забезпечення кримінального провадження, в тому числі запобіжного заходу, обраного обвинуваченому з урахуванням ризиків, визначених ст. 177 КПК, та обставин кримінального провадження. За відсутності зазначених клопотань від сторін кримінального провадження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, обраних під час досудового розслідування, вважається продовженим та відповідно обраний запобіжний захід щодо обвинуваченої особи незмінним, за винятком випадків, передбачених процесуальним законом, наприклад, закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді/суду:

1) про відсторонення особи від посади, що тягне за собою припинення дії цього заходу забезпечення кримінального провадження. Слід зауважити, що такий строк може бути продовженим за рішенням слідчого судді/суду (у визначених процесуальним законом випадках Президентом України, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України) за умови, що: а) про його продовження подано клопотання прокурором (у випадку продовження строку відсторонення від посади судді – Генеральним прокурором України) у строк не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попереднього рішення (ухвали слідчого судді/суду, рішення Президента України тощо); б) обставини, що стали підставою для відсторонення від посади, продовжують існувати та сторона обвинувачення не мала можливості забезпечити досягнення цілей (поставленої мети), заради яких було здійснено відсторонення від посади, іншими способами протягом дії попередньої ухвали. Якщо прокурор не дотримався зазначених умов, не довів необхідності продовження строку слідчий суддя/суд має відмовити у продовженні строку;

2) про тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом за відсутності клопотання прокурора про його продовження або відмови слідчого судді/суду від продовження строку такого заходу забезпечення криміналь-

ного провадження тягне за собою його припинення та необхідність повернення тимчасово вилучених документів.

4. Після виконання усіх необхідних дій за результатами проведення підготовки до судового розгляду кримінального провадження (кримінальної справи), визначених в ухвалі про проведення підготовки до судового розгляду, суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду.

В ухвалі про призначення судового розгляду зазначається:

1) у вступній частині — дата і місце її постановлення, найменування суду, прізвища та ініціали судді (суддів), секретаря судового засідання та інших учасників судового провадження, найменування (номер) кримінального провадження, від кого і коли надійшов обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, запобіжний захід, застосований до обвинуваченого (вид та дата його обрання), інші заходи забезпечення кримінального провадження, дата ухвалення рішення про призначення підготовчого судового засідання;

2) у мотивувальній частині — короткий зміст результатів проведення підготовчого судового засідання, зокрема щодо відсутності перешкод призначення судового розгляду (підстави для прийняття рішення, передбаченого пунктами 1–4 ч. 2 ст. 314 КПК відсутні), узагальнений виклад позицій учасників судового провадження щодо можливості його призначення, заявлених під час підготовчого судового засідання клопотань та результатів їх розгляду, визначення порядку судового розгляду (відкрита чи закрита форма засідання), мотиви, з яких виходив суд при постановленні ухвали, і положення закону, якими він керувався;

3) у резолютивній частині — рішення про призначення судового розгляду, дата, час та місце його проведення, склад суду (проведення судового розгляду кримінального провадження суддею одноособово, колегіально або судом присяжних), який здійснюватиме судовий розгляд, у відкритому чи закритому судовому засіданні він здійснюватиметься; про виклик у судові засідання осіб, які братимуть участь у судовому розгляді. Копія такої ухвали надсилається учасникам судового провадження не пізніше ніж за п'ять днів до початку судового розгляду.

Після призначення судового розгляду головуючий надає розпорядження секретарю судового засідання про виклик (повідомлення) учасників судового провадження та інших осіб, перелічених в ухвалі, а також у разі подання клопотання обвинуваченим у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних — присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу

суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних. Письмовий виклик має бути вручено присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до дати судового засідання. У цей же строк здійснюється виклик учасників судового провадження та інших осіб, які мають бути присутніми при судовому розгляді, шляхом вручення їм повістки про виклик (повідомлення), надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою в порядку, визначеному статтями 135–139 КПК.

Судовий розгляд призначається в термін, що не перевищує десяти днів з дня постановлення ухвали про його призначення. Якщо десятий день припадає на вихідний, святковий чи інший неробочий день, засідання призначається на перший після десятого робочий день.

5. Письмові документи, в тому числі перелік яких наведено у ст. 99 КПК, а також інші матеріали, надані суду учасниками підготовчого судового засідання під час його проведення, а також отримані (витребувані судом) за результатами виконання необхідних дій під час підготовки кримінального провадження до судового розгляду, що мають значення для його розгляду, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

У разі подання письмового клопотання учасниками судового провадження щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (кримінальної справи) після призначення його до судового розгляду головуючий повинен забезпечити можливість ознайомитися з ними.

Більш детальна інформація про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України знайде своє відображення в методичних рекомендаціях, розроблених ВССУ, про вихід друком яких буде повідомлено додатково.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ДЕЯКІ
ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В СУДОВОМУ
ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ
ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ВІД 5 ЖОВТНЯ 2012 Р. № 223-1446/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду
Автономної Республіки Крим

У зв'язку з набранням 19 листопада 2012 р. чинності Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 р. (далі — КПК), враховуючи п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК, з метою однакового застосування всіма судами загальної юрисдикції кримінального процесуального законодавства та уникнення неоднозначного тлумачення норм права під час здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції судам слід звернути увагу на таке.

1. У призначений для судового розгляду час судовий розпорядник, а у разі його відсутності — секретар судового засідання (ч. 4 ст. 74 КПК), запрошує учасників кримінального провадження до зали судового засідання, оголошує про вхід суду до зали судового засідання та пропонує всім присутнім встати. Після цього головуєчий відкриває судове засідання та оголошує присутнім про розгляд відповідного кримінального провадження, повідомляє найменування (номер) кримінального провадження, а також правову кваліфікацію кримінального правопорушення (злочину чи кримінального проступку), у вчиненні якого обвинувачується особа, із зазначенням статті (частини статті) відповідного закону про кримінальну відповідальність.

Головуючий має пересвідчитись, чи отримав обвинувачений копію обвинувального акта або клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Якщо не отримав, то для забезпечення обвинуваченому його права на захист (ознайомлення із зазначеним документом) суд відкладає судове засідання.

Секретар судового засідання:

— доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання (зазначає прізвище, ім'я, по батькові, місце та дату народження, процесуальний статус особи), встановлює їх особи (перевіряє документи, що посвідчують їх особи, а також факт наявності родинних зв'язків з обвинуваченим — для законних представників, компетентність — для перекладача тощо). Слід зазначити, що дійсні дані осіб, щодо яких застосовано заходи безпеки, відповідно до положень Закону України від 11 червня 2009 р. «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» у судовому засіданні не проголошуються;

— перевіряє повноваження захисників і представників. Зокрема, повноваження захисників, кількість яких не може перевищувати п'яти осіб для одного обвинуваченого, та представників (якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні) підтверджуються свідоцтвом про право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні та ордером установленого зразка, дорученням центру з надання безоплатної правової допомоги чи договором із підозрюваним, обвинуваченим, особою, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особою, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а відповідно до ст. 51 КПК — з іншими особами, які діють в їх інтересах за їх клопотанням або за їх наступною згодою.

Якщо потерпілим, цивільним позивачем або цивільним відповідачем є юридична особа, повноваження представника у кримінальному провадженні підтверджуються: копією установчих документів юридичної особи — якщо представником потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа; довіреністю — якщо представником потерпілого, цивільного позивача чи цивільного відповідача є працівник юридичної особи, яка є потерпілою, цивільним позивачем чи цивільним відповідачем (статті 58, 63 КПК);

— з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим особам, які не прибули у судове засідання, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі. Суд має переконатися в отриманні учасниками кримінального провадження, які не прибули в судове засідання, судового виклику та повідомлення, а тому судовий розпорядник повинен перевірити наявність підтвердження отримання особою повістки про виклик (повідомлення) або ознайомлення з її (його) змістом іншим шляхом. Слід зазначити, що належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик (повідомлення) або ознайомлення з її (його) змістом іншим шляхом відповідно до ч. 3 ст. 111, ст. 136 КПК є розпис особи про отримання повістки (повідомлення),

у тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повістки (повідомлення), будь-які інші дані, що підтверджують факт вручення особі повістки про виклик (повідомлення) або ознайомлення з її (його) змістом, у тому числі підтвердження їх отримання особою відповідним листом електронної пошти, якщо повістка (повідомлення) була надіслана на адресу електронної пошти учасника.

Якщо ж від учасника кримінального провадження надійшло повідомлення про неможливість прибути за викликом до суду у призначений час, секретар судового засідання повідомляє про це суд та зазначає про причини неявки учасника, якщо вони були відомі. Зауважимо, що поважними причинами відсутності учасника кримінального провадження в судовому засіданні (перелік поважних причин, через які особа може не з'явитися на виклик, та нагадування про обов'язок заздалегідь повідомити про неможливість з'явлення зазначається, крім іншого, у тексті повістки про виклик) відповідно до ст. 138 КПК є неможливість такої особи прибути у судові засідання у зв'язку із затриманням, триманням під вартою або відбуванням покарання; обмеження свободи пересування внаслідок дії закону або судового рішення; обставини непереборної сили (епідемії, військові події, стихійне лихо тощо); відсутність особи за місцем проживання протягом тривалого часу внаслідок відрадження, подорожі тощо; тяжка хвороба або перебування у закладі охорони здоров'я у зв'язку з лікуванням або вагітністю (за умови неможливості тимчасово залишити цей заклад); смерть близьких родичів, членів сім'ї чи інших близьких осіб або серйозна загроза їхньому життю; несвоєчасне одержання повідомлення про виклик та інше.

Якщо за судовим викликом у судові засідання не прибув обвинувачений, до якого не застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, суд відповідно до ст. 323 КПК має відкласти судовий розгляд, призначити дату нового засідання і вжити заходів для забезпечення прибуття цієї особи до суду. Крім того, якщо обвинувачений (підозрюваний, свідок), який був своєчасно повідомлений про судовий виклик (у суду є підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, суд вправі згідно зі ст. 139 КПК накласти на нього грошове стягнення у розмірі від 0,5 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати та/або застосувати до нього привід (з власної ініціативи або за клопотанням сторони кримінального провадження). Згідно з ч. 2 ст. 140 КПК рішення про здійснення приводу суд приймає у формі ухвали.

У випадку неприбуття в судові засідання прокурора або захисника, участь якого відповідно до положень КПК чи за рішенням суду є обов'язковою, суд також має відкласти судовий розгляд, визначивши дату, час та місце проведення наступного засідання. Якщо ж причина неприбуття цих осіб не є поважною, суд порушує питання про відповідальність проку-

рора або захисника, які не прибули, перед органами, уповноваженими притягати їх до дисциплінарної відповідальності (перед вищестоящим прокурором або кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури).

У разі неможливості подальшої участі:

— прокурора в судовому провадженні внаслідок задоволення заяви про його відвід, тяжкої хвороби, звільнення з органу прокуратури або з іншої поважної причини — повноваження прокурора згідно з ч. 3 ст. 37 КПК покладаються керівником відповідного органу прокуратури на іншого прокурора;

— захисника — головуючий пропонує обвинуваченому протягом трьох днів обрати собі іншого захисника та відкладає судовий розгляд на цей строк. Якщо судове засідання проводиться у кримінальному провадженні, де участь захисника є обов'язковою, а захисник, обраний обвинуваченим, протягом трьох днів не може з'явитися у судове засідання, суд відкладає судовий розгляд на необхідний для прибуття захисника строк або одночасно з відкладенням судового розгляду залучає захисника для здійснення захисту за призначенням. Слід звернути увагу на те, що участь захисника для здійснення захисту за призначенням забезпечується судом у випадках та у порядку, передбаченому ст. 49 КПК. Суд має постановити ухвалу про відкладення судового розгляду у зв'язку із залученням захисника для здійснення захисту за призначенням та про залучення такого захисника.

Прокурору та захисникові, які раніше не брали участі у кримінальному провадженні, суд зобов'язаний надати час, достатній для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження і підготовки до участі в судовому засіданні.

У разі неприбуття до суду потерпілого, належним чином повідомленого про судовий розгляд (за наявності підтвердження отримання ним судового виклику), за відсутності поважних причин такої неявки та клопотання про відкладення судового розгляду у зв'язку з його неприбуттям, суд, заслухавши думку інших учасників судового провадження, відповідно до ч. 1 ст. 325 КПК вправі ухвалити рішення про проведення судового розгляду без потерпілого, за винятком випадків, передбачених КПК, зокрема, якщо кримінальне провадження здійснюється у формі приватного обвинувачення або у судовому провадженні розглядається угода про примирення потерпілого з підозрюваним, обвинуваченим чи ухвала про відмову у її затвердженні тощо. В інших випадках суд повинен прийняти рішення про відкладення судового розгляду та за відсутності поважних причин неприбуття такого потерпілого відповідно до ст. 139 КПК вправі накласти на потерпілого грошове стягнення, привід до потерпілого згідно з ч. 2 цієї статті не застосовується. Зауважимо, що повторне неприбуття в судове засідання потерпілого, належним чином повідомленого про судовий розгляд (наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом у

інший спосіб), без поважних причин або без повідомлення про причини неприбуття після відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення та висловлення потерпілим згоди на підтримання обвинувачення в суді (у такому випадку кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного) прирівнюється згідно з ч. 6 ст. 340 КПК до його відмови від обвинувачення і має наслідком закриття кримінального провадження за відповідним обвинуваченням.

Наслідком неприбуття цивільного позивача у судові засідання є залишення цивільного позову без розгляду, за винятком випадків, коли: а) від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд цивільного позову за його відсутності; б) обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов. У таких випадках цивільний позов може бути розглянуто за відсутності цивільного позивача. Якщо ж у судові засідання за викликом не прибув цивільний відповідач, який не є обвинуваченим, або його представник, суд, заслухавши думки учасників судового провадження, залежно від того, чи можливо за відсутності зазначених осіб з'ясувати обставини, що стосуються цивільного позову, вирішує питання про проведення судового розгляду без них або приймає рішення про відкладення судового розгляду та вправі відповідно до ст. 139 КПК накласти на цивільного відповідача грошове стягнення у зв'язку з його неявкою до суду за судовим викликом, привід до цивільного позивача та відповідача (якщо ним не є обвинувачений) згідно з ч. 2 цієї статті не застосовується.

У випадку неприбуття в судові засідання за судовим викликом перекладача суд, керуючись загальними засадами кримінального провадження, для реалізації обвинуваченим його права на захист, а також забезпечуючи рівність сторін кримінального провадження, відкладає судові засідання і вживає заходів для забезпечення його прибуття до суду (в разі неможливості сторони кримінального провадження залучити перекладача суд залучає його самостійно). Зауважимо, що незабезпечення судом обвинуваченого, який не володіє мовою, якою здійснюється судочинство, перекладачем визнається відповідно до положень пунктів 1, 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. порушенням права обвинуваченого на захист та підставою для скасування судового рішення, винесеного за наслідками такого розгляду.

Якщо ж за викликом суду в судові засідання не прибув свідок, спеціаліст або експерт, суд, заслухавши думки учасників судового провадження, призначає нове судові засідання, але лише після допиту інших присутніх свідків. У разі відсутності поважних причин неприбуття свідка в судові засідання суд відповідно до ст. 139 КПК з урахуванням положень ст. 140 КПК вправі накласти на нього грошове стягнення та/або застосувати привід.

2. Секретар судового засідання після відкриття засідання головуючим повідомляє присутніх про здійснення повного фіксування судового прова-

дження, а також про умови його фіксування. Слід зазначити, що згідно з ч. 1 ст. 103 КПК формами фіксування кримінального провадження є: а) протокол; б) носій інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; в) журнал судового засідання. При цьому під час судового провадження відповідно до ч. 5 ст. 27 КПК забезпечується повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу (у випадку неприбуття учасників судового провадження або якщо судове провадження здійснюється судом за відсутності осіб, згідно з ч. 4 ст. 107 КПК таке фіксування не здійснюється) та відповідно до ч. 1 ст. 108 КПК ведеться журнал судового засідання.

3. Після проведення зазначених дій головуєчий:

1) оголошує склад суду, прізвище запасного судді (у разі його призначення), прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого (підозрюваного), захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання.

Слід зазначити, що кримінальне провадження у суді першої інстанції відповідно до ст. 31 КПК здійснюється професійним суддею одноособово або відповідно до частин 2, 3, 9 цієї ж статті колегіально (за винятком кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, судовий розгляд клопотання про застосування яких згідно зі ст. 512 КПК здійснюється лише одноособово). При цьому визначення судді (колегії суддів) відповідно до ст. 35 КПК здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим урахуванням положень статей 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді у кримінальному провадженні).

Запасний суддя за необхідності (зокрема у випадку складності кримінального провадження, зумовленої багатоепізодністю, наявністю кількох обвинувачених чи потерпілих тощо) може призначатися судом, що здійснює судове провадження, одночасно з прийняттям рішення про призначення підготовчого судового засідання.

Необхідно зауважити, що якщо обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, на етапі підготовчого судового провадження скористався своїм правом, передбаченим ст. 384 КПК, щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних, головуєчий оголошує присутнім про те, що у зв'язку із заявленням таким обвинуваченим клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних, яке було задоволено ухвалою суду, судовий розгляд проводитиметься судом присяжних (двома професійними суддями та трьома присяжними). Після цього головуєчий називає прізвища суддів, які входять до складу суду присяжних, та прізвища семи присяжних, визначених відповід-

но до ч. 1 ст. 385 КПК автоматизованою системою документообігу суду, з числа яких у порядку, передбаченому ст. 387 КПК, необхідно здійснити відбір трьох основних та двох запасних присяжних;

2) роз'яснює учасникам судового провадження право відводу (заявлення самовідводу чи відводу судді, запасного судді, присяжного та запасного присяжного, прокурора, захисника, представника, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання за наявності підстав, передбачених статтями 75–79 КПК).

При цьому для реалізації учасниками свого права на відвід присяжних та присяжними на самовідвід, у разі здійснення судового провадження судом присяжних, головуєчий повідомляє присяжним (із числа яких проводиться відбір), яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі у судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити самовідвід, зазначивши причину неможливості його участі в судовому розгляді. Крім того, головуєчий з'ясовує, чи немає підстав, передбачених КПК чи законом, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання ними обов'язків, або для звільнення присяжних від виконання ними обов'язків за їх усними чи письмовими заявами. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, з дозволу головуєчого прокурор, потерпілий, обвинувачений можуть ставити присяжним запитання;

3) почергово з'ясовує в учасників судового провадження, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Якщо ж ніхто з учасників не заявив відводу, то головуєчий переходить до наступної процесуальної дії судового розгляду або, у випадку здійснення відбору присяжних (за відсутності відводів та самовідводів), надає розпорядження про визначення автоматизованою системою документообігу суду трьох основних та двох запасних присяжних із числа семи представлених на засіданні. У разі заявлення клопотання про відвід таке питання вирішується судом відповідно до положень КПК.

За наявності підстав для відводу, передбачених статтями 75–79 КПК, відповідно до ч. 1 ст. 80 КПК слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, захисник, представник, експерт, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання, а також запасний суддя та запасний присяжний зобов'язані заявити самовідвід. Із цих же підстав їм може бути заявлено мотивований відвід особами, які беруть участь у кримінальному провадженні. Зазначимо, що заяви про відвід під час судового провадження подаються до початку судового розгляду, після його початку заява про відвід також може бути подана, але лише у тому разі, якщо підстава для відводу стала відома після початку судового розгляду.

У разі заявлення відводу судді, який здійснює судове провадження одноособово, розгляд такої заяви чи клопотання здійснює інший суддя

цього суду, який згідно з ч. 3 ст. 35 КПК визначається автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідної заяви чи клопотання. Якщо ж відвід заявлено одному, кільком або всім суддям, які здійснюють судове провадження колегіально, його розглядає цей же склад суду. Відвід присяжному, прокурору, слідчому, захиснику, представнику, експерту, спеціалісту, перекладачеві, секретарю судового засідання, а також запасному судді та запасному присяжному вирішує в нарадчій кімнаті суд, який здійснює судове провадження, заслухавши перед цим думку особи, якій заявлено відвід (якщо вона бажає дати пояснення), інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Слід зауважити, що відвід присяжному (запасному присяжному) на етапі їх відбору для здійснення судового розгляду судом присяжних, а також інші питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі у розгляді кримінального провадження та із самовідводом, згідно з ч. 5 ст. 387 КПК вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли такий вихід судом буде визнано необхідним (наприклад, якщо підставою для відводу стала інформація, підкріплена фото, аудіо-, відеоматеріалами, про перебування присяжного із однією зі сторін кримінального провадження у близьких стосунках).

У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід):

- судді, який здійснює судове провадження одноособово, — справа розглядається у тому ж самому суді іншим суддею;
- одного чи кількох суддів зі складу суду або всього складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, — справа розглядається у тому ж самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведених суддів із заміною останніх іншими суддями або іншим складом суддів, які визначаються у порядку, встановленому ч. 3 ст. 35 КПК;
- прокурора — керівник органу прокуратури має призначити іншого прокурора;
- експерта, спеціаліста або перекладача — до кримінального провадження залучаються інші учасники у строк, визначений в ухвалі суду;
- захисника, представника — суд має роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому, потерпілому, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві їх право запросити іншого захисника, представника та надає їм для цього не менше сімдесяти двох годин (під час судового провадження). Якщо ж підозрюваним, обвинуваченим у кримінальному провадженні, в якому залучення захисника згідно з процесуальним законом чи за рішенням суду є обов'язковим, протягом цього часу не було запрошено іншого захисника, суд самостійно залучає захисника за призначенням;
- присяжного чи запасного присяжного на етапі відбору основного та запасного складу присяжних, якщо в результаті заявлених відводів (самовідводів) присяжних залишилося менше, ніж необхідно для участі у судово-

му розгляді, — головуєчий дає вказівку секретареві судового засідання про здійснення додаткового виклику присяжних (відбір присяжних згідно з ч. 8 ст. 387 КПК здійснюється по чергово: спочатку основного, а потім запасного складу присяжних);

— присяжного під час судового розгляду — суд постановляє ухвалу про заміну відведеного присяжного запасним присяжним.

Після закінчення відбору присяжних вони за пропозицією головуєчого відповідно до ст. 388 КПК складають присягу.

4. Після вирішення питання відводу (самовідводу) учасників кримінального провадження судовий розпорядник, а за його відсутності — секретар судового засідання, роздає усім учасникам судового провадження пам'ятку про їхні права та обов'язки, яка у подальшому зберігається у цих осіб, а головуєчий надає їм час для ознайомлення зі змістом пам'ятки. З урахуванням процесуального статусу учасників судового провадження пам'ятка має містити визначені КПК права та обов'язки цих осіб, які вони мають у кримінальному провадженні в суді першої інстанції.

Насамперед розпорядник вручає пам'ятку обвинуваченому, а якщо їх декілька — то кожному обвинуваченому окремо, захиснику (захисникам), потім потерпілому, його представникові, цивільному позивачеві, цивільному відповідачеві, представникам цивільного позивача та цивільного відповідача, свідку (свідкам кожному окремо) і його адвокатові, а також перекладачеві, спеціалісту та експертові.

Після спливу часу, відведеного головуєчим для ознайомлення учасниками судового провадження із пам'яткою про їхні права та обов'язки, головуєчий має запитати, чи зрозумілі сторонам та іншим учасникам судового провадження їхні права й обов'язки, та у разі необхідності, за наявності питань щодо змісту пам'ятки, надати додаткові роз'яснення.

5. Процесуальною дією, якою закінчується підготовча частина судового розгляду кримінального провадження, є видалення свідків із зали судового засідання, яке здійснюється судовим розпорядником за розпорядженням головуєчого. Судовий розпорядник вживає всіх заходів, щоб свідки, які ще не були допитані, не спілкувалися з допитаними свідками, якщо перші після допиту залишили залу судового засідання. На вимогу суду відповідно до ч. 15 ст. 352 КПК допитаний свідок може бути залишений у залі судового засідання.

6. Після закінчення підготовчої частини судового розгляду головуєчий оголошує присутнім про початок судового розгляду. Судовий розгляд розпочинається з оголошення прокурором обвинувального акта. Перед початком оголошення головуєчий надає слово прокуророві, який зазначає, що ним буде проголошено короткий виклад обвинувального акта (виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які, на думку прокурора, є встановленими, правової кваліфікації кримінального правопорушення з поси-

ланням на положення закону і статті (частини статті) відповідного закону про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення, наявності обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання). Якщо ж хтось із учасників судового провадження заявить клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі, прокурор оголошує його повний текст.

Після виступу прокурора головуючий, за умови, що у кримінальному провадженні заявлено цивільний позов, надає слово цивільному позивачеві (фізичній особі, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, а також юридичній особі, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, та яка в порядку, встановленому КПК, пред'явила цивільний позов) або його представнику (за бажанням цивільного позивача або в разі його відсутності, чи якщо цивільним позивачем є юридична особа, яка делегувала представництво своїх інтересів представникові) чи законному представнику, якщо потерпілим (цивільним позивачем) є неповнолітня особа або особа, яка визнана у встановленому законом порядку недієздатною. У разі відсутності зазначених осіб головуючий у випадку, якщо: а) від цивільного позивача надійшло клопотання про розгляд цивільного позову за його відсутності; б) обвинувачений, цивільний відповідач повністю визнав пред'явлений позов, — вправі особисто оголосити цивільний позов та розглядати його без участі зазначених осіб. У разі якщо учасниками судового провадження було заявлено клопотання про виклад позовної заяви у повному обсязі, зміст позовної заяви оголошується повністю. За відсутності таких клопотань оголошується короткий виклад позовної заяви.

7. Після оголошення прокурором викладу (короткого чи повного) обвинувального акта, а також цивільного позову, якщо його було заявлено, головуючий встановлює особу обвинуваченого для того, щоб пересвідчитися, що в судові засідання з'явилась саме та особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення. Особа обвинуваченого встановлюється шляхом його опитування головуючим, зокрема, з'ясуванню підлягає його прізвище, ім'я та по батькові (у деяких випадках суд має встановлювати дані про різні прізвища, імена та по батькові обвинуваченого, які він мав із метою уникнення викриття у вчиненні кримінального правопорушення), рік, місяць і день його народження, громадянство, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан тощо.

Крім того, головуючий роз'яснює обвинуваченому суть обвинувачення (правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа, із зазначенням статті (частини статті) відповідного закону про кримінальну відповідальність) і запитує, чи зрозуміле йому обвинувачення, чи визнає він себе винним, якщо визнає частково, то в якій саме частині і чи бажає давати показання. Суд, пропонуючи обвинувачено-

му дати пояснення щодо суті обвинувачення та відомих йому обставин справи, має одночасно роз'яснити цій особі зміст ст. 63 Конституції України.

8. Роз'яснивши обвинуваченому суть обвинувачення, головуючий має з'ясувати в учасників судового провадження думку про те:

1) які докази необхідно дослідити. Суд, керуючись загальними засадами здійснення кримінального провадження, перед безпосереднім дослідженням доказів має забезпечити змагальність, рівність сторін, свободу в поданні ними своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, самостійного обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, здійснення ними інших процесуальних прав, зокрема щодо подання клопотання про визнання доказів недопустимими, а також відомостей, які свідчать про їх очевидну недопустимість, тощо.

Слід зазначити, що доказами у кримінальному провадженні згідно зі ст. 84 КПК є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Зауважимо, що застосоване законодавцем при наданні визначення поняття «докази» формулювання «фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку» та положення ч. 3 ст. 17 КПК про те, що обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом, свідчать, що відомості, матеріали та інші фактичні дані, отримані органом досудового розслідування в непередбаченому процесуальним законом порядку чи з його порушенням, є очевидно недопустимими, а це відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате. Зазначене правило застосовується і щодо доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (ст. 87 КПК) за умови підтвердження сторонами кримінального провадження їх очевидної недопустимості. В іншому випадку суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення;

2) в якому порядку слід досліджувати докази. Суд, враховуючи думку сторін кримінального провадження, має наперед визначити послідовність їх дослідження. Визначення порядку (послідовності) дослідження доказів необхідно для підготовки сторін до проведення певної процесуальної дії, а отже, сприяє повній реалізації ними прав та можливостей, наданих їм процесуальним законом щодо спростування чи доведення обвинувачення, з'ясування обставин, які пом'якшують, виключають або обтяжують кримінальну відповідальність обвинуваченого, тощо.

Крім того, суд при визначенні порядку дослідження доказів залежно від їх виду має враховувати, що докази сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а сторони захисту — у другу.

Обсяг доказів, які досліджуватимуться, та порядок їх дослідження (послідовність) визначаються ухвалою суду і за необхідності може бути змінено. Зокрема, необхідність зміни обсягу дослідження доказів може бути зумовлена визнанням доказу очевидно недопустимим, появою нових доказів (наприклад, коли при дослідженні обставин справи та перевірки їх доказами суд дійде висновку про необхідність проведення судової експертизи) тощо. Визначений в ухвалі порядок дослідження доказів може бути змінено у випадку, якщо після дослідження речових доказів, якому передувало допитування свідків, знову виникне необхідність їх допиту. В такому випадку суд має винести ухвалу, якою буде встановлено новий порядок дослідження доказів.

Суд вправі, заслухавши думку учасників судового провадження, за відсутності заперечень та сумнівів у добровільності їх позиції, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. Наприклад, якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень щодо встановлених обставин, — суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення тощо. При цьому суд зобов'язаний з'ясувати чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, переконатися у добровільності їх позиції та роз'яснити цим особам, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Ці роз'яснення суду та пояснення обвинуваченого, потерпілого, прокурора та інших мають бути відображені в усіх засобах фіксування кримінального провадження.

При цьому слід мати на увазі, що незалежно від обсягу доказів, які досліджуватимуться судом, зокрема, внаслідок визнання недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо ця особа відмовилася від давання показань або якщо суд розглядає обвинувальний акт щодо кримінальних проступків у спрощеному порядку, що згідно з ч. 1 ст. 381 КПК здійснюється за відсутності учасників судового провадження.

9. Відповідно до встановленого ухвалою суду порядку дослідження обставин справи та перевірки їх доказами суд розпочинає дослідження доказів, передбачених статтями 351–361 КПК. Так, спочатку підлягає допиту обвинувачений, потерпілий, потім свідки, досліджується висновок експерта, речові докази тощо. Зазначені процесуальні дії проводяться в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом з урахуванням всіх встановлених ним особливостей, зокрема:

1) після дослідження висновку експерта суд за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою вправі

викликати експерта до суду для допиту з приводу роз'яснення (уточнення та доповнення) висновку. Допит експерта має на меті роз'яснення термінології, окремих формулювань, з'ясування методу дослідження, уточнення компетенції експерта, пояснення розбіжностей між обсягом поставлених запитань і висновками експерта, встановлення суперечностей між висновком експерта й іншими наявними у кримінальному провадженні доказами або між декількома висновками щодо одного й того ж предмета чи питання дослідження.

Незважаючи на те, що висновок експерта (докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи) подається у письмовій формі, кожна сторона відповідно до ч. 9 ст. 101 КПК має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення наукового висновку, при цьому експерт згідно з ч. 3 ст. 94 КПК зобов'язаний надати показання щодо проведеного ним дослідження, які, у свою чергу, відповідно до частин 1, 3 ст. 95 та ч. 2 ст. 84 КПК є процесуальними джерелами доказів кримінального провадження.

Перед допитом експерта головуючий встановлює його особу (перевіряє документ, який посвідчує особу та його повноваження) та особисто (або згідно з п. 5 ч. 2 ст. 74 КПК за його розпорядженням — судовий розпорядник) приводить експерта до присяги такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю сумлінно виконувати обов'язки експерта, використовуючи всі свої професійні можливості». Після цього головуючий попереджає експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку. Слід зауважити, що згідно з ч. 1 ст. 70 КПК експерт несе відповідальність не лише за завідомо неправдивий висновок, але й за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді (з'являтися за судовим викликом до суду, давати показання щодо проведеного ним дослідження тощо), невиконання інших обов'язків (заявлення самовідводу за наявних на те підстав тощо).

Головуючий, зачитавши висновок експерта (його резолютивну частину — відповіді на поставлені питання) та з'ясувавши питання, які виникли в суду щодо нього, надає право сторонам задати свої питання. Слід зазначити, що допит експерта, так само як і допит свідка, проводиться у два етапи — спочатку прямий допит, а потім перехресний. Першим експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони обвинувачення, допитує сторона обвинувачення, а експерта, який проводив експертизу за зверненням сторони захисту, — сторона захисту. Після закінчення прямого допиту експерта головуючий надає можливість задати питання протилежній стороні (перехресний допит). Після цього експерту можуть бути поставлені запитання

потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представниками та законними представниками, а також головуючим та суддями, а з дозволу головуючого — присяжними. Слід зазначити, що головуючий для уточнення і доповнення відповідей експерта має право ставити йому запитання протягом усього допиту.

Для визначення достовірності висновку, показів експерта, наданих протягом допиту, учасники судового провадження можуть ставити експерту запитання щодо наявності у нього спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіта, стаж роботи, науковий ступінь тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик і теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов певного висновку; можливості та правильності застосування принципів і методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Визначати достовірність висновку (правильне відображення матеріальних і нематеріальних слідів) необхідно з урахуванням: а) оцінки надійності застосованої експертом методики; б) достатності представлених експерту матеріалів для дослідження; в) правильності представлених експерту вихідних даних; г) перевірки повноти проведеного експертом дослідження. Висновок слід вважати неповним, якщо він не дав вичерпної відповіді на поставлені питання або у ньому не міститься відповіді на одне чи декілька питань взагалі чи його складено за результатами дослідження не всіх поданих експерту на дослідження необхідних об'єктів; г) правильності експертної інтерпретації встановлених експертом ознак та їх достатності для висновку.

Якщо у кримінальному провадженні за зверненням сторін проводилося два і більше експертних досліджень щодо одного і того ж предмета чи питання, висновки яких повністю або частково різняться за своїм змістом (відповіді на поставлені питання містять розбіжності), суд для з'ясування причин розбіжностей таких висновків вправі призначити одночасний допит двох чи більше експертів. На початку такого допиту суд встановлює особи експертів (перевіряє документи, які посвідчують їх особи та повноваження), приводить до присяги, якщо допит експертів попередньо не проводився і вони не склали присягу перед судом, та попереджає експертів про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих висновків. Після цього в порядку черговості, визначеної судом, головуючий, учасники судового провадження, судді, а з дозволу головуючого — присяжні, задають експертам запитання. Якщо допит експертів не дав змоги усунути виявлені у висновках експертів суперечності, суд згідно з ч. 2 ст. 332 КПК вправі самостійно чи за наявності клопотання сторін кримінального провадження або потерпілого своєю ухвалою доручити проведення експертизи експертній установі. До ухвали суду про доручення проведення експертизи включаються питан-

ня, поставлені перед експертом учасниками судового провадження та судом. Після постановлення цієї ухвали судовий розгляд продовжується, за винятком випадку, коли таке продовження неможливе без отримання висновку експерта;

2) у судовому засіданні досліджуються як речові докази, оглянуті під час проведення досудового розслідування, піддані експертному дослідженню, так і представлені в суді. Слід зазначити, що речовими доказами згідно зі ст. 98 КПК є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом. Також речовими доказами відповідно до ч. 2 зазначеної статті є документи, за умови, що вони містять ознаки, притаманні речовим доказам, зокрема відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Незважаючи на те, що документи є речовими доказами, окремий порядок їх дослідження встановлено ст. 358 КПК.

Спершу речові докази в порядку їх послідовності досліджуються судом, а потім надаються для ознайомлення учасникам судового провадження. За необхідності, зокрема для отримання усних консультацій спеціаліста, висновку (фахової оцінки) експерта, свідчень свідка, речові докази подаються іншим учасникам кримінального провадження. Зазначені особи під час огляду можуть звернути увагу суду на обставини, пов'язані як із самою річчю (матеріал, форма, розміри, колір), так і з її оглядом (наявність пошкоджень, індивідуальні якості, особливості тощо), що, на їхню думку, заслуговують на увагу суду та мають значення для кримінального провадження. При огляді речових доказів у суді за клопотанням учасника судового провадження щодо визнання речового доказу недопустимим у зв'язку з отриманням його у порядку, не передбаченому процесуальним законом, можуть бути досліджені (оголошені й пред'явлені) протоколи їх огляду, отримані під час досудового розслідування, а також інші документи, долучені до кримінального провадження.

Огляд речових доказів, які не можна доставити в судові засідання, за необхідності проводиться за їх місцем знаходження. За місцем фактичного знаходження оглядаються речові докази, що мають значний об'єм або вагу, нерозривно пов'язані із землею, які вимагають особливих умов зберігання та інші. За місцем знаходження можуть бути піддані огляду в якості речових доказів деякі письмові документи, зокрема, у разі коли вони мають вкрай зношений стан та їх транспортування може призвести до пошкодження і втрати доказової інформації тощо. У таких випадках суд приймає рішення про виїзне судові засідання для огляду речових доказів на місці та за необ-

хідності відкладає судове засідання, повідомляючи учасникам дату, час та місце проведення виїзного судового засідання. Проведення огляду речових доказів за їх місцезнаходженням і результати огляду зазначаються у протоколі огляду речових доказів та мають бути зафіксовані за допомогою технічних засобів. Незастосування таких засобів згідно з ч. 6 ст. 107 КПК тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її проведення результатів.

Учасники судового провадження з дозволу головуючого мають право ставити почергово, у порядку, визначеному останнім, запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали. Свідок та експерт, а також сторони кримінального провадження можуть заявити клопотання про проведення їх повторного допиту, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що вони можуть надати показання стосовно обставин, зокрема пов'язаних із речовими доказами, щодо яких цих осіб не допитували. Із цих підстав суд вправі з власної ініціативи прийняти рішення про проведення повторного допиту свідка чи експерта, а також опитування спеціаліста у порядку, визначеному ч. 2 ст. 360 КПК. Для проведення повторного допиту свідка та експерта не вимагається повторне приведення його до присяги, але разом із тим головуючий має нагадати свідку про кримінальну відповідальність за відмову давати показання та за завідомо неправдиві показання, а експерту — за надання завідомо неправдивого висновку.

Крім того, учасники судового провадження за наслідками огляду речових доказів або під час такого огляду можуть заявляти клопотання про визнання речового доказу недопустимим. У такому випадку суд, заслухавши інших учасників судового провадження, за необхідності думку експерта чи спеціаліста, встановивши очевидну недопустимість доказу, тобто отримання його у порядку, не встановленому КПК чи з його порушенням, визнає відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК такий доказ недопустимим та припиняє його дослідження в судовому засіданні.

10. Якщо ж під час судового провадження буде встановлено обставини, які дають підстави вважати, що особа, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, перебувала чи перебуває у стані неосудності, зокрема: 1) наявність у такої особи згідно з медичним документом розладу психічної діяльності або психічного захворювання; 2) поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затьмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо), суд зобов'язаний залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи. У разі необхідності здійснення тривалого, на думку експерта (спеціаліста), спостереження та дослідження особи таку особу за ухвалою суду згідно з ч. 2 ст. 509 КПК може бути направлено до медичного закладу для проведення стаціонарної психіатричної експертизи на строк не більше двох місяців. Одночасно з постановлен-

ням такої ухвали суд приймає рішення про відкладення судового розгляду до завершення проведення зазначеної експертизи. У зв'язку із цим суд має відкласти судовий розгляд на строк, достатній для проведення психіатричної експертизи та ознайомлення учасників судового провадження з її результатами.

Отримавши висновок експерта, яким підтверджується неосудність обвинуваченого (вчинення ним кримінального правопорушення у стані неосудності або осудності, але захворювання на психічну хворобу обвинуваченим до постановлення вироку), суд, заслухавши думку сторін, за необхідності допитавши з власної ініціативи або за клопотанням сторін кримінального провадження чи потерпілого експерта, який проводив експертизу, постановляє ухвалу про зміну порядку судового розгляду, про що повідомляє присутніх.

Після постановлення такої ухвали головуючий незалежно від складу суду, який попередньо здійснював судові провадження, продовжує судовий розгляд відповідно до ст. 512 КПК одноособово в загальному порядку з урахуванням положень процесуального закону, вміщених у главі 39 КПК, за обов'язкової участі прокурора, законного представника та захисника. При цьому участь особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не є обов'язковою і може мати місце, якщо за висновком експерта цьому не перешкоджає характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання такої особи. Якщо законний представник та захисник не брали участі в судовому розгляді, яке здійснювалося в загальному порядку, у разі зміни порядку розгляду кримінального провадження з аналізованих підстав їх залучають обов'язково (статті 44, 49, 52 КПК).

В одне провадження може бути об'єднано кримінальне провадження, яке здійснюється в загальному порядку, та кримінальне провадження щодо застосування заходів медичного характеру лише у випадку, якщо підставою для здійснення останнього стало встановлення факту (згідно з висновком психіатричної експертизи) вчинення особою кримінального правопорушення у стані неосудності. У разі об'єднання зазначені провадження розглядаються в судовому засіданні в одному кримінальному провадженні в загальному порядку з постановленням за наслідками судового розгляду вироку щодо обвинуваченого та ухвали щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Зазначимо, що при встановленні другої підстави для здійснення кримінального провадження щодо застосування заходів медичного характеру, визначеної п. 2 ч. 1 ст. 503 КПК, не допускається об'єднання такого кримінального провадження з кримінальним провадженням, яке здійснюється в загальному порядку, оскільки останнє, з огляду на неосудність обвинуваченого під час здійснення судового провадження, також потребуватиме зміни порядку розгляду.

11. Після закінчення судових дебатів, проголошення обвинуваченим останнього слова, за відсутності обставин, передбачених ст. 341, ч. 4 ст. 365, ч. 5 ст. 469 КПК, суд невідкладно виходить до нарадчої кімнати — окремого приміщення суду, призначеного для обговорення судом наслідків розгляду кримінального провадження, вирішення питань фактичного і правового характеру, а також ухвалення судового рішення. Про вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку всім присутнім у залі судового засідання оголошує головуєчий.

Під час постановлення судового рішення нарадою суду незалежно від його складу (колегія суддів чи суд присяжних) керує головуєчий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ч. 1 ст. 368 КПК, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання ухвалюються простою більшістю голосів. Для збереження суддями або/та присяжними об'єктивності при прийнятті рішення з того чи іншого питання, а також для уникнення впливу, зокрема авторитету головуєчого, на їх думку, головуєчий голосує останнім. Ніхто зі складу суду не вправі утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про визначення міри покарання (вид і розмір основного чи, у передбачених законом випадках, — додаткового покарання), а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У такому разі при підрахунку голосів голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, найсприятливіше для обвинуваченого (пом'якшена міра покарання, призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК, звільнення обвинуваченого від покарання з випробуванням тощо). При виникненні розбіжностей у питанні, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, це питання вирішують шляхом голосування, простою більшістю голосів.

Ухвалюючи вирок, суд на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК, має вирішити питання, передбачені ч. 1 ст. 368 КПК. Розглянемо деякі з них.

Вирішуючи питання, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи містить таке діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність його передбачено, а також чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, суддя має пам'ятати, що:

— обвинувальний вирок згідно з ч. 3 ст. 373 КПК не може ґрунтуватись на припущеннях і ухвалюється лише за умови доведення під час судового розгляду винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення;

— усі сумніви щодо доведеності вини особи відповідно до ч. 4 ст. 17 КПК тлумачаться на її користь;

— саме сторона обвинувачення має довести винуватість особи;

— суд має ухвалити виправдувальний вирок, якщо стороною обвинувачення не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа (вчинене ним діяння містить ознаки адміністративного правопорушення, оскільки, наприклад, не було доведено настання суспільно небезпечних наслідків, які є обов'язковою ознакою інкримінованого обвинуваченому кримінального правопорушення та основою для відмежування кримінального правопорушення від адміністративного); 2) кримінальне правопорушення вчинено обвинуваченим (доведено факт вчинення кримінального правопорушення, але не доведено вини обвинуваченого у його вчиненні); 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення (не доведено, що вчинене обвинуваченим діяння містить всі обов'язкові ознаки інкримінованого йому кримінального правопорушення). Слід звернути увагу, що виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні відсутності події кримінального правопорушення або відсутності в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення (пункти 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК).

Вирішуючи питання, чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення, суд має враховувати думку складу суду щодо попередніх питань, оскільки негативна відповідь суду хоча б на одне із таких питань тягне за собою постановлення виправдувального вироку, що, відповідно, виключає потребу вирішувати це питання. Крім того, суд має враховувати положення пунктів 4–8 ч. 1 та ч. 2 ст. 284 КПК і у разі виявлення зазначених у них обставин постановляти ухвалу про закриття кримінального провадження, а також наявність підстав для застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру.

Досліджуючи наявність обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання, суд має виходити з положень статей 66, 67 Кримінального кодексу України (далі — КК), наявних у матеріалах кримінального провадження відомостей, належно перевірених та оцінених судом, та враховувати поведінку обвинуваченого під час судового провадження тощо.

Наступним питанням, що вирішується судом при постановленні вироку, є визначення міри покарання, що може бути призначене обвинуваченому, та потреби у його відбуванні. Слід зазначити, що суд, визначаючи міру покарання, має керуватись загальними засадами призначення покарання (ст. 65 КК), призначаючи покарання конкретній особі за конкретне кримінальне правопорушення, максимально індивідуалізуючи покарання. Звернемо увагу, що індивідуалізація покарання є важливою вимогою принципового характеру, якою передбачається, що кримінальна відповідальність персоналізована: вона настає лише щодо конкретної особи, яка вчинила злочин (статті 2, 18, 50 КК). Тому призначення покарання з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого злочину, особи винного та обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання, повинно максимально сприяти досягненню мети

покарання. З огляду на конкретні обставини кримінального провадження, зважаючи на необхідність та доцільність застосування покарання, враховуючи суспільну небезпечність обвинуваченого, суд може, а в деяких випадках, за наявності передбачених кримінальних законом обставин, зобов'язаний звільнити обвинуваченого від покарання та від його відбування. Слід зазначити, що при прийнятті рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням відповідно до статей 75–79, 104 КК суд має визначити тривалість іспитового строку, обов'язки, які покладаються на обвинуваченого, трудовий колектив або особу, на яких за їхньою згодою або на їх прохання покладається обов'язок щодо нагляду за засудженим і проведення з ним виховної роботи.

Вирішуючи питання, чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку, суд має виходити із доведеності підстав і розміру позову, враховуючи, що в разі встановлення відсутності події кримінального правопорушення суд згідно з ч. 2 ст. 129 КПК має відмовити у позові, а у разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК) або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, тобто у зв'язку з недоведеністю обставин, передбачених ч. 1 ст. 373 КПК, а також у випадках, передбачених ч. 1 ст. 326 КПК, — залишити позов без розгляду. Слід мати на увазі, що у разі задоволення цивільного позову суд згідно з ч. 2 ст. 170 КПК за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Після вирішення (послідовне голосування) викладених вище та інших питань, зазначених у ч. 1 ст. 368 КПК, суд шляхом відкритого голосування має ухвалити судові рішення в цілому. При цьому кожен зі складу суду, якщо судові провадження здійснюється судом колегіально або судом присяжних, вправі викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. Якщо серед більшості складу суду присяжних, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуєчий згідно з ч. 5 ст. 391 КПК зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд зобов'язаний вирішувати питання, визначені у пунктах 1–8 ч. 1 ст. 368 КПК, окремо за кожним кримінальним правопорушенням. З огляду на наведене, а також беручи до уваги положення ч. 2 ст. 217 КПК щодо неможливості об'єднання в одному провадженні матеріалів досудових розслідувань щодо кримінального проступку та злочину, такі кримінальні правопорушення не можуть бути предметом одного судового провадження.

У разі коли обвинувачених декілька суд зобов'язаний вирішити питання, передбачені пунктами 1–14 ч. 1 ст. 368 КПК, окремо щодо кожного з обвинувачених. Слід зазначити, що з огляду на положення ч. 6 ст. 9, ст. 510, ч. 3 ст. 512 КПК у випадку, коли щодо однієї особи кримінальне провадження здійснюється в загальному порядку, а стосовно іншої застосовуються примусові заходи медичного характеру, суд у нарадчій кімнаті стосовно першої вирішує питання, передбачені ст. 368 КПК, а щодо другої — визначені ст. 513 КПК, відповідно ухвалюючи вирок стосовно обвинуваченого та ухвалу про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності.

Суд може застосувати до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, тобто у стані, зумовленому наявним у неї психічним розладом, через який особа під час вчинення кримінального правопорушення не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними, примусовий захід медичного характеру, передбачений ч. 1 ст. 94 КПК, лише за наявності у матеріалах кримінального провадження акта психіатричної експертизи, проведеної на підставі постанови слідчого, прокурора або ухвали слідчого судді, суду та висновку лікувальної установи (висновок комісії лікарів-психіатрів, який обґрунтовує необхідність застосування примусового заходу). Крім того, слід звернути увагу, що наявність акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи є обов'язковими умовами для застосування судом примусового заходу медичного характеру; відсутність цих документів виключає застосування таких заходів; водночас їх наявність не зобов'язує суд застосувати такі заходи, оскільки визнання особи обмежено осудною відповідно до ч. 1 ст. 20 КК належить виключно до компетенції суду.

Більш детально інформацію про порядок здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України буде відображено в методичних рекомендаціях, розроблених ВССУ, про вихід друком яких буде повідомлено додатково.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ДЕЯКІ
ПИТАННЯ ПОРЯДКУ ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ,
ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС
ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ВІД 09 ЛИСТОПАДА 2012 Р. № 1640/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

Судова палата у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів місцевих та апеляційних судів України на те, що 20 листопада 2012 р. набирає чинності Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. (далі — КПК). Відповідно до п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК кримінальні справи, які на день набрання чинності КПК не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються, надсилаються до суду та розглядаються судами першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховним Судом України згідно з положеннями КПК. З метою однакового застосування всіма судами загальної юрисдикції кримінального процесуального законодавства та уникнення неоднозначного тлумачення норм права судам слід звернути увагу на наступне.

1. Главою 26 КПК визначено порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Частиною 1 ст. 303 КПК передбачено, які рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора підлягають оскарженню під час досудового провадження та ким (заявником, потерпілим, підозрюваним, володільцем майна тощо) такі рішення, дії або бездіяльність можуть бути оскаржені.

Встановлений ч. 1 ст. 303 КПК перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування є вичерпним. Тому скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність не розглядаються під час досу-

дового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді за правилами статей 314–316 КПК.

2. У статті 303 КПК визначено порядок оскарження бездіяльності, яка може полягати в наступному:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення.

Слід мати на увазі, що відповідно до вимог ч. 1 ст. 214 КПК бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, означає невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань впродовж 24 годин після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення. Відповідно до п. 1.4 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 р. № 69, цей строк обчислюється наступним чином:

— заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення вважаються поданими з моменту попередження особи про кримінальну відповідальність (за винятком випадків, коли таке попередження неможливо зробити з об'єктивних причин: надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, неприйнятний стан заявника, відрядження тощо);

— у випадку надходження заяви, повідомлення поштою, іншим засобом зв'язку, строк обчислюється з моменту надходження заяви слідчому, прокурору;

2) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК. Враховуючи те, що згідно зі ст. 169 КПК тимчасово вилучене майно повертається особі, в якій воно було вилучено, на підставі постанови прокурора, бездіяльність може полягати у невнесенні такої постанови за відсутності підстав для вилучення майна;

3) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк. Слід зазначити про наявність зв'язку між обов'язком слідчого чи прокурора вчинити визначені КПК дії та строком, у межах якого зазначені особи зобов'язані їх вчинити;

4) бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки.

3. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 303 КПК допускається оскарження дій слідчого або прокурора лише при застосуванні заходів безпеки. Тобто тільки ті їх дії, які полягають у застосуванні заходів безпеки, можуть бути оскаржені під час досудового розслідування.

В усіх інших випадках звернення зі скаргою можливе за наявності відповідних рішень слідчого або прокурора, визначених у пунктах 2–8 ч. 1 ст. 303 КПК, викладених у відповідних процесуальних документах.

4. Рішення, дії, бездіяльність, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, але не можуть бути предметом оскарження на стадії підготовчого судового засідання. Водночас рішення, дії, бездіяльність слідчого чи прокурора, які не визначені у ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути оскаржені під час підготовчого судового засідання. Як під час досудового розслідування, так і під час підготовчого судового засідання можуть бути оскаржені лише 2 різновиди рішень: 1) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим; 2) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки.

5. Частиною 1 ст. 304 КПК встановлено десятиденний строк, упродовж якого особа має право звернутися зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора. Цей строк обчислюється з моменту прийняття рішення, вчинення відповідної дії. При оскарженні бездіяльності обчислення строку оскарження починається із дня, що настає після останнього дня, який відведено КПК для вчинення слідчим або прокурором відповідної дії.

Зазначена норма визначає особливий порядок обчислення строку оскарження рішення слідчого чи прокурора, яке оформлюється постановою. У такому випадку строк обчислюється з моменту отримання особою копії оскаржуваної постанови. Разом із цим слід враховувати загальні вимоги щодо додержання процесуальних строків, встановлені у ст. 116 КПК, згідно з якою строк подання скарги на стадії досудового провадження не вважається пропущеним, якщо скаргу або інший документ здано до його закінчення на пошту або передано особі, уповноваженій її прийняти, а для осіб, які тримаються під вартою або перебувають у медичному чи психіатричному стаціонарі, спеціальній навчально-науковій установі, — якщо скаргу або інший документ подано службовій особі відповідної установи до закінчення відповідного строку.

У випадку пропуску строку, встановленого для подання скарги, скарга повертається особі, якщо при її поданні особа не порушила питання про поновлення цього строку. Слідчий суддя, за наявності відповідної заяви, може поновити строк, якщо його було порушено з поважних причин (хвороба, відрадження, стихійне лихо, хвороба близьких родичів тощо). Підставою для поновлення строків також може бути визнано й об'єктивні причини, внаслідок яких особа не змогла вчасно реалізувати своє право на подання скарги.

6. У випадку якщо скарга не відповідає вимогам закону, слідчий суддя виносить ухвалу про повернення скарги. Скарга не відповідає вимогам зако-

ну, якщо: 1) її подала особа, яка не має права подавати скаргу (за винятком випадків, коли скарга підписана уповноваженим представником); 2) вона не підлягає розгляду в цьому суді, тобто подана з порушенням правил підсудності, встановлених ст. 218 КПК); 3) її подано після закінчення строку, передбаченого ч. 1 ст. 304 КПК, і особа не заявила клопотання про його поновлення або слідчий суддя не знайшов підстав для його поновлення.

Ухвала про відмову у відкритті провадження за скаргою постановляється у тому випадку, якщо скаргу подано на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора, що не підлягає оскарженню.

У зазначених вище випадках суд зобов'язаний невідкладно надіслати ухвалу про повернення скарги або про відмову у відкритті провадження за скаргою з усіма доданими матеріалами особі, яка подала таку скаргу.

Згідно з ч. 7 ст. 304 КПК повернення скарги не позбавляє права повторного звернення до слідчого судді, суду. Однак це правило не стосується випадків повторного подання скарги, яку було повернуто у зв'язку із пропущенням встановленого процесуального строку.

7. Якщо скарга відповідає вимогам закону, суддя відкриває провадження та постановляє ухвалу про призначення скарги до розгляду. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ч. 2 ст. 306 КПК скарга має бути розглянута не пізніше 72 годин з моменту її надходження до суду (за винятком скарги на рішення про закриття кримінального провадження). Для розгляду скарги на рішення про закриття кримінального провадження законом встановлено п'ятиденний строк.

8. Подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування згідно з ч. 1 ст. 305 КПК не зупиняє виконання рішення чи дії слідчого, прокурора. Водночас відповідно до зазначеної норми слідчий чи прокурор має право самостійно реагувати та усувати допущені порушення без рішення слідчого судді по суті скарги. Самостійне скасування зазначеними особами рішення повинно відбуватись таким же чином, яким його було ухвалено (наприклад, постановою скасовується постановою). Підтвердженням реагування на протиправну бездіяльність є вчинення відповідних дій або винесення рішення, яке слідчий чи прокурор не вчинили/не ухвалили, але зобов'язані були це зробити.

9. Право самостійно скасовувати рішення або припиняти дію чи бездіяльність може бути реалізовано слідчим чи прокурором виключно у випадках, коли оскаржується:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк;

- 2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування;
- 3) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим;
- 4) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки.

У разі самостійного скасування слідчим чи прокурором рішення, припинення оскаржуваної дії чи бездіяльності слідчий суддя закриває провадження за скаргою шляхом постановлення відповідної ухвали.

10. Відповідно до ч. 2 ст. 305 КПК прокурор має право самостійно скасувати рішення слідчого про закриття кримінального провадження. Тобто прокурор, за наявності підстав, має право скасувати рішення слідчого про закриття провадження. Наслідком цього є закриття провадження за скаргою слідчим суддею. Інші рішення, дії чи бездіяльність не можуть бути самостійно скасовані чи припинені слідчим чи прокурором.

11. Розгляд скарги не може відбуватись за відсутності особи, яка подала скаргу, або її захисника, представника. Слід мати на увазі, що наслідки неприбуття сторін для участі у розгляді скарги встановлено у статтях 323–327 КПК. Висловлення позиції слідчого, прокурора є важливим для прийняття законного та обґрунтованого рішення за скаргою. Але встановлення у ст. 306 КПК обов'язкової участі останніх при розгляді скарги не є перешкодою для розгляду скарги по суті за їх відсутності. Тому вказівка про обов'язковість участі слідчого, прокурора не суперечить положенню, згідно з яким скаргу може бути розглянуто і за їх відсутності.

12. За результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора постановляється ухвала. У КПК визначено вичерпний перелік рішень, які може бути прийнято за результатами розгляду скарги: 1) про скасування рішення слідчого чи прокурора у випадку визнання його незаконним; 2) про зобов'язання припинити дію у випадку визнання її незаконною; 3) про зобов'язання вчинити певну дію у випадку визнання бездіяльності незаконною. Ухвала за результатами розгляду скарги постановляється у нарадчій кімнаті та викладається окремим процесуальним документом із дотриманням вимог ст. 372 КПК.

Якщо підстави для задоволення скарги відсутні, слідчий суддя постановляє ухвалу про відмову у задоволенні скарги, яка не підлягає оскарженню. Водночас закон передбачає виняток із цього правила, зокрема ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження підлягає оскарженню в апеляційному порядку. Крім того, згідно з ч. 6 ст. 304 КПК ухвала слідчого судді про повернення скарги або відмову у відкритті провадження також може бути оскаржена в апеляційному порядку. Ухвала слідчого судді може бути оскаржена протягом 5 днів із дня її оголошення безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

13. У ст. 308 КПК встановлено особливий порядок оскарження недотримання розумних строків, відповідно до якого, на відміну від інших скарг, що

можуть бути подані на стадії досудового провадження, скарга на недотримання розумних строків подається прокурору вищого рівня, уповноваженому реагувати на недотримання розумних строків під час досудового розслідування. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

У зазначеній статті імперативно встановлено триденний строк для розгляду скарги, за результатом якого може бути прийнято одне із таких рішень: 1) про задоволення скарги та надання відповідному слідчому, прокурору обов'язкових для виконання вказівок щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. У цьому випадку прокурор вищого рівня у відповідному рішенні повинен: а) зазначити, які процесуальні дії або які процесуальні рішення має вчинити слідчий чи прокурор; б) встановити конкретні строки, в межах яких слідчий чи прокурор зобов'язаний вчинити ці дії або прийняти відповідне рішення; 2) про відмову в задоволенні скарги, якщо прокурором вищого рівня буде встановлено, що розумні строки не було порушено.

14. У параграфі 2 глави 26 КПК визначено порядок оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. Частинами 1, 2 ст. 309 КПК передбачено перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути предметом оскарження в апеляційному порядку на стадії досудового розслідування. Крім цього переліку, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді, постановлені у порядку ч. 2 ст. 117, ч. 7 ст. 583, ч. 9 ст. 584, ч. 6 ст. 591 КПК. Водночас сторона кримінального провадження має право висловити свою незгоду з ухвалою, можливість оскарження якої не передбачено у КПК, шляхом подання під час підготовчого провадження у суді заперечень проти неї.

Таким чином, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені: 1) ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора; 2) ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Перелік ухвал, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку

Ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора	Ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні
1) ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК);	1) ухвала про відмову у наданні дозволу на затримання (ч. 5 ст. 190 КПК); 2) ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні (ст. 183 КПК);

<p>2) ухвала про повернення скарги (ч. 6 ст. 304 КПК);</p> <p>3) ухвала про відмову у відкритті провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК).</p>	<p>3) ухвала про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (ст. 199 КПК);</p> <p>4) ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні (ст. 181 КПК);</p> <p>5) ухвала про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (ст. 181 КПК);</p> <p>6) ухвала про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні (ст. 499 КПК);</p> <p>7) ухвала про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні (ст. 499 КПК);</p> <p>8) ухвала про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні (ст. 509 КПК);</p> <p>9) ухвала про арешт майна або відмову у ньому (ст. 173 КПК);</p> <p>10) ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, що посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляється можливості здійснювати свою діяльність (ст. 163 КПК);</p> <p>11) ухвала про відсторонення від посади або відмову у ньому (ст. 154 КПК);</p> <p>12) ухвала про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку (ч. 2 ст. 117 КПК);</p> <p>13) ухвала про застосування чи відмову у застосуванні тимчасового арешту (ч. 7 ст. 583 КПК);</p> <p>14) ухвала про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту (ч. 9 ст. 584 КПК);</p> <p>15) ухвала про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи (ч. 6 ст. 591 КПК)</p>
---	--

15. У главі 26 КПК спеціально не встановлено перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження ухвал слідчого судді. Тому у цьому випадку слід керуватись ст. 393 КПК. Для вирішення питання про те, чи має особа право звертатись із апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді, необхідно враховувати, чи стосується оскаржувана ухвала прав, свобод, інших інтересів особи, яка звертається із апеляційною скаргою.

Незважаючи на умовний поділ у ст. 309 КПК ухвал слідчого судді на ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та

ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, це не впливає на порядок оскарження таких ухвал, передбачений ч. 1 ст. 310 та ч. 3 ст. 392 КПК.

16. Слід мати на увазі, що згідно з ч. 2 ст. 400 КПК подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, за винятком випадків, визначених у КПК (наприклад, ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду скарги на рішення про видачу особи у порядку ч. 6 ст. 591 КПК).

Більш детальна інформація про порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування відповідно до КПК знайде своє відображення в методичних рекомендаціях, розроблених ВССУ, про вихід друком яких буде повідомлено додатково.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ДЕЯКІ
ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД
ВІД 15 ЛИСТОПАДА 2012 Р. № 223-1679/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

У зв'язку з необхідністю роз'яснення новел Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 13 квітня 2012 р., який набуває чинності 20 листопада 2012 р., з метою недопущення неоднакового застосування та неправильного тлумачення його положень, зокрема при здійсненні кримінального провадження на підставі угод, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів судів першої та апеляційної інстанцій на наступне.

1. Відповідно до ст. 468 КПК у кримінальному провадженні може бути укладено угоду:

1) про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим. При цьому:

– згідно зі ст. 55 КПК потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. З наведеного вбачається, що угоду про примирення може бути укладено із представником юридичної особи у разі завдання їй майнової шкоди. Відповідно до ч. 2 ст. 58 КПК ним може бути керівник юридичної особи, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за дорученням керівника юридичної особи за довіреністю на представництво, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні, згідно з укладеною з нею угодою на представництво.

Угода про примирення також може укладатися, якщо її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому випадку угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх. При цьому якщо неповнолітній досяг шістнадцятирічного віку, він має право укладати угоду

про примирення самостійно, але за наявності згоди його законного представника. Якщо ж неповнолітній не досяг 16 років, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник неповнолітнього. Про надання згоди неповнолітнім, його законним представником у наведених вище випадках обов'язково має бути зазначено в угоді про примирення. Такий підхід слід використовувати, коли укладається угода про визнання винуватості з неповнолітнім підозрюваним, обвинуваченим;

– угоду про примирення може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. У кримінальному провадженні щодо тяжких та особливо тяжких злочинів угода про примирення не укладається, за винятком кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке здійснюється щодо кримінальних правопорушень, визначених ст. 477 КПК.

При цьому якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно однієї особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кількох окремих кримінальних правопорушень, серед яких є тяжкий чи особливо тяжкий злочин і злочин невеликої тяжкості, внаслідок вчинення якого потерпілому було завдано шкоди, угоду про примирення може бути укладено щодо злочину невеликої тяжкості. Кримінальне провадження у такому випадку (стосовно зазначеного кримінального правопорушення) має бути виділено в окреме провадження, про що слідчий, прокурор виносить постанову, а суддя постановляє ухвалу (оригінал рішення про виділення провадження підшивається до виділеного провадження, а копія долучається до матеріалів кримінального провадження, з якого воно виділено). Під окремим кримінальним правопорушенням у таких випадках слід розуміти не лише одиничне суспільно небезпечне діяння, але й діяння, яке отримало повну правову оцінку шляхом застосування двох або більше норм Особливої частини Кримінального кодексу України (тобто при ідеальній сукупності злочинів).

У кримінальному провадженні, в якому беруть участь кілька потерпілих від одного й того ж кримінального правопорушення, угоду може бути укладено лише з усіма потерпілими. При цьому укладається одна угода, в якій може бути зазначено різні вимоги потерпілих до підозрюваного, обвинуваченого щодо розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строку її відшкодування чи переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити щодо потерпілого (потерпілих), але обов'язково має бути зазначено про узгоджене між сторонами (усіма потерпілими та підозрюваним, обвинуваченим) покарання, їх згоду на призначення такого покарання або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Недотримання цих вимог закону відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 474 КПК є підставою для відмови у затвердженні угоди.

Якщо у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від різних кримінальних правопорушень і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма потерпілими, угоду може бути укладено з одним чи кількома потерпілими. У такому випадку угода про примирення укладається з кожним потерпілим окремо, а кримінальне провадження, щодо якого сторони досягли згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК;

– ініціювати укладення угоди про примирення має право лише потерпілий чи підозрюваний, обвинувачений. Вести переговори (домовлятися) стосовно укладення угоди про примирення можуть, крім цих осіб, захисник, представник (законний представник) та інша особа, погоджена сторонами (за винятком слідчого, прокурора або судді);

– особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК).

2) про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим. Угода про визнання винуватості укладається між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим за ініціативою будь-кого із цих осіб. Таку угоду не може бути укладено у провадженні, в якому бере участь потерпілий, тобто щодо злочинів чи кримінальних проступків, внаслідок вчинення яких було завдано шкоди правам та інтересам окремих громадян та/або інтересам юридичних осіб, а також у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоди внаслідок вчинення таких злочинів. Враховуючи вимогу процесуального закону про те, що угода про визнання винуватості може укладатися у кримінальному провадженні щодо наведених вище кримінальних правопорушень за умови, що внаслідок їх вчинення шкоди завдано державним чи суспільним інтересам, беручи до уваги, що в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі – КК) вжито термін «громадські інтереси», а не «суспільні інтереси», незважаючи на те, що ці словосполучення різняться семантично, у контексті КПК їх слід розуміти як тотожні.

Крім того, використане у ч. 4 ст. 469 КПК формулювання «у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий» означає, що коли в одному кримінальному провадженні особа підозрюється, обвинувачується у вчиненні кількох не пов'язаних між собою (самостійних) кримінальних правопорушень та внаслідок вчинення одного із них було заподіяно шкоди правам та інтересам окремих громадян чи інтересам юридичної особи (тобто є потерпілий, який бере участь у кримінальному провадженні), – угода про визнання винуватості щодо інших кримінальних правопорушень у такому разі укладатися не може. Проте не виключається можливість укладення

угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні, в якому попередньо було укладено угоду про примирення, у зв'язку із чим матеріали кримінального провадження виділено в окреме провадження.

У разі якщо кримінальне провадження здійснюється стосовно кількох осіб, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згоди щодо укладення угоди досягнуто не з усіма підозрюваними (обвинуваченими), відповідно до вимог абз. 1 ч. 8 ст. 469 КПК угоду може бути укладено з одним (кількома) із підозрюваних (обвинувачених). Кримінальне провадження стосовно особи (осіб), з якими досягнуто згоди щодо укладення угоди про визнання винуватості, на підставі постанови прокурора або ухвали суду підлягає виділенню в окреме провадження залежно від того, на якій із двох стадій кримінального процесу (досудового розслідування або судового розгляду) сторонами було ініційовано укладення угоди. Виділення кримінального провадження проводиться у порядку, визначеному положеннями статей 217, 334 КПК.

2. Укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися у будь-який момент після повідомлення особі про підозру і до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Наприклад, якщо обвинувачений до проголошення ним останнього слова дійде згоди з прокурором чи потерпілим щодо укладення угоди (її змісту), він може перед останнім словом або під час своєї промови заявити про це суду. У такому випадку суд, надаючи можливість обвинуваченому закінчити свій виступ, згідно з ч. 3 ст. 474 КПК невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду угоди.

3. Зі змісту статей 471, 472 КПК вбачається, що сторони угоди (незалежно від її виду) зобов'язані, крім іншого, узгоджувати міру покарання та звільнення від його відбування з випробуванням (якщо домовленості щодо такого звільнення мали місце та сторони дійшли згоди). Аналіз статей 65 і 75 КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» (далі – КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI) свідчить, що домовленості сторін угоди при узгодженні покарання не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність. Зокрема сторони мають узгоджувати покарання, враховуючи:

– положення пунктів 1–2 ч. 1 ст. 65 КК України, тобто 1) у межах, встановлених санкцією статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК та 2) відповідно до положень Загальної частини КК. Наприклад, у випадку коли в санкції статті (санкції частини статті), що передбачає відповідальність за вчинений злочин, не встановлено мінімаль-

ної межі покарання, сторони мають виходити із положень розділу X Загальної частини;

– ступінь тяжкості вчиненого злочину, особи винного і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК). У положеннях процесуального закону, які регламентують кримінальне провадження на підставі угод, певною мірою вже враховано зазначені обставини, оскільки передбачено, що:

а) угоду як про примирення, так і про визнання винуватості може бути укладено у провадженні щодо певних визначених законом категорій кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та злочинів). Із цього вбачається, що «ступінь тяжкості», як показник типового рівня суспільної небезпеки злочинів певних видів, враховано законодавцем та відображено у положеннях процесуального закону щодо укладення угод. Водночас ступінь тяжкості вчиненого, як показник індивідуального рівня суспільної небезпеки конкретного злочину, зумовленого його специфічними об'єктивними і суб'єктивними ознаками, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 470 КПК зобов'язаний врахувати прокурор при укладенні угоди про визнання винуватості та суд, перевіряючи угоду на відповідність її закону;

б) укладенню угоди передує досягнення домовленостей між сторонами, зміст яких, крім іншого, має бути відображено в угоді. Зокрема, це розмір шкоди, строк її відшкодування чи вчинення інших обумовлених дій на користь потерпілого або ж беззастережне визнання вини у вчиненні кримінального правопорушення та обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою за умови, що домовленості про співпрацю мали місце. Закріплення законодавцем вимоги щодо обов'язковості наявності цих обставин при укладенні угод свідчить про врахування даних, що характеризують особу винного.

Те ж саме стосується і обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання. Так, за наявності обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного сторони угоди з огляду на положення статей 65, 75 КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI мають право, застосовуючи положеннями ст. 69 КК, визначати (узгоджувати): а) основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, або б) інше основне покарання, більш м'який його вид, не зазначений у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за цей злочин; в) не призначати додаткове покарання, передбачене у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК як обов'язкове, за винятком випадків, встановлених ч. 2 ст. 69 КК.

Якщо ж сторони узгодили покарання та досягли домовленості щодо звільнення підозрюваного (обвинуваченого) від його відбування з випро-

буванням, відповідно до частин 2, 3 ст. 75 КК у редакції Закону України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI суд зобов'язаний прийняти рішення про таке звільнення у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання винуватості за наявності сукупності таких умов: 1) сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років; 2) узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. При цьому використане законодавцем у доповненнях до статей 65 та 75 КК України формулювання «у випадку затвердження угоди» при вказівці на прийняття рішення судом свідчить, що суд зобов'язаний призначити узгоджене сторонами покарання або звільнити від його відбування з випробуванням із визначенням тривалості іспитового строку лише після перевірки угоди на відповідність чинному законодавству та за відсутності визначених КПК (пункти 1–6 ч. 7 ст. 474 КПК) підстав для відмови, переконавшись, що угода може бути затверджена. Наприклад, у випадку «зловживання» сторонами угоди положеннями ст. 69 КК, тобто у разі узгодження ними покарання, яке за своїм видом та/або розміром не відповідає характеру, тяжкості вчиненого діяння та особі винного, суд має визнати умови цієї угоди такими, що не відповідають інтересам суспільства, та відмовити в її затвердженні. Аналогічне рішення має прийняти суд у випадку неврахування прокурором при укладенні угоди про визнання винуватості наявності обставин, що обтяжують покарання, наприклад незнятої або непогашеної судимості в обвинуваченого, що утворює рецидив злочинів, тощо.

4. Якщо угоди (незалежно від її виду) досягнуто під час досудового розслідування, після виконання процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК, складений слідчим та затверджений прокурором обвинувальний акт разом із підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду (відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК відкласти направлення цих документів до суду вправі лише прокурор).

Зі змісту ст. 31 та частин 3, 4 ст. 469 КПК вбачається, що судове провадження на підставі угоди здійснюється одноособово, за винятком випадку, передбаченого ч. 9 ст. 31 КПК, коли кримінальне провадження здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років. Крім того, судове провадження на підставі угод здійснюється колегією суддів (у складі трьох професійних суддів) і в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років. Визначення судді здійснюється згідно зі ст. 35 КПК автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів кримінального провадження з обов'язковим врахуванням положень статей 75, 76 КПК (обставин, що виключають участь судді у кримінальному провадженні).

Головуючий суддя отримує обвинувальний акт, угоду про примирення чи про визнання винуватості за контрольним журналом судових справ та інших матеріалів, переданих для розгляду судді (форма журналу – додаток 31 до п. 3.14 Інструкції з діловодства у місцевому загальному суді, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 р. № 68 (зі змінами та доповненнями), та не пізніше п'яти днів після дати передачі (надходження) до його провадження відповідного матеріалу має прийняти рішення (постановити ухвалу) про призначення підготовчого судового засідання, визначити дату, час та місце його проведення. Одночасно із прийняттям цього рішення суд, що здійснюватиме судове провадження, для реалізації покладених на нього обов'язків щодо з'ясування добровільності укладення угоди та перевірки її на відповідність вимогам КПК та/або кримінального закону (частини 6, 7 ст. 474 КПК), враховуючи, що невиконання вимог, встановлених частинами 5–7 ст. 474 КПК, є підставою для апеляційного та касаційного оскарження (частини 3, 4 статей 394, 424 КПК), а в разі підтвердження таких порушень скасування судового рішення, має витребувати документи, подані сторонами під час досудового розслідування.

Про день, час і місце проведення підготовчого судового засідання сторін та інших учасників судового провадження за розпорядженням головуючого повідомляє секретар судового засідання. Повідомлення про виклик до суду надсилаються поштою, факсом, телеграфом, телефонограмою чи іншими засобами зв'язку не пізніше ніж за п'ять днів до дати призначення підготовчого судового засідання.

У призначений для проведення підготовчого судового засідання час головуючий відкриває підготовче судове засідання і оголошує про його початок. Секретар судового засідання на виконання вимог, передбачених статтями 342–343 КПК, доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб, з'явився у підготовче судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Участь сторін угоди під час її розгляду в підготовчому судовому засіданні відповідно до ч. 2 ст. 474 КПК є обов'язковою. З огляду на затвердження прокурором обвинувального акта та можливість оскарження ним вироку суду першої інстанції на підставі угоди, в тому числі й угоди про примирення, його участь у судовому засіданні під час її розгляду має бути обов'язковою. Неприбуття для участі у судовому засіданні інших учасників судового провадження, належним чином повідомлених про дату, час і місце проведення підготовчого судового засідання, не перешкоджає його проведенню. У разі якщо у судове засідання не прибули сторони угоди або одна зі сторін, головуючий має відкласти судове засідання, призначити дату нового засідання і вжити заходів для забезпечення прибуття цих осіб до суду. Таке ж рішення

має прийняти суд, якщо в підготовче судове засідання не з'явився один із декількох потерпілих від одного кримінального правопорушення. Відсутність одного із потерпілих від різних кримінальних правопорушень не перешкоджає проведенню підготовчого судового засідання та, відповідно, розгляду тієї угоди, сторони якої присутні.

Після повідомлення секретарем судового засідання про повне фіксування судового провадження, а також про умови його фіксування, головуючий оголошує склад суду, процесуальний статус та прізвища присутніх учасників кримінального провадження (прокурора, потерпілого, обвинуваченого, захисника, представника, перекладача, секретаря судового засідання). Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у підготовчому провадженні, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені КПК. Після ознайомлення зазначених осіб із пам'яткою головуючий з'ясовує, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки, за необхідності додатково роз'яснює їх. Також головуючий роз'яснює учасникам підготовчого провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід. Питання про відвід вирішується судом згідно зі статтями 75–81 КПК.

У разі задоволення заяви про відвід (самовідвід): судді, який здійснює судові провадження одноособово, – справа розглядається у тому ж самому суді іншим суддею; одного чи кількох суддів зі складу суду або всього складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, – справа розглядається у тому ж самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведених суддів, яких замінюють інші судді, або іншим складом суддів, визначених у встановленому ч. 3 ст. 35 КПК порядку.

Після виконання зазначених дій головуючий оголошує про надходження до суду обвинувального акта та письмової угоди про примирення чи визнання винуватості (повідомляє про її вид, дату укладення і сторони).

Судове засідання розпочинається з оголошення прокурором обвинувального акта. Головуючий надає слово прокуророві для оголошення ним короткого або повного (якщо надійшло клопотання про оголошення повного тексту) змісту обвинувального акта. Після цього головуючий, встановивши особу обвинуваченого, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле йому обвинувачення, чи визнає він себе винним. Якщо після роз'яснення суті обвинувачення обвинувачений заперечує проти затвердження угоди, вона не може бути затверджена. У такому випадку суд постановляє ухвалу про закриття судового провадження у кримінальному провадженні на підставі угоди та повертає матеріали прокурору для продовження досудового розслідування або призначає судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку (якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження).

Після проведення зазначених дій головуючий, оголосивши текст угоди, згідно з частинами 4, 5 ст. 474 КПК має з'ясувати в обвинуваченого, чи

повністю він розуміє: 1) права, надані йому законом; 2) наслідки укладення та затвердження угод; 3) характер кожного обвинувачення, щодо якого він визнає себе винуватим, – таке уточнення відсутнє в ч. 5 цієї статті, із чого вбачається, що угода про примирення може укладатися щодо кримінальних правопорушень, у вчиненні яких особа може лише частково визнавати вину; 4) вид покарання й інші заходи, які будуть застосовані до нього у разі затвердження угоди судом. Негативна відповідь на будь-яке із поставлених запитань зобов'язує суд дати відповідні роз'яснення. Те ж саме стосується і потерпілого при з'ясуванні судом, чи цілком розуміє він наслідки затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК. Якщо після такого роз'яснення обвинувачений чи потерпілий заперечуватиме проти затвердження угоди, її не може бути затверджено.

Суд повинен з'ясувати в обвинуваченого, чи зможе він реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання, зокрема відшкодувати завдану ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення шкоду з огляду на її розмір та строк відшкодування, визначені в угоді про примирення, чи вчинити дії, перелік яких у ній зазначено, або ж виконати обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викладені в угоді про визнання винуватості. Якщо ж під час судового провадження суд встановить, що обвинувачений не в змозі виконати взяті на себе зобов'язання, він відповідно до п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК має відмовити в затвердженні угоди.

Крім того, суд шляхом вивчення витребуваних документів, проведення опитування сторін, інших осіб зобов'язаний переконатися, що укладення угоди є добровільним, тобто згідно з ч. 6 ст. 474 КПК не є наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбачені угодою. Якщо суд матиме обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним, або ж сторони в дійсності не примирилися, він відповідно до п. 4 ч. 7 ст. 474 КПК зобов'язаний відмовити в затвердженні угоди.

Виконавши вищезазначені дії, суд перевіряє угоду на відповідність вимогам КПК (зокрема щодо змісту та порядку укладення угоди) і закону України про кримінальну відповідальність (зокрема щодо узгодженої міри покарання, звільнення від його відбування), наявності підстав для відмови в її затвердженні (ч. 7 ст. 474 КПК), заслуховує прокурора щодо наведеного, думку сторін щодо можливості затвердження угоди, яка розглядається.

Після проведення зазначених дій суд невідкладно виходить до нарадчої кімнати, про що присутнім у залі судового засідання оголошує головуючий.

5. Якщо угоди досягнуто під час судового провадження, суд невідкладно зупиняє проведення процесуальних дій і переходить до розгляду її умов та змісту. Про зупинення процесуальних дій суд постановляє ухвалу, яка має містити відомості про: склад суду, дату та місце її постановлення; особу, яка

заявила клопотання про укладення угоди; вид угоди, дату її укладення та сторони; процесуальні дії, які було проведено у судовому провадженні;

Після перевірки угоди на відповідність чинному законодавству, за відсутності встановлених КПК (пункти 1–6 ч. 7 ст. 474 КПК) підстав для відмови в її затвердженні, з'ясувавши питання, визначені в частинах 4, 5 ст. 474 КПК, суд невідкладно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення.

6. За наслідками розгляду угоди в судовому засіданні (під час підготовчого судового провадження або під час судового розгляду) суд, перевіrivши відповідність угоди вимогам кримінального процесуального закону, врахувавши заслухані доводи сторін кримінального провадження та інших учасників судового провадження, повинен прийняти одне із таких рішень:

а) затвердити угоду про визнання винуватості чи про примирення або

б) відмовити у затвердженні угоди в разі встановлення підстав, передбачених ч. 7 ст. 474 КПК, та: повернути кримінальне провадження прокурору, якщо угоди досягнуто під час досудового розслідування, для його продовження; або призначити судовий розгляд для проведення судового провадження в загальному порядку, якщо до суду надійшов обвинувальний акт, а угоду було укладено під час підготовчого провадження); або продовжити судовий розгляд у загальному порядку, якщо угоду було укладено під час його здійснення. Ухвала про відмову в затвердженні угоди про примирення чи визнання винуватості оскарженню не підлягає.

Приймаючи рішення щодо затвердження угоди, слід пам'ятати про наявність та зміст розділу IX Загальної частини КК.

7. Якщо ж суд переконується в тому, що угоду може бути затверджено, відповідно до ст. 475 КПК він ухвалює вирок, яким затверджує угоду, і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Такий вирок має відповідати загальним вимогам до обвинувальних вироків із урахуванням особливостей, передбачених зазначеною статтею.

8. В апеляційному порядку вирок суду першої інстанції на підставі угоди (незалежно від її виду) може бути оскаржено лише сторонами судового провадження (виняток становить можливість оскарження прокурором вироку на підставі угоди про примирення) та на підставах, визначених законом.

Зокрема, обвинувачений, його захисник та законний представник можуть оскаржити такі судові рішення лише якщо:

– судом призначено покарання суворіше, ніж узгоджене сторонами угоди. Зазначимо, що згідно з ч. 1 ст. 475 КПК, ухвалюючи вирок на підставі угоди, суд призначає узгоджену сторонами (потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим у разі укладення угоди про примирення; прокурором та підозрюваним, обвинуваченим, якщо укладається угода про визнання винуватості) міру покарання (вид та, як правило, розмір основного, а у відповід-

них випадках – і додаткового покарання). Наприклад, між потерпілим та обвинуваченим внаслідок вчинення останнім злочину, передбаченого ч. 1 ст. 127 КК та завдання першому шкоди було укладено угоду про примирення та узгоджено покарання у виді позбавлення волі строком на 1 рік. Суд першої інстанції, розглянувши таку угоду, призначив обвинуваченому покарання у виді позбавлення волі строком на 2 роки, взявши за основу нижчу межу санкції частини статті;

– вирок ухвалено без згоди обвинуваченого на призначення покарання. Укладаючи угоду про примирення або визнання винуватості, сторони, узгодивши між собою міру покарання, мають письмово засвідчити свою згоду щодо виду та розміру такого покарання. З огляду на викладене в угоді сторони після зазначення узгодженої міри покарання повинні власноруч засвідчити свою згоду на саме такий вид та розмір покарання, скріпивши угоду своїми підписами. Відсутність в угоді підтвердження такої згоди є підставою для оскарження ухваленого вироку. Крім того, ухваленням вироку без згоди засудженого на призначення покарання може визнаватися ситуація, за якої сторони, узгодивши між собою міру покарання, дійшли згоди щодо звільнення обвинуваченого від його відбування з випробуванням, натомість суд, постановляючи вирок на підставі цієї угоди, не звільнив особу від відбування покарання, а призначив попередньо узгоджену сторонами міру покарання. У цій ситуації обвинувачений, укладаючи угоду, був згоден з остаточним рішенням – звільненням його від відбування покарання з випробуванням, але не давав своєї згоди щодо призначення реального покарання, навіть якщо воно попередньо й було узгоджено між сторонами;

– суд не виконав вимоги, встановлені частинами 4–7 ст. 474 КПК, зокрема, не роз'яснив обвинуваченому наслідків укладення угоди.

Виокремлення законодавцем у п. 1 ч. 3 ст. 394 КПК такої підстави для оскарження як «нероз'яснення обвинуваченому наслідків укладення угоди», про що також йдеться у ч. 4 ст. 474 КПК, недотримання положень якої є підставою для оскарження аналізованих судових рішень, свідчить про істотність зазначеного порушення та важливість забезпечення права обвинуваченого на таке роз'яснення. Зазначимо, що згідно зі ст. 473 КПК наслідком укладення та затвердження угоди про примирення для підозрюваного (обвинуваченого) є обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 і 424 КПК та відмова від здійснення прав, передбачених п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК, а угоди про визнання винуватості – обмеження права оскарження вироку згідно з положеннями статей 394 та 424 КПК та його відмова від здійснення прав, передбачених абз. 1 та 4 п. 1 ч. 4 ст. 474 КПК.

Потерпілий, його представник, законний представник може оскаржити вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення лише з таких підстав:

– призначення обвинуваченому покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди. Наприклад, обвинувачений, який вчинив необережне пошкодження чужого майна, поєднане зі спричиненням тяжких тілесних ушкоджень потерпілому (ст. 196 КК), уклав з останнім угоду про примирення, узгодивши при цьому покарання у виді виправних робіт строком 1 рік. Суд, затверджуючи таку угоду, самостійно, з власної ініціативи, призначив обвинуваченому покарання із застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу в розмірі 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

– ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання. Наприклад, вироком затверджена угода, в якій не визначено узгоджене покарання та/або відсутня згода сторін на його призначення відповідно до вимог ч. 1 ст. 471 КПК;

– невиконання судом вимог процесуального закону щодо необхідності у судовому засіданні переконатися, що потерпілий угоду про примирення уклав добровільно, а також невжиття заходів для з'ясування, чи справді угоду було укладено добровільно, нездійснення або неналежне здійснення судом перевірки змісту угоди на відповідність її вимогам КПК та закону України про кримінальну відповідальність;

– нероз'яснення судом потерпілому перед ухваленням рішення про затвердження угоди про примирення наслідків укладення та затвердження такої угоди. Зазначимо, що відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 473 КПК наслідком укладення та затвердження угоди про примирення для потерпілого є:

а) обмеження його права на оскарження вироку. Вирок, яким затверджено угоду про примирення, може бути оскаржено останнім лише з підстав, передбачених статтями 394, 424 КПК;

б) позбавлення потерпілого права вимагати в подальшому притягнення особи до кримінальної відповідальності за відповідне кримінальне правопорушення і змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди, крім випадку невиконання засудженим умов угоди про примирення (ст. 476 КПК).

Слід зазначити, що у разі невиконання останнім умов угоди, потерпілий відповідно до ч. 1 ст. 476 КПК, у межах встановлених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення, має право звернутися до суду, який затвердив таку угоду, з клопотанням про скасування вироку. За наслідками розгляду такого клопотання суд своєю ухвалою може відмовити у скасуванні вироку або скасувати його та згідно з ч. 3 ст. 476 КПК призначити судовий розгляд у загальному порядку або направити матеріали кримінального провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угоду було ініційовано та укладено на цій стадії кримінального провадження.

Ухвала про скасування вироку, яким було затверджено угоду, або про відмову у скасуванні вироку (залишення його без змін) відповідно до ч. 4 ст. 476 КПК може бути оскаржена в апеляційному порядку. Ухвала про від-

мову у скасуванні вироку після його перегляду в апеляційному порядку та ухвала суду апеляційної інстанції, постановлена за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу, можуть бути визнані такими, що перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, та бути предметом розгляду судом касаційної інстанції.

Прокурор може оскаржити:

– вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення лише з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК угоду не може бути укладено;

– вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості з підстав: а) призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; б) затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угоду не може бути укладено. До таких кримінальних проваджень слід віднести:

1) провадження щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої, середньої тяжкості чи тяжких злочинів, внаслідок яких шкоду завдано правам та інтересам фізичної та/або юридичної особам;

2) провадження щодо особливо тяжких злочинів незалежно від кола суб'єктів, яким завдано шкоду внаслідок їх вчинення. Тобто угоду про визнання винуватості не може бути укладено у будь-якому випадку.

9. У касаційному порядку можуть бути оскаржені вирок суду першої інстанції на підставі угоди (незалежно від її виду) після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок. Оскаржити зазначені рішення можуть лише сторони судового провадження з тих же підстав, що й в апеляційному порядку, за винятком визначених у п. 3 ч. 3 ст. 424 КПК підстав оскарження прокурором. Так, прокурор відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 424 КПК на відміну від стадії апеляційного оскарження не має права на оскарження зазначених вище рішень із підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК угоду не може бути укладено. Натомість через використання у ч. 3 ст. 424 КПК терміна «угода» без уточнення її виду, у зв'язку з чим під ним слід розуміти як угоду про примирення, так і угоду про визнання винуватості, має право оскаржити вирок суду першої інстанції на підставі угоди (незалежно від її виду) після його перегляду в апеляційному порядку, а також судові рішення суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на такий вирок з підстав призначення судом покарання менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди, а також з підстави затвердження судом угоди про визнання винуватості у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угоду не може бути укладено.

Питання, пов'язані з призначенням покарання, звільненням від кримінальної відповідальності та покарання, буде розглянуто після проведення узагальнення судової практики.

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОРЯДКУ
ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ
З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ
ВІДПОВІДНО ДО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ВІД 21 ЛИСТОПАДА 2012 Р. № 10-1717/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

У зв'язку з необхідністю роз'яснення положень Кримінального процесуального кодексу України, прийнятого Верховною Радою України 13 квітня 2012 р., який набув чинності 20 листопада 2012 р., з метою недопущення неоднакового застосування та неправильного тлумачення норм права, зокрема під час здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів судів першої та апеляційної інстанцій на наступне.

1. Відповідно до ст. 392 КПК в апеляційному порядку можуть бути оскаржені судові рішення, які були ухвалені судами першої інстанції і не набрали законної сили. Апеляційному оскарженню підлягають:

1) обвинувальні та виправдувальні вироки (з урахуванням особливостей щодо вироків, винесених за особливою процедурою, перелік яких визначено у ст. 394 КПК);

2) ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;

3) інші ухвали суду першої інстанції у випадках, передбачених КПК (Додаток 2);

4) ухвали слідчого судді (Додаток 3).

2. Строки апеляційного оскарження.

Відповідно до ст. 395 КПК особа має право подати апеляційну скаргу через суд першої інстанції, який ухвалив судові рішення, у такі строки:

- 1) протягом тридцяти днів із дня проголошення вироку;
- 2) протягом тридцяти днів із дня оголошення ухвали про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 3) протягом семи днів із дня оголошення інших ухвал суду першої інстанції (Додаток 2);

Протягом п'яти днів із дня оголошення ухвал слідчого судді особа має право подати апеляційну скаргу безпосередньо до суду апеляційної інстанції (Додаток 3).

Судам слід враховувати, що у ч. 3 ст. 395 КПК визначено особливі випадки обчислення строків апеляційного оскарження, перебіг яких починається з дня отримання особою копії судового рішення:

- 1) якщо ухвалу суду або слідчого судді було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує;
- 2) якщо вирок було ухвалено без виклику особи, яка його оскаржує, в порядку, передбаченому для розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні (ст. 382 КПК).
- 3) з моменту вручення копії судового рішення особі, яка перебуває під вартою.

Апеляційні скарги, подані через суд першої інстанції, разом із матеріалами кримінального провадження надсилаються до суду апеляційної інстанції через три дні після закінчення строку апеляційного оскарження судового рішення (Додаток 2). У випадку надходження апеляційних скарг до суду першої інстанції після направлення матеріалів кримінального провадження до суду апеляційної інстанції суд першої інстанції у строк не пізніше наступного дня направляє їх до суду апеляційної інстанції.

Матеріали кримінального провадження протягом строку апеляційного оскарження ніким не можуть бути витребувані із суду першої інстанції. За клопотанням учасників судового провадження, поданого у межах строку на апеляційне оскарження, суд зобов'язаний надати їм можливість ознайомитися з матеріалами кримінального провадження.

3. Відповідно до ч. 1 ст. 400 КПК подання апеляційної скарги на вирок або ухвалу суду першої інстанції зупиняє набрання цими судовими рішеннями законної сили та їх виконання, крім випадків, безпосередньо встановлених КПК. Подання апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили, але не зупиняє її виконання, крім випадків, встановлених КПК. Такий випадок визначено ст. 591 КПК, відповідно до якої рішення про видачу особи (екстрадицію) може бути оскаржено особою, стосовно якої воно прийняте, її захисником чи законним представником до слідчого судді. За результатами розгляду такої скарги слідчий суддя вино-

силь ухвалу, яка може бути оскаржена в апеляційному порядку прокурором, особою, щодо якої прийнято рішення, її захисником чи законним представником. При цьому подання апеляційної скарги на зазначену ухвалу слідчого судді зупиняє набрання нею законної сили та її виконання.

4. Апеляційна скарга подається в письмовій формі з додержанням вимог, передбачених у ст. 396 КПК. Перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження судових рішень суду першої інстанції, визначено у ст. 393 КПК. У пунктах 1–9 ст. 393 КПК визначено перелік осіб, які мають право подати апеляційну скаргу лише із передбачених кримінальним процесуальним законом мотивів та/або підстав. Також необхідно враховувати, що п. 10 ст. 393 КПК передбачено право на подання апеляційної скарги іншими особами, прав, свобод чи інтересів яких стосується оскаржуване судове рішення (Додаток 1).

До апеляційної скарги та доданих до неї письмових матеріалів додаються її копії в кількості, необхідній для їх надіслання учасникам судового провадження, інтересів яких стосується зазначена скарга.

Відповідно до ст. 403 КПК особа, яка подала апеляційну скаргу, наділена правом змінити та/або доповнити апеляційну скаргу, яке може бути реалізовано лише до початку апеляційного розгляду. Необхідно звернути увагу, що внесення до апеляційної скарги змін, які тягнуть за собою погіршення становища обвинуваченого, після закінчення строку на апеляційне оскарження не допускається.

Інші учасники судового провадження повинні бути ознайомлені зі змінами та/або доповненнями до апеляційної скарги, тому суд апеляційної інстанції, за клопотанням таких учасників, зобов'язаний надати їм час для ознайомлення та підготовки заперечень на відповідні зміни/доповнення.

5. Прийняття апеляційної скарги судом апеляційної інстанції.

Після надходження апеляційної скарги до суду апеляційної інстанції вона не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу, який протягом трьох днів перевіряє її на відповідність вимогам ст. 396 КПК. Невідповідність апеляційної скарги встановленим у КПК вимогам перешкоджає її розгляду судом апеляційної інстанції. За результатами перевірки апеляційної скарги на відповідність вимогам КПК суддя-доповідач:

- 1) постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху;
- 2) виносить ухвалу про повернення апеляційної скарги;
- 3) виносить ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження;
- 4) постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження.

Слід враховувати, що відповідно до ч. 6 ст. 399 КПК особа, яка подала апеляційну скаргу, має право оскаржити у касаційному порядку ухвалу судді-доповідача про повернення апеляційної скарги, а також ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження. Водночас ухвали судді-доповідача про відкриття апеляційного провадження, про залишення апе-

ляційної скарги без руху оскарженню до суду касаційної інстанції не підлягають.

1) Відповідно до ч. 1 ст. 399 КПК суддя-доповідач постановляє ухвалу про залишення апеляційної скарги без руху, якщо вона не відповідає вимогам, встановленим у ст. 396 КПК. У такій ухвалі суддя-доповідач зазначає усі недоліки (чому саме скарга не відповідає ст. 396 КПК), які містить апеляційна скарга, та встановлює достатній строк для їх усунення, що не може перевищувати п'ятнадцяти днів із дня отримання ухвали особою, яка подала апеляційну скаргу.

Копія ухвали про залишення апеляційної скарги без руху невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу.

У випадку залишення апеляційної скарги без руху особа має право:

– усунути недоліки, які в ухвалі зазначив суддя-доповідач. Апеляційна скарга, в якій особа, яка її подала, усунула недоліки у встановлений суддею-доповідачем строк, вважається поданою у день первинного її подання до суду апеляційної інстанції. У такому випадку після усунення недоліків і за відсутності перешкод суддя-доповідач протягом трьох днів постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження;

– звернутися до суду апеляційної інстанції повторно шляхом подання апеляційної скарги. Проте у такому випадку подання апеляційної скарги повторно має бути здійснено в межах строків апеляційного оскарження (ч. 7 ст. 399 КПК).

2) Відповідно до ч. 3 ст. 399 КПК суддя-доповідач виносить ухвалу про повернення апеляційної скарги, якщо:

– особа в установлений строк не усунула недоліки апеляційної скарги, яку залишено без руху;

– апеляційну скаргу подано особою, яка не мала права її подавати;

– апеляційна скарга не підлягає розгляду в цьому суді апеляційної інстанції;

– пропущено строк апеляційного оскарження, при цьому особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку, або ж суддя-доповідач не знайшов підстав для поновлення строку. Особа має право порушувати питання про поновлення строку на апеляційне оскарження з підстав поважності його пропуску, а суддя-доповідач, за наявності для того підстав, має право поновити строк. Водночас законом не передбачено форму, в якій особа має право ставити питання про поновлення строку. Тому слід враховувати, що обґрунтування поважності причин пропуску строку на апеляційне оскарження може бути викладено як у апеляційній скарзі, так і в окремій заяві (клопотанні).

Копія ухвали про повернення апеляційної скарги невідкладно надсилається особі, яка її подала, разом з апеляційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

3) Відповідно до ч. 4 ст. 399 КПК суддя-доповідач виносить ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження, якщо:

1. апеляційну скаргу подано на рішення, яке не може бути оскаржено в апеляційному порядку;

2. судові рішення оскаржене виключно з підстав, з яких воно не може бути оскарженим згідно зі ст. 394 КПК.

Необхідно враховувати, що апеляційному оскарженню не підлягають ухвали, постановлені судом першої інстанції під час судового провадження до ухвалення судових рішень, крім випадків, передбачених КПК (Додаток 2). Звертаємо увагу, що проти таких ухвал можуть бути подані заперечення під час апеляційного провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 392 КПК такі заперечення можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення.

Копія ухвали про відмову у відкритті провадження невідкладно надсилається особі, яка подала апеляційну скаргу, разом з апеляційною скаргою та усіма доданими до неї матеріалами.

6. Підготовка до апеляційного розгляду.

Якщо апеляційна скарга відповідає усім вимогам, визначеним у ст. 396 КПК, суддя-доповідач постановляє ухвалу про відкриття апеляційного провадження. Протягом десяти днів з моменту постановлення зазначеної ухвали суддя-доповідач:

1) надсилає копії ухвали про відкриття апеляційного провадження учасникам судового провадження разом із копіями апеляційних скарг та інформацією про їхні права та обов'язки. Така інформація може міститися в ухвалі про відкриття апеляційного провадження або у супровідному листі, який надсилається учасникам судового провадження;

2) встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на апеляційну скаргу. При вирішенні питання щодо особи, яка має право подати заперечення на апеляційну скаргу, судам слід керуватися положеннями ст. 393 КПК. Вимоги до заперечення на апеляційну скаргу передбачено у ч. 2 ст. 402 КПК;

3) пропонує учасникам судового провадження подати нові докази, на які вони посилаються, або витребує докази за наявності відповідного клопотання особи, яка подала апеляційну скаргу;

4) вирішує інші клопотання, в тому числі щодо зміни, скасування чи припинення запобіжного заходу;

5) вирішує інші питання, необхідні для апеляційного розгляду.

Усі судові рішення під час підготовки до апеляційного розгляду викладаються у формі ухвали, копія якої надсилається учасникам судового провадження.

7. Судам слід звернути увагу на те, що протягом десяти днів після постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження суддя-доповідач постановляє ухвалу про закінчення підготовки та призначення апеляційно-

го розгляду. В такій ухвалі зазначається час та місце розгляду кримінального провадження, вирішуються питання щодо необхідності обов'язкової явки сторін або інших учасників кримінального провадження, доставки обвинуваченого, який утримується під вартою, тощо.

Строк, у межах якого може бути призначено апеляційний розгляд, має бути достатнім для належної підготовки та подання учасниками провадження заперечень, витребування необхідних документів, доставки засудженого тощо.

8. Апеляційний розгляд.

Відповідно до ч. 4 ст. 31 КПК кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох професійних суддів. Судам слід враховувати, що:

1) апеляційний розгляд кримінального провадження стосовно службових осіб, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», та осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, здійснюється колегіально судом у складі п'яти професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років;

2) апеляційний розгляд кримінального провадження стосовно неповнолітньої особи щодо перегляду прийнятих судом першої інстанції судових рішень з питань розгляду обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, здійснюється суддею або суддями, уповноваженими згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Головуючим під час апеляційного розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх.

9. Відповідно до ч. 1 ст. 405 КПК апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції (статті 342–345 КПК) з урахуванням особливостей, передбачених главою 31 КПК.

Під час апеляційного розгляду судам слід дотримуватися вимог щодо відкриття судового засідання, повідомлення про повне фіксування апеляційного розгляду технічними засобами, оголошення складу суду та роз'яснення права відводу, повідомлення про права та обов'язки осіб.

Після виконання зазначених дій суддя-доповідач вирішує клопотання учасників судового провадження та у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах і запереченнях, та з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали. Після цього суд апеляційної інстанції надає можливість висловити свої доводи учасникам судового провадження, починаючи з особи, яка подала апеляційну скаргу. У разі подання

апеляційних скарг двома сторонами кримінального провадження, першим висловлює доводи обвинувачений, а потім інші учасники судового провадження у суді апеляційної інстанції.

У судових дебатах першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу. У разі подання апеляційних скарг двома сторонами кримінального провадження першій надається слово обвинуваченому, а потім іншим учасникам судового провадження. Крім того, суд апеляційної інстанції до виходу у нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення щодо законності та обґрунтованості вироку суду першої інстанції має надати останнє слово обвинуваченому, який брав участь в апеляційному розгляді.

10. Відповідно до ч. 4 ст. 405 КПК неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження, які були належним чином повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття, не перешкоджає розгляду справи в суді апеляційної інстанції. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 36 КПК участь прокурора у суді є обов'язковою, за винятком випадків, встановлених КПК.

Суд апеляційної інстанції відкладає апеляційний розгляд у разі неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження, присутність яких є обов'язковою згідно з КПК, або якщо суд апеляційної інстанції своїм рішенням визначив їх явку обов'язковою. При цьому у разі неприбуття до суду особи, явка якої визнана обов'язковою, суд апеляційної інстанції може з власної ініціативи прийняти рішення про здійснення приводу такої особи відповідно до ч. 2 ст. 140 КПК.

Судам слід враховувати, що відповідно до ст. 335 КПК суд має право зупинити провадження у разі, якщо обвинувачений: 1) ухилився від суду; 2) захворів на психічну чи іншу тяжку хворобу. У першому випадку апеляційне провадження зупиняється до розшуку обвинуваченого, що оголошується ухвалою суду, виконання якої доручається слідчому та/або прокурору, а в другому – до його одужання. В обох випадках зупинене судове провадження стосовно одного обвинуваченого не є перешкодою для продовження судового провадження стосовно інших обвинувачених, якщо воно здійснюється щодо кількох осіб.

11. Суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги. Апеляційний суд має право вийти за межі апеляційних вимог лише у таких випадках:

- 1) якщо цим не погіршується становище обвинуваченого;
- 2) якщо цим не погіршується становище особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру;
- 3) за наявності підстав для прийняття рішення на користь осіб, які не подали апеляційну скаргу. У такому випадку суд апеляційної інстанції зобов'язаний прийняти рішення на користь цих осіб.

За наявності відповідного клопотання учасників кримінального провадження суд апеляційної інстанції зобов'язаний:

- повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями;

- дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, лише у випадку, якщо під час розгляду в суді першої інстанції було клопотання про дослідження таких доказів;

- дослідити докази, які стали відомими після ухвалення рішення судом першої інстанції. При цьому слід мати на увазі, що такі докази можуть бути подані учасниками судового провадження або витребувані судом за наявності відповідного клопотання учасника кримінального провадження при підготовці до апеляційного розгляду.

12. Відповідно до ч. 1 ст. 403 КПК особа має право відмовитися від апеляційної скарги до закінчення апеляційного розгляду. Захисник підозрюваного, обвинуваченого або представник потерпілого можуть відмовитися від апеляційної скарги лише за наявності згоди відповідного підозрюваного, обвинуваченого або потерпілого. У цьому випадку вони подають відповідну заяву, яку обвинувачений, потерпілий можуть підтримати безпосередньо у засіданні, або до заяви додається документ від імені обвинуваченого, потерпілого, що підтверджує їх особисту згоду на відмову від апеляційної скарги.

У випадку відмови від апеляційної скарги особи, яка її подала, суд апеляційної інстанції виносить ухвалу про закриття апеляційного провадження лише у випадку, якщо вирок або ухвала суду першої інстанції не були оскаржені іншими особами або якщо немає заперечень інших осіб, які подали апеляційну скаргу, проти закриття провадження у зв'язку з відмовою від апеляційної скарги.

13. Слід враховувати, що відповідно до ст. 406 КПК перегляд судового рішення в суді апеляційної інстанції може бути проведений у формі письмового апеляційного провадження. Обов'язковою умовою такого провадження є наявність клопотання від усіх без винятку учасників судового провадження про здійснення провадження за їх відсутності. За своїм змістом розгляд матеріалів кримінального провадження у письмовому провадженні є аналогічним звичайному апеляційному розгляду та передбачає детальний розгляд у контексті дослідження підстав та доводів апеляції, а також заперечень на апеляційну скаргу. Суд апеляційної інстанції, ґрунтуючись на вимогах апеляційної скарги, перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції та ухвалює відповідне рішення.

Процесуальна можливість ухвалити судові рішення за результатами письмового провадження є правом, а не обов'язком суду апеляційної інстанції, оскільки згідно із ч. 2 ст. 406 КПК суд апеляційної інстанції у письмовому провадженні наділений правом призначити апеляційний розгляд, якщо у

цьому виникне необхідність. Копія ухваленого рішення за результатами письмового провадження надсилається учасникам судового провадження протягом трьох днів із дня підписання його повного тексту.

14. Відповідно до ч. 1 ст. 407 КПК за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити вирок або ухвалу без змін;
- 2) змінити вирок або ухвалу;
- 3) скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок;
- 4) скасувати ухвалу повністю чи частково та ухвалити нову ухвалу;
- 5) скасувати вирок або ухвалу і закрити кримінальне провадження;
- 6) скасувати вирок або ухвалу і призначити новий розгляд у суді першої інстанції.

За наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок суду на підставі угоди суд апеляційної інстанції, окрім повноважень, передбачених пунктами 1–5 ч. 1 ст. 407 КПК, також має право скасувати вирок і направити кримінальне провадження:

- до суду першої інстанції для проведення судового провадження у загальному порядку, якщо угода була укладена під час судового провадження;
- до органу досудового розслідування для здійснення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була укладена під час досудового розслідування.

Судам слід враховувати, що відповідно до ч. 3 ст. 407 КПК за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на ухвалу слідчого судді суд апеляційної інстанції має право:

- 1) залишити ухвалу без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу.

15. Відповідно до ст. 408 КПК суд апеляційної інстанції має право змінити вирок суду першої інстанції у разі:

- 1) пом'якшення призначеного покарання, якщо суд апеляційної інстанції визнає, що покарання за своєю суворістю не відповідає тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого;
- 2) зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність про менш тяжке кримінальне правопорушення;
- 3) зменшення сум, які підлягають стягненню, або збільшення цих сум, якщо таке збільшення не впливає на обсяг обвинувачення і правову кваліфікацію кримінального правопорушення;
- 4) в інших випадках, якщо зміна вироку не погіршує становища обвинуваченого. У таких випадках суд апеляційної інстанції змінює вирок, якщо його зміна не погіршує становища обвинуваченого, зокрема: а) у разі зміни рішення про долю речових доказів і документів згідно зі ст. 100 КПК;

б) у разі виключення окремих епізодів обвинувачення, що не підтверджені доказами, не містять складу кримінального правопорушення чи поставлені у вину особі з порушенням порядку застосування процесуального закону, якщо направлення провадження на новий судовий розгляд буде визнано недоцільним.

Суд апеляційної інстанції має право змінити ухвалу суду про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру у випадку:

1) зміни правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, і застосування статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, яка передбачає відповідальність за менш тяжке діяння;

2) пом'якшення виду примусових заходів медичного або виховного характеру.

16. Відповідно до ст. 409 КПК підставами для скасування або зміни судового рішення є:

- неповнота судового розгляду;
- невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження;
- істотне порушення вимог кримінального процесуального закону;
- неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність.

При цьому за наявності декількох підстав для скасування або зміни вироку чи ухвали суд апеляційної інстанції має зазначити в ухвалі про всі такі підстави.

Підставою для скасування або зміни вироку суду першої інстанції може бути також невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого. Водночас необхідно мати на увазі, що у ч. 3 ст. 409 та ч. 2 ст. 421 КПК закріплено застереження, спрямоване на забезпечення прав виправданого, оскільки суд апеляційної інстанції не має права скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого. Аналогічне застереження стосується ухвали про незастосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

17. Підставою для скасування чи зміни судового рішення з мотивів неповноти судового розгляду є наявність обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. Відповідно до ст. 410 КПК судовий розгляд визнається неповним у разі:

1) якщо судом були відхилені клопотання учасників судового провадження про допит певних осіб, дослідження доказів або вчинення інших процесуальних дій для підтвердження чи спростування обставин, з'ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення;

2) якщо необхідність дослідження тієї чи іншої підстави впливає з нових даних, встановлених при розгляді справи в суді апеляційної інстанції.

Слід враховувати, що неповнота судового розгляду може бути встановлена також у разі: 1) якщо належно не з'ясовано обставини, що характеризують об'єкт і об'єктивну сторону злочину; 2) всебічно і повно не досліджено ознаки, на підставі яких встановлюється суб'єкт і суб'єктивна сторона злочину; 3) поверхово досліджено відомості про особу обвинувачуваного, обставини, що пом'якшують чи обтяжують покарання; 4) не з'ясовано наявність/відсутність обставин, що виключають притягнення особи до кримінальної відповідальності; 5) недостатньо досліджено характер і розмір заподіяної шкоди; 6) не встановлено роль кожного обвинуваченого у вчиненні кожного епізоду злочину; 7) не виявлено причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, якщо це має істотне значення для справи; 8) не вжито заходів щодо перевірки показань заінтересованих учасників провадження, що покладені в основу судового рішення; 9) не з'ясовано причини істотних протиріч у доказах; 10) висновки суду побудовано на припущеннях; 11) не проведено необхідні слідчі дії; 12) неповно досліджено версії обвинувачення або захисту; 13) суд необґрунтовано обмежився оголошенням показань свідків, не допитавши їх; 14) не з'ясовано обставини, що мають значення для початку досудового розслідування щодо осіб, причетних до злочину, встановлення ролі яких може вплинути на ступінь винуватості засуджених осіб.

18. Слід мати на увазі, що судові рішення визнається таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження у випадку, якщо в його основу покладено висновки, що ґрунтуються на достовірних доказах, досліджених безпосередньо під час судового розгляду. За будь-яких умов судові рішення не може бути визнано таким, що відповідає фактичним обставинам кримінального провадження, якщо судом не перевірені та не спростовані доводи на захист обвинуваченого та не усунуті сумніви в його винуватості, які могли вплинути на правильність застосування закону України про кримінальну відповідальність, на визначення виду покарання або на застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру.

У ч. 1 ст. 411 КПК передбачено підстави, за наявності яких вирок, ухвала підлягають скасуванню або зміні з підстав невідповідності судового рішення фактичним обставинам кримінального провадження:

1) висновки суду не підтверджуються доказами, дослідженими під час судового розгляду;

2) суд не взяв до уваги докази, які могли істотно вплинути на його висновки;

3) наявні суперечливі докази, які мають істотне значення для висновків суду, у судовому рішенні не зазначено, чому суд взяв до уваги одні докази і відкинув інші;

4) висновки суду, викладені у судовому рішенні, містять істотні суперечності.

Звертаємо увагу на те, що висновки суду мають бути належним чином умотивовані. За наявності суперечливих доказів суд повинен у мотивувальній частині вироку, ухвали проаналізувати їх, навести мотиви, з яких взято до уваги одні докази і не взято інші. Висновки і рішення, викладені в резолютивній частині, повинні логічно випливати з обґрунтування, що міститься в мотивувальній частині.

19. У КПК визначено, що істотними порушеннями кримінального процесуального закону є такі порушення, що перешкодили чи могли перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судове рішення.

За змістом ч. 2 ст. 412 КПК судові рішення у будь-якому разі підлягає скасуванню, якщо: 1) за наявності підстав для закриття судом кримінального провадження його не було закрито (ст. 284 КПК); 2) судові рішення ухвалено незаконним складом суду; 3) судові провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою; 4) судові провадження здійснено за відсутності захисника, якщо його участь є обов'язковою; 5) судові провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання; 6) порушено правила підсудності; 7) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції.

Судове рішення вважається таким, що ухвалене незаконним складом суду, якщо: 1) наявні обставини, які унеможливають участь судді в розгляді справи; 2) рішення підписано суддею, який не брав участі у розгляді справи; 3) порушено правила про розгляд справи відповідним складом суду; 4) у розгляді справи брав участь суддя, строк обрання чи призначення якого закінчився; 5) хоча б один із суддів не був обраний чи призначений на посаду у встановленому законом порядку; 6) питання про відвід судді не розглянуто у встановленому законом порядку. Крім того, безумовною підставою для скасування рішення є порушення правил підсудності, визначених ст. 32 КПК.

При встановленні під час апеляційного розгляду інших істотних порушень, крім передбачених у ч. 2 ст. 412 КПК, судам слід враховувати, чи такі порушення перешкодили або могли перешкодити ухваленню законного та обґрунтованого судового рішення суду першої інстанції. Порушення кримінального процесуального закону, які не вплинули та не могли вплинути на винесення законного та обґрунтованого судового рішення, не є підставами для скасування судового рішення.

20. Одним із завдань кримінальної процесуальної діяльності є правильне застосування норм закону України про кримінальну відповідальність. Неправильне застосування полягає в неправильному застосуванні норм як

Особливої, так і Загальної частин КК, яке призвело до неправильної кваліфікації діяння; порушення правил призначення покарання; неправильного застосування норм, що визначають поняття злочину, строків давності та інших норм, що спричинило необґрунтоване засудження або виправдання підсудного, а також інші негативні наслідки.

21. Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність може полягати:

1) у застосуванні закону, що втратив чинність або ще не набрав законної сили;

2) у необґрунтованому застосуванні кримінального закону, що не має зворотної дії в часі, і навпаки, в незастосуванні закону, що має зворотню дію, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання чинності таким законом;

3) у помилці при застосуванні положень закону щодо форми вини, співучасті у вчиненні злочину;

4) у помилковому визначенні кола суб'єктів, які підлягають кримінальній відповідальності, стадій вчинення злочину, обставин, що виключають злочинність діяння, кваліфікуючих обставин (ознак) злочину.

Неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність може бути пов'язано з призначенням покарання внаслідок:

а) недотримання правил призначення покарання за сукупністю злочинів або сукупністю вироків;

б) порушення правил складання покарань і зарахування строку тримання під вартою;

в) визнання судом при призначенні покарання обставиною, що обтяжує покарання, обставини, не передбаченої в ч. 1 ст. 67 КК, тощо.

Судам слід враховувати, що згідно із ч. 2 ст. 409 КПК невідповідність призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого може бути підставою як для скасування, так і для зміни рішення суду першої інстанції.

22. Відповідно до ч. 1 ст. 415 КПК суд апеляційної інстанції має право скасувати вирок чи ухвалу суду і призначити новий розгляд у суді першої інстанції за наявності таких порушень:

1) судові рішення ухвалено незаконним складом суду;

2) судові провадження здійснено за відсутності обвинуваченого, крім випадків, передбачених ст. 381 КПК, або прокурора, крім випадків, коли його участь не є обов'язковою;

3) судові провадження здійснено за відсутності захисника, коли його участь є обов'язковою;

4) судові провадження здійснено за відсутності потерпілого, належним чином не повідомленого про дату, час і місце судового засідання;

5) порушено правила підсудності;

б) у матеріалах провадження відсутній журнал судового засідання або технічний носій інформації, на якому зафіксовано судове провадження у суді першої інстанції.

Крім цього, КПК передбачає інші підстави, що тягнуть за собою призначення нового судового розгляду у суді першої інстанції:

а) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід на підставі обставин, які очевидно викликали сумнів у неупередженості судді, і заяву про його відвід визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованою;

б) судові рішення ухвалено чи підписано не тим складом суду, який здійснював судовий розгляд (пункти 2, 3 ч. 1 ст. 415 КПК).

Фіксування зазначених процесуальних порушень судом апеляційної інстанції повинно унеможливити їх повторення, а тому відповідно до ч. 3 ст. 415 КПК висновки і мотиви, з яких скасовані судові рішення, є обов'язковими для суду першої інстанції при новому розгляді.

23. Судам слід враховувати, що новий розгляд у суді першої інстанції відбувається відповідно до встановлених у КПК вимог щодо загальних положень судового розгляду у суді першої інстанції у разі скасування судом апеляційної інстанції вироку або ухвали про закриття кримінального провадження чи про застосування, відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру.

При цьому новий розгляд у суді першої інстанції відбувається іншим складом суду незалежно від підстав, з яких судом апеляційної інстанції призначено новий розгляд. Відповідно до ч. 2 ст. 416 КПК застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення та посилення покарання можливі лише за умови, що вирок було скасовано за апеляційною скаргою прокурора або потерпілого чи його представника у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або посилення покарання.

Скасування вироку (ухвали) у зв'язку з необхідністю застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення або про більш суворе покарання не звільняє суд при новому судовому розгляді від обов'язку безпосередньо дослідити й оцінити всі докази, вивчити і взяти до уваги нові обставини, що не були відомі або враховані при розгляді у суді першої інстанції, і виконати для цього всі необхідні процесуальні дії, не обмежуючись тими, які йому було вказано зробити.

24. Відповідно до ч. 1 ст. 417 КПК суд апеляційної інстанції скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження за наявності обставин, передбачених ст. 284 КПК. При цьому суд апеляційної інстанції закриває кримінальне провадження при встановленні обставин, що передбачені ст. 284 КПК, з nereабілітуючих підстав за наявності згоди обвинуваченого.

25. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 420 КПК суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру та постановляє нову ухвалу у випадках:

1) необхідності правової кваліфікації діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, як більш тяжкого;

2) застосування більш суворого виду примусових заходів медичного чи виховного характеру;

3) скасування необґрунтованої ухвали суду про відмову в застосуванні примусових заходів медичного чи виховного характеру та закриття кримінального провадження щодо неосудного або неповнолітнього з тих мотивів, що вони не вчинили діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

26. За результатами апеляційного розгляду суд апеляційної інстанції приймає рішення у формі вироку або ухвали.

Ухвала суду апеляційної інстанції має відповідати вимогам, встановленим у ст. 419 КПК.

За своєю формою, змістом, порядком винесення та надсилання учасникам судового провадження судові рішення суду апеляційної інстанції мають відповідати загальним вимогам щодо судового рішення, передбаченим у статтях 368–380 КПК.

27. За результатами розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції ухвалює новий вирок у разі:

1) необхідності застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи збільшення обсягу обвинувачення;

2) необхідності застосування більш суворого покарання;

3) скасування необґрунтованого виправдувального вироку суду першої інстанції;

4) неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання. При цьому слід враховувати, що відповідно до ч. 1 ст. 421 КПК винесення рішення у суді апеляційної інстанції, яким погіршується становище обвинуваченого, можливе лише у випадку подання апеляційної скарги прокурором, потерпілим чи його представником. Погіршення становища означає, зокрема, застосування закону про більш тяжке кримінальне правопорушення чи суворіше покарання, скасування неправильного звільнення обвинуваченого від відбування покарання, збільшення сум, які підлягають стягненню. Наведений перелік випадків, коли апеляційний суд скасовує вирок суду першої інстанції, не є вичерпним. Звертаємо увагу, що постановлення судом апеляційної інстанції нового вироку можливо за умови, якщо в апеляційній скарзі висловлено прохання про постановлення нового вироку.

28. Зміст вироку суду апеляційної інстанції повинен відповідати загальним вимогам, передбаченим ст. 374 КПК. Також згідно з положеннями ч. 2 ст. 420 КПК у вирок суду апеляційної інстанції має бути зазначено зміст

вироку суду першої інстанції, короткий зміст вимог апеляційної скарги, мотиви ухваленого рішення, рішення по суті вимог апеляційної скарги.

29. У ст. 422 КПК передбачено порядок апеляційного провадження під час перевірки судом апеляційної інстанції ухвал слідчого судді (Додаток 3). Апеляційне провадження здійснюється відповідно до загальних положень апеляційного розгляду, встановлених ч. 1 ст. 405 КПК, за винятком строків його проведення. Згідно з положеннями ст. 422 КПК апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді розглядається не пізніш як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції. Про час, дату і місце апеляційного розгляду суддя-доповідач повідомляє особу, яка її подала, прокурора та інших заінтересованих осіб не пізніш як за день до апеляційного розгляду. Матеріали кримінального провадження після закінчення провадження в суді апеляційної інстанції щодо розгляду апеляційної скарги на ухвалу слідчого судді мають бути направлені до суду першої інстанції не пізніш як у триденний строк.

30. Після закінчення провадження в суді апеляційної інстанції матеріали кримінального провадження мають бути направлені до суду першої інстанції не пізніш як у семиденний строк.

Більш детально інформацію про порядок здійснення провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до КПК буде відображено в методичних рекомендаціях, розроблених ВССУ, про вихід друком яких буде повідомлено додатково.

Додаток 1

Перелік осіб, які мають право на апеляційне оскарження, підстави та види судових рішень відповідно до КПК

№	Особа	Вид судового рішення	Мотиви та підстави оскарження
1	Обвинувачений, законний представник, захисник	Обвинувальний вирок (п. 1, ч. 1 ст. 393 КПК)	У частині, що стосується інтересів обвинуваченого
2		Виправдувальний вирок (п. 2, ч. 1 ст. 393 КПК)	У частині мотивів і підстав виправдання
3		Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим (ч. 3 ст. 394 КПК)	– Призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; – ухвалення вироку без згоди підозрюваного, обвинуваченого на призначення покарання; – невиконання судом вимог, встановлених частинами 5–7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення наслідків укладення угоди

4		Вирок суду першої інстанції на підставі угоди між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим про визнання винуватості (ч. 4 ст. 394 КПК)	– Призначення судом покарання, суворішого, ніж узгоджене сторонами угоди; – ухвалення вироку без згоди підозрюваного, обвинуваченого на призначення покарання; – невиконання судом вимог, встановлених частинами 4, 6, 7 ст. 474 КПК, у тому числі нероз'яснення наслідків укладення угоди
5	Підозрюваний, обвинувачений, його законний представник чи захисник	Ухвала слідчого судді, ухвала суду першої інстанції згідно з Додатком 3 (ухвали слідчого судді), Додатком 2 (вироки та ухвали суду першої інстанції)	У цілому
6	Неповнолітній, його захисник чи законний представник	Ухвала про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру	У частині, що стосується інтересів неповнолітнього
7	Законний представник та захисник особи, щодо якої вирішувалося питання про застосування примусових заходів медичного характеру	Ухвала про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного характеру	У цілому
8	Прокурор	Обвинувальний вирок; виправдувальний вирок	У цілому
9		Ухвала про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру	У цілому
10		Ухвала, постановлена під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судових рішень (п. 3 ч. 2 ст. 392 КПК, Додаток 3)	У цілому
11		Ухвала слідчого судді (ч. 3 ст. 392 КПК, Додаток 2)	У цілому
12		Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим (ч. 3 ст. 394 КПК)	Лише з підстав затвердження судом угоди у кримінальному провадженні, в якому згідно з ч. 3 ст. 469 КПК угода не може бути укладена (п. 3 ч. 3 ст. 394 КПК)

13	Прокурор	Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим (ч. 4 ст. 394 КПК).	– Призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; – затвердження судом угоди у провадженні, в якому згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угода не може бути укладена (п. 2 ч. 4 ст. 394 КПК)
14	Потерпілий або його законний представник чи представник	Судові рішення: вирок, ухвала суду, ухвала слідчого судді (згідно з положеннями ст. 392 КПК)	У частині, що стосується інтересів потерпілого, але в межах вимог, заявлених ними в суді першої інстанції
15		Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим (п. 2 ч. 3 ст. 394 КПК)	– Призначення судом покарання, менш суворого, ніж узгоджене сторонами угоди; – ухвалення вироку без згоди потерпілого на призначення покарання; – нероз'яснення потерпілому наслідків укладення угоди; – невиконання судом вимог, встановлених частинами 6, 7 ст. 474 КПК
16	Цивільний позивач, його представник або законний представник	Судові рішення: вирок, ухвала суду, ухвала слідчого судді (згідно з положеннями ст. 392 КПК)	У частині, що стосується вирішення цивільного позову
17	Цивільний відповідач, його представник	Судові рішення: вирок, ухвала суду, ухвала слідчого судді (згідно з положеннями ст. 392 КПК)	У частині, що стосується вирішення цивільного позову
18	Інші особи, прав, свобод чи інтересів яких стосується судові рішення, у тому числі:	Судові рішення: вирок, ухвала суду, ухвала слідчого судді (згідно з положеннями ст. 392 КПК)	У частині порушених прав, свобод чи інтересів
19	1) за наслідками розгляду слідчим суддею скарги на рішення, дію чи бездіяльність слідчого, прокурора	1) Ухвала слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК); 2) ухвала слідчого судді про повернення скарги (ч. 6 ст. 304 КПК); 3) ухвала слідчого судді про відмову у відкритті провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК).	У цілому

20	2) особи, щодо яких були застосовані заходи забезпечення кримінального провадження	1) Ухвала слідчого судді про арешт майна (ст. 173 КПК); 2) ухвала слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (ст. 163 КПК); 3) ухвала слідчого судді про відсторонення від посади (ст. 154 КПК)	У цілому
21	3) сторони кримінального провадження, свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі	Судове рішення (обвинувальний вирок) щодо процесуальних витрат, якщо це стосується їхніх інтересів (ст. 126 КПК)	У цілому
22	Орган, що подав клопотання (Міністерство юстиції України); особа, щодо якої вирішено відповідне питання; прокурор	Ухвала суду про виконання вироку суду іноземної держави чи відмову у цьому (пункти 1, 2 ч. 4 ст. 603 КПК, ч. 9 ст. 603 КПК); ухвала суду про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України (ч. 7 ст. 610 КПК)	У цілому

Вироки та ухвали суду першої інстанції, які підлягають оскарженню в апеляційному порядку відповідно до КПК

№	Вироки та ухвали суду, що підлягають оскарженню в апеляційному порядку (п. 3 ч. 1 ст. 392, ч. 2 ст. 392 КПК)	Строки оскарження
1	Обвинувальний вирок (п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК)	30 днів із дня проголошення
2	Виправдувальний вирок (п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК)	30 днів із дня проголошення
3	Вирок за результатами розгляду обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні (ч. 5 ст. 382 КПК)	30 днів із дня проголошення
4	Ухвала суду про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 4 ст. 501, п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК)	30 днів із дня проголошення
5	Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим (ч. 3 ст. 394 КПК)	30 днів із дня проголошення
6	Вирок суду першої інстанції на підставі угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним, обвинуваченим (ч. 4 ст. 394 КПК; ч. 4 ст. 475 КПК)	30 днів із дня проголошення
7	Ухвала суду про внесення виправлень у судові рішення чи відмову у внесенні виправлень (ч. 3 ст. 379 КПК; ч. 4 ст. 475 КПК)	7 днів із дня проголошення
8	Ухвала суду про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні (ч. 4 ст. 380 КПК)	7 днів із дня проголошення
9	Ухвала суду про повернення скарги або відмову у відкритті провадження (ч. 6 ст. 304 КПК)	7 днів із дня проголошення
10	Ухвала суду про відмову в наданні дозволу на затримання з метою приводу (ч. 5 ст. 190 КПК)	7 днів із дня проголошення
11	Ухвала суду про закриття кримінального провадження (ч. 8 ст. 284 КПК)	7 днів із дня проголошення
12	Ухвала суду про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 288 КПК)	7 днів із дня проголошення
13	Ухвала суду про повернення обвинувального акта (ч. 4 ст. 314 КПК)	7 днів із дня проголошення
14	Ухвала суду про повернення клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 4 ст. 314 КПК)	7 днів із дня проголошення
15	Ухвала суду про скасування вироку, яким була затверджена угода, або про відмову у скасуванні вироку (ч. 4 ст. 476 КПК)	7 днів із дня проголошення
16	Ухвала суду про продовження, зміну, припинення застосування примусових заходів медичного характеру або відмову у цьому (ч. 1 ст. 516 КПК)	7 днів із дня проголошення
17	Ухвала суду про відстрочку виконання вироку (п. 1 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення

18	Ухвала суду про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (п. 2 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
19	Ухвала суду про заміну невідбутої частини покарання більш м'яким (п. 3 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
20	Ухвала суду про звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (п. 4 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
21	Ухвала суду про направлення для відбування покарання жінок, звільнених від відбування покарання внаслідок їх вагітності або наявності дітей віком до трьох років (п. 5 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
22	Ухвала суду про звільнення від покарання за хворобою (п. 6 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
23	Ухвала суду про застосування до засуджених примусового лікування та його припинення (п. 7 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
24	Ухвала суду про направлення звільненого від покарання з випробуванням для відбування покарання, призначеного вироком (п. 8 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
25	Ухвала суду про звільнення від призначеного покарання з випробуванням після закінчення іспитового строку (п. 9 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
26	Ухвала суду про заміну покарання відповідно до ч. 5 ст. 53, ч. 3 ст. 57, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 КК (п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
27	Ухвала суду про застосування покарання за наявності кількох вироків (п. 11 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
28	Ухвала суду про тимчасове залишення засудженого у слідчому ізоляторі або переведення засудженого з арештного дому, виправного центру, дисциплінарного батальйону або колонії до слідчого ізолятора для проведення відповідних процесуальних дій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених іншою особою або цією самою особою, за які вона не була засуджена, чи у зв'язку з розглядом справи в суді (п. 12 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
29	Ухвала суду про звільнення від покарання і пом'якшення покарання у випадках, передбачених частинами 2, 3 ст. 74 КК (п. 13 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
30	Ухвала суду щодо інших питань про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку (п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК, ч. 5 ст. 539 КПК)	7 днів із дня проголошення
31	Судове рішення за наслідками кримінального провадження за нововиявленими обставинами (вирок, ухвала, ухвала про залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення) (ст. 467 КПК)	30 днів (вирок) 7 днів (ухвала)
32	Ухвала суду про виконання вироку суду іноземної держави чи відмову у цьому (пункти 1, 2 ч. 4 ст. 603 КПК, ч. 9 ст. 603 КПК)	7 днів із дня проголошення
33	Ухвала суду про приведення вироку суду іноземної держави у відповідність із законодавством України (ч. 7 ст. 610 КПК)	7 днів із дня проголошення

Перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені в суді апеляційної інстанції відповідно до КПК

Ухвали слідчого судді, постановлені за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора	Ухвали слідчого судді, постановлені в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні
<p>1) ухвала про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 307 КПК);</p> <p>2) ухвала про повернення скарги (ч. 6 ст. 304 КПК);</p> <p>3) ухвала про відмову у відкритті провадження за скаргою на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора (ч. 6 ст. 304 КПК)</p>	<p>1) ухвала про відмову у наданні дозволу на затримання (ч. 5 ст. 190 КПК);</p> <p>2) ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні (ст. 183 КПК);</p> <p>3) ухвала про продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні (ст. 199 КПК);</p> <p>4) ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні (ст. 181 КПК);</p> <p>5) ухвала про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні (ст. 181 КПК);</p> <p>6) ухвала про поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні (ст. 499 КПК);</p> <p>7) ухвала про продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні (ст. 499 КПК);</p> <p>8) ухвала про направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні (ст. 509 КПК);</p> <p>9) ухвала про арешт майна або відмову у ньому (ст. 173 КПК);</p> <p>10) ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (ст. 163 КПК);</p> <p>11) ухвала про відсторонення від посади або відмову у ньому (ст. 154 КПК);</p> <p>12) ухвала про поновлення чи відмову в поновленні процесуального строку (ч. 2 ст. 117 КПК);</p> <p>13) ухвала про застосування чи відмову у застосуванні тимчасового арешту (ч. 7 ст. 583 КПК);</p> <p>14) ухвала про застосування чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту (ч. 9 ст. 584 КПК);</p> <p>15) ухвала про задоволення чи залишення без задоволення скарги на рішення про видачу (екстрадицію) особи (ч. 6 ст. 591 КПК)</p>

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЛИСТ ВИЩОГО
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ
СПРАВ ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
РОЗДІЛУ ХІ «ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ»
КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ВІД 26 ЛИСТОПАДА 2012 Р. № 1735/0/4-12**

Головам апеляційних судів областей,
міст Києва та Севастополя,
Апеляційного суду Автономної
Республіки Крим

У зв'язку з набранням 20 листопада 2012 р. чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), прийнятим Верховною Радою України 13 квітня 2012 р., з метою недопущення неоднакового застосування та неправильного тлумачення його положень Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ звертає увагу суддів судів першої та апеляційної інстанцій на наступне.

1. Для вирішення питання, за яким процесуальним законом має здійснюватись кримінальне судочинство, визначальною є дата надходження до суду скарг, клопотань, подань, матеріалів кримінальної справи з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а також дата набуття КПК чинності.

Датою надходження таких матеріалів до суду є не дата передачі (надходження) їх у провадження конкретного судді, а дата, зазначена на реєстраційному штампі суду, проставленому відповідно до пункту 2.2 Інструкції з діловодства в місцевому загальному суді, затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 27 червня 2006 р. № 68, поряд із реєстраційним номером на правому нижньому чи іншому вільному від тексту місці супровідного листа до кримінальної справи (матеріалу), що проставляється у день його надходження до суду працівником апарату суду, на якого покладено обов'язки щодо приймання судових справ і кореспонденції.

2. Для недопущення помилок при здійсненні кримінального судочинства, чіткого розмежування сфери дії процесуального закону вважаємо за

доцільне зазначення судами у процесуальних документах при вказівці на норму закону скороченої його назви – «КПК», «КПК 1960 р.».

3. Відповідно до положень п. 9 розділу XI «Перехідні положення» КПК, запобіжні заходи, що були обрані до 19 листопада включно, продовжують свою дію до моменту їх припинення і можуть бути змінені або скасовані лише в порядку, передбаченому КПК 1960 р.

Згідно з п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК кримінальні справи, які на день набрання чинності КПК не направлені до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, розслідуються згідно з положеннями КПК. У зв'язку з цим, якщо до суду першої інстанції 20 листопада 2012 р. або пізніше (згідно з реєстраційним штампом) надійшло подання про обрання запобіжного заходу або про продовження строків тримання під вартою згідно з положеннями КПК 1960 р., суд приймає постанову про відмову в розгляді такого подання та роз'яснює, що питання обрання запобіжного заходу та продовження строку тримання під вартою підлягає розгляду слідчим суддею за відповідним клопотанням, поданим у порядку, передбаченому положеннями КПК.

4. Якщо до суду першої інстанції 19 листопада 2012 р. чи раніше (згідно з реєстраційним штампом) надійшла скарга на рішення чи дії слідчого або прокурора, які згідно з положеннями КПК 1960 р. не підлягали самостійному оскарженню до суду під час дізнання чи досудового слідства, або на бездіяльність слідчого чи прокурора, суд, з огляду на положення п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК, приймає постанову про відмову в розгляді такої скарги у зв'язку з тим, що вона не є предметом розгляду суду та роз'яснює особі, що у разі наявності підстав, передбачених § 1 глави 26 КПК, вона має право звернутися з відповідною скаргою до слідчого судді.

5. Якщо до суду першої інстанції 19 листопада 2012 р. чи раніше (згідно з реєстраційним штампом) надійшла скарга на постанову про порушення кримінальної справи, відмову в її порушенні чи закриття кримінальної справи, суд, з огляду на положення п. 7 розділу XI «Перехідні положення» КПК, має розглянути відповідну скаргу, керуючись положеннями КПК 1960 р. У такому ж порядку розглядаються скарги на постанову про відмову в порушенні кримінальної справи чи на постанову про закриття кримінальної справи, які надійшли до суду 20 листопада 2012 р. або пізніше, якщо вони подані з дотриманням строку оскарження, передбаченого КПК 1960 р., а також скарги на постанову про порушення кримінальної справи, які надійшли до суду 20 листопада 2012 р. або пізніше, однак згідно з штампом відділення поштового зв'язку були подані до 19 листопада 2012 р. включно.

Якщо до суду першої інстанції 20 листопада 2012 р. чи пізніше (згідно з реєстраційним штампом) надійшла скарга на постанову про відмову в пору-

шенні кримінальної справи чи на постанову про закриття кримінальної справи, якщо вони подані з порушенням строку оскарження, передбаченого КПК 1960 р., суд приймає постанову про відмову в розгляді відповідної скарги.

Якщо до суду першої інстанції 20 листопада 2012 р. або пізніше (згідно з реєстраційним штампом) надійшла скарга на постанову про порушення кримінальної справи, за винятком скарги, яка згідно з штампом відділення поштового зв'язку була подана до 19 листопада 2012 р. включно, суд приймає постанову про відмову в розгляді такої скарги, оскільки згідно з п. 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК розслідування злочину продовжує здійснюватися згідно з КПК, положення якого не передбачають стадії порушення кримінальної справи та процедури оскарження відповідної постанови.

6. Кримінальні справи, які згідно з реєстраційним штампом надійшли до суду з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до дня набрання чинності КПК, тобто до 19 листопада 2012 р. включно, розглядаються судами першої інстанції відповідно до п. 11 розділу XI «Перехідні положення» КПК лише в порядку та у строки, визначені КПК 1960 р., без будь-яких обмежень і винятків (у тому числі стосовно складу суду, фіксування судового провадження тощо).

У судовому провадженні, яке здійснюється відповідно до КПК 1960 р., при надходженні від учасників процесу клопотань, зокрема щодо зміни або скасування запобіжного заходу, арешту майна чи відсторонення від посади, суд має керуватися положеннями КПК 1960 р. Якщо ж у такому провадженні надійшли клопотання стосовно проведення процесуальних дій, прийняття рішень відповідно до КПК (наприклад, щодо зміни обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, затвердження угоди, проведення судового розгляду судом присяжних тощо), суд першої інстанції, керуючись положеннями п. 11 розділу XI «Перехідні положення» КПК, а суди апеляційної та касаційної інстанцій – пунктами 11, 15 цього розділу, мають відмовити у їх задоволенні.

У разі оскарження судових рішень у таких справах суди апеляційної та касаційної інстанцій і Верховний Суд України розглядають їх у порядку, встановленому КПК 1960 р. У такому ж порядку продовжується розгляд кримінальної справи й у разі скасування судового рішення судом апеляційної (касаційної) інстанції та повернення її на новий судовий (апеляційний) розгляд.

Судові рішення суду першої інстанції, які на день набуття чинності КПК не набрали законної сили, оскаржуються до суду апеляційної інстанції в порядку та у строки, передбачені КПК 1960 р.

Апеляційні й касаційні скарги, а також заяви про перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України, які до набуття чинності КПК були розглянуті судом першої/апеляційної інстанції, або роз-

гляд яких у суді продовжується, а також у справах, які надійшли до суду першої інстанції до 19 листопада 2012 р. включно, подаються та розглядаються відповідними судами у порядку, встановленому КПК 1960 р.

7. Клопотання (заяви) про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, подані відповідним прокурорам до дня набрання чинності КПК (до 19 листопада 2012 р. включно), розглядаються, подаються ними до суду, а також розглядаються судом за правилами, передбаченими КПК 1960 р. У такому ж порядку розглядаються заяви про перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами, подані до суду згідно з реєстраційним штампом до набрання чинності КПК, тобто до 19 листопада 2012 р. включно. Разом із тим заяви (клопотання) про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, подані учасниками процесу (судового провадження) безпосередньо до суду 20 листопада 2012 р. або пізніше, розглядаються судом у порядку, визначеному главою 34 КПК.

8. У разі якщо за результатами розгляду кримінальної справи відповідно до КПК 1960 р. суд першої, апеляційної чи касаційної інстанції постановив рішення про її повернення прокурору для проведення додаткового (нового) розслідування, таке розслідування відповідно до п. 12 розділу XI «Перехідні положення» КПК має проводитися в порядку та у строки, визначені КПК, і, відповідно, надалі судові провадження цієї справи здійснюватиметься в порядку та у строки, встановлені КПК.

9. Кримінальні справи, які на момент набрання чинності новим процесуальним законом, тобто до 19 листопада 2012 р. включно, не надійшли з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про звільнення від кримінальної відповідальності до суду згідно із реєстраційним штампом останнього, розслідуються, направляються до суду та, відповідно, розглядаються судом першої інстанції, а в подальшому – судами апеляційної, касаційної інстанцій та Верховним Судом України згідно з положеннями КПК.

Якщо ж до суду першої інстанції 20 листопада 2012 р. чи пізніше надійшла кримінальна справа з обвинувальним висновком, постановою про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, постановою про звільнення від кримінальної відповідальності, а не з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або про звільнення від кримінальної відповідальності, суд, керуючись п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК, має постановити ухвалу про повернення зазначених матеріалів як таких, що не відповідають вимогам КПК, зокрема статтям 291, 292, 287 КПК.

Під час здійснення судового провадження у порядку, передбаченому новим процесуальним законом, слід мати на увазі, що:

– допустимість доказів, отриманих до набуття чинності КПК, визначається у порядку КПК 1960 р. Наведене впливає також із положень ч. 2

ст. 5 КПК. Крім того, за змістом положень п. 7 розділу XI «Перехідні положення» КПК в одній справі (кримінальному провадженні) можуть бути докази, отримані внаслідок здійснення оперативно-розшукових, слідчих та процесуальних дій як у порядку КПК 1960 р. (до набрання чинності КПК), так і в порядку КПК (після набуття ним чинності), а тому суд, розглядаючи таку справу (кримінальне провадження), має визначати допустимість доказів (доказу) згідно з тим процесуальним законом, відповідно до якого вони були отримані. Слідчий суддя, приймаючи процесуальні рішення, має визначати допустимість доказів (фактичних даних), якими органи досудового розслідування обґрунтовують заявлені ними клопотання та на підставі яких він встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, виходячи з того, у порядку якого процесуального закону вони були отримані;

– запобіжні заходи, арешт майна, відсторонення від посади, застосовані під час дізнання та досудового слідства до набрання чинності КПК, продовжують свою дію у порядку КПК 1960 р. Зміна, скасування чи припинення (окрім продовження) таких запобіжних заходів, арешту майна, відсторонення від посади, незважаючи на набуття чинності новим процесуальним законом (тобто 20 листопада 2012 р. чи пізніше), відбувається згідно з п. 9 розділу XI «Перехідні положення» КПК у порядку, передбаченому КПК 1960 р.;

– якщо до набрання чинності КПК у кримінальному провадженні в якості захисника брала участь особа, яка не мала статусу адвоката, вона продовжує здійснювати повноваження захисника у такому кримінальному провадженні під час досудового розслідування, судового провадження у судах першої, апеляційної, касаційної інстанцій та у Верховному Суді України. Якщо ж обвинувачений, засуджений чи виправданий під час здійснення судового провадження відмовиться від послуг такого захисника або виявить бажання замінити його іншим, захисником у такому випадку має бути особа, яка відповідає вимогам, встановленим ст. 45 КПК.

10. Під час розгляду клопотань про зміну чи скасування запобіжного заходу в порядку КПК 1960 р. судам необхідно враховувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, практику Європейського суду з прав людини, а також загальну спрямованість реформи кримінального судочинства на гуманізацію та підвищення гарантій захисту прав особи, згідно з якими тримання особи під вартою має бути винятковим запобіжним заходом. У зв'язку з цим при надходженні клопотань про зміну чи скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою судам необхідно перевірити доцільність подальшого тримання особи під вартою та задовольнити клопотання, якщо досягнення мети застосування запобіжного заходу можливе при обранні іншого, більш м'якого запобіжного заходу.

С. М. Міщенко

*виконуючий обов'язки Голови
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Прийняття 13 квітня 2012 р. нового кримінального процесуального закону України стало однією зі знакових подій у реформуванні кримінальної юстиції. Закріпивши у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) демократичні та гуманістичні засади здійснення кримінального судочинства, законодавець забезпечив функціонування надійних механізмів захисту і правової допомоги, а також передбачив створення такого механізму здійснення правосуддя, за якого суд не лише посідатиме центральне місце як орган судової влади, наділений винятковим правом від імені держави вирішувати в судовому розгляді питання про винуватість або невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, а й здійснюватиме контрольні функції під час досудового кримінального провадження. Запровадження інституту слідчого судді, який контролюватиме діяльність органів досудового розслідування та братиме безпосередню участь у кримінальному провадженні, навряд чи повністю унеможливить вплив на учасників кримінального провадження з боку органів досудового розслідування, але значно зменшить кількість таких випадків, що на сьогодні, як свідчить практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), є дуже актуальним.

Слід зазначити, що питання судового контролю, з огляду на введення словосполучення «судовий слідчий» ще за часів Російської імперії – у період судової реформи 1864 р. [1, с. 5], – є предметом наукових досліджень вчених-правознавців вже досить давно. Так, проблеми судового контролю досліджували такі вчені, як В. Ф. Бойко, В. С. Зеленецький, О. В. Кондратьєв, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко та інші. Окремі питання компетенції слідчого судді розглядали В. Д. Бринцев, Ю. М. Грошевий, М. А. Погорєцький, А. Р. Туманянц, В. І. Шишкін і М. Є. Шумило. Разом із тим процесуальний статус слідчого судді у контексті КПК, зважаючи на його нещодавне прийняття, практично не аналізувався вченими. У зв'язку з наведеним метою цієї статті є визначення процесуального статусу слідчого судді, дослідження його як суб'єкта реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування та аналіз його повноважень.

Слід зазначити, що механізми судового контролю за досудовим слідством закладено у таких міжнародних правових актах, як Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 3) [4], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст. 9) [11], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ст. 5) [5]. Окремі положення судового контролю знайшли своє закріплення в Конституції України та деякою мірою – у КПК 1960 р., зокрема щодо оскарження рішень, дій і бездіяльності слідчого та прокурора [6; 8]. У зв'язку із цим у науковій кримінально-процесуальній літературі висловлювалися пропозиції щодо посилення судового контролю, у тому числі шляхом запровадження інституту слідчого судді. Зокрема, такі пропозиції хоча й відрізнялися редакційно, але були однакови за своєю суттю [2, с. 696; 1, с. 7–8; 9, с. 14–15; 3, с. 166; 10, с. 79–80; 12, с. 12–13], і більшість із них враховано законодавцем. Разом із тим пропонувалося, крім іншого, уповноважити слідчого суддю ухвалювати рішення про припинення кримінального розслідування (В. Д. Бринцев) [1, с. 7–8], розглядати заперечення слідчих на вказівки прокурорів із найбільш принципових питань (Г. Дроздова) [3, с. 13]. О. О. Машовець вважала за необхідне покласти на слідчого суддю обов'язок із виконання підготовчих дій і внесення справи в судове засідання [10, с. 78–80], а Ю. В. Скрипіна наполягала на необхідності доручити слідчому судді здійснювати контроль при ознайомленні учасників кримінального процесу з матеріалами кримінальної справи [12, с. 12]. Зазначені пропозиції вчених, на нашу думку, не були та не є доцільними. Слідчий суддя – це професійний суддя, а тому він не повинен виконувати функції секретаря судового засідання, розпорядника тощо.

За висновками міжнародних установ, експертів, вчених і юристів-практиків, новий кримінальний процесуальний закон цілком відображає міжнародні стандарти та європейські цінності. Зокрема, про підвищення ефективності судового контролю свідчить запроваджена КПК чітка регламентація заходів забезпечення кримінального провадження, на застосування яких

слідчим органам необхідна згода слідчого судді, суду у формі рішення, винесеного із цього приводу. Крім того, передбачено положення, відповідно до яких запобіжний захід у вигляді взяття під варту має винятковий характер, для його застосування сторона обвинувачення повинна довести у суді, що інші запобіжні заходи не зможуть забезпечити належної поведінки підозрюваного. Визначено також, в межах якого граничного строку (до 72 годин) особа має бути доставлена до слідчого судді, суду для обрання запобіжного заходу стосовно неї (наприклад, у разі затримання з метою приводу – не пізніше 36 годин із моменту затримання; у випадку затримання особи без ухвали слідчого судді, суду – не довше 60 годин) [7, с. 9, 97–98, 119].

Як альтернатива запобіжному заходу у вигляді взяття під варту в КПК обґрунтовано пропонується розширення можливостей застосування інших запобіжних заходів, систему яких істотно вдосконалено. Крім того, у ч. 3 ст. 183 КПК передбачено, що при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту суд зобов'язаний визначити розмір застави, за винятком справ щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства (у таких випадках суд вправі, а не зобов'язаний визначити розмір застави).

Слід зауважити, що саме виходячи із загальних засад кримінального судочинства, міжнародних стандартів, для практичної реалізації громадянами свого права на справедливий і неупереджений суд, законодавець у новому КПК порівняно з КПК 1960 р. розширив перелік обставин, які слідчий суддя, суд зобов'язані враховувати при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу та визначенні розміру застави. Зокрема, розмір застави встановлюється з урахуванням обставин кримінального правопорушення та ризиків, передбачених ст. 177 КПК, майнового і сімейного стану підозрюваного (обвинуваченого), інших даних, що характеризують його особу, в тому числі стосовно стану здоров'я та його поведінки до, під час і після вчинення правопорушення [7, с. 91]. Зазначені обставини, що обмежують суддівський розсуд і є підставою для визначення розміру застави, підлягають обов'язковому встановленню і врахуванню. Крім того, суддя також має визначити, які саме обов'язки буде покладено на підозрюваного, обвинуваченого у разі внесення ним застави і звільнення його під цю заставу.

Враховуючи норми процесуального закону, положення ч. 3 ст. 183 КПК, на нашу думку, слід розуміти у системному зв'язку з ч. 4 ст. 202 КПК, яка передбачає, що підозрюваний, обвинувачений має бути звільненим з-під варту після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженій службовій особі місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний/обвинувачений, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання останнього під вартою [7, с. 104–105]. Іншими словами, підозрюваний, обвинувачений або заставо-

давець мають право у будь-який момент внести заставу в розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. При цьому, якщо слідчий суддя отримає із будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду перебуває особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави, він має постановити ухвалу, якою зобов'язати негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи, та за наявності певних умов зобов'язаний звільнити її.

Взагалі ст. 183 КПК є важливою нормою, яка забезпечує гарантії законності та справедливості при застосуванні запобіжного заходу. Ухвалюючи рішення, слідчий суддя повинен ретельно з'ясувати, чи своєчасно надано копію клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується застосування запобіжного заходу, відповідність змісту клопотання вимогам ст. 184 КПК [7, с. 94]. Процедура розгляду такого клопотання передбачає у ряді випадків необхідність допиту свідків, яких прокурор вважає за потрібне допитати. У процесі розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу захист може порушити питання про виклик свідків захисту для спростування доводів прокурора. Статтею 184 КПК такої можливості не передбачено, але загальні вимоги процесуальної рівності сторін може бути враховано слідчим суддею для того, щоб допитати свідка, про допит якого захистом заявлено клопотання.

Стаття 184 КПК допускає допит свідків, але це не повинно бути обов'язковим правилом при вирішенні питання про застосування запобіжного заходу, оскільки у такому разі, зважаючи на необхідність здійснення допиту за загальними правилами, значно ускладнюється процедура застосування запобіжного заходу. Слідчий, прокурор мають надавати слідчому судді матеріали, які достатньо обґрунтовують клопотання про застосування запобіжного заходу і без участі свідків.

Розглядаючи це питання, слід зауважити, що у разі надходження до слідчого судді після набуття чинності новим процесуальним законом у кримінальному провадженні, яке було розпочато до 20 листопада 2012 р., клопотання про зміну, скасування та припинення запобіжного заходу, обраного до цієї дати, слідчий суддя, керуючись пунктами 9, 10 розділу XI «Перехідні положення» КПК, має постановити ухвалу про відмову у задоволенні клопотання, оскільки в таких випадках рішення приймається у порядку, встановленому КПК 1960 р. [7, с. 301]. Водночас у разі надходження клопотання про обрання чи про продовження строку обраного запобіжного заходу до набуття КПК чинності слідчий суддя має прийняти рішення, керуючись положеннями останнього.

КПК започатковано процесуальну функцію слідчого судді, до повноважень якого віднесено здійснення судового контролю за досудовим розслідуванням, вирішення питань, пов'язаних з обмеженням конституційних сво-

бод громадян. Так, за КПК 1960 р. слідчий виносив постанови про проведення обшуків, виїмок, ексгумації трупа, про накладення арешту на кореспонденцію тощо. Після набрання новим кодексом чинності такі питання вирішуються на засадах змагальності в судовому засіданні за присутності всіх сторін. Крім того, сторона захисту вправі ініціювати проведення слідчих дій, подаючи клопотання в порядку, передбаченому ст. 220 КПК [7, с. 115]. Постанова слідчого, прокурора про відмову у задоволенні такого клопотання може бути оскаржена слідчому судді. Таким чином, слідчий суддя повинен дати оцінку доцільності проведення слідчої дії та правомірності відмови у її проведенні, зважаючи на те, що рішення, прийняті ним у таких випадках, можуть бути визначальними для подальшого розслідування кримінального провадження.

Слідчий суддя застосовує загальні правила оцінки доказів, які ґрунтуються на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюючи кожний доказ із точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. За наявності підстав слідчий суддя має визнати докази недопустимими, а також надати сторонам можливість під час судового розгляду подати клопотання про визнання їх такими чи навести заперечення проти цього.

У цьому аспекті, зважаючи на передбачену КПК нову процедуру збирання сторонами під час досудового розслідування фактичних даних, а не доказів, як це передбачено нині (визнання цих даних доказами здійснюється виключно судом у присутності й за безпосередньої участі сторін обвинувачення та захисту), слід зазначити таке. За змістом положень п. 7 розділу XI «Перехідні положення» КПК в одній справі (кримінальному провадженні) можуть бути докази, отримані внаслідок здійснення оперативно-розшукових, слідчих і процесуальних дій як у порядку КПК 1960 р. (до моменту набрання чинності КПК), так і в порядку КПК (після набуття ним чинності), а тому суд, розглядаючи таку справу (кримінальне провадження), має визначати допустимість доказів (доказу) згідно з тим процесуальним законом, відповідно до якого вони були отримані. З огляду на викладене, слідчий суддя, приймаючи процесуальні рішення, має визначати допустимість доказів (фактичних даних), якими органи досудового розслідування обґрунтовують заявлені ними клопотання та на підставі яких він встановлює наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, має виходити з того, у порядку якого процесуального закону ці докази (фактичні дані) було отримано.

Новим процесуальним законом передбачено застосування негласних слідчих дій лише за ухвалою слідчого судді чи суду, який вправі надати дозвіл на їх проведення, а також має можливість відхилити застосування

негласних слідчих дій, внаслідок чого всі дані, зібрані у такий спосіб, підлягають негайному знищенню та не повинні бути застосовані. Слід зазначити, що на відміну від інших слідчих дій, які здійснюються з дозволу та під контролем слідчого судді, негласні слідчі дії, з огляду на їх специфіку, проводяться з дозволу «спеціально уповноваженого для прийняття таких рішень» слідчого судді. Ним відповідно до ст. 247 КПК є голова апеляційного суду чи суддя, визначений ним [7, с. 132]. При реалізації цієї норми на практиці правильним вбачається виконання обов'язків слідчого судді щодо вирішення питань, пов'язаних зі здійсненням негласних слідчих дій, саме суддею, визначеним головою суду апеляційної інстанції, а не головою суду, з метою уникнення будь-яких звинувачень в упередженості та необ'єктивності суду першої та апеляційної інстанцій при розгляді клопотань про визнання отриманих внаслідок таких дій фактичних даних (доказів) недопустимими. Звернемо увагу, що приймаючи рішення про дозвіл на застосування негласних заходів, слідчий суддя насамперед повинен вирішити для себе складне питання про співвідношення недоторканності приватного життя людини і наявності публічного інтересу боротьби із злочинністю.

Нагадаємо, що слідчий суддя відповідно до ст. 28 КПК вирішує лише питання, винесені на його розгляд сторонами та віднесені до його повноважень [7, с. 14–15]. Ці вимоги закону встановлюють певні обмеження для судді в судовому процесі, визначають алгоритм його дій і межі повноважень. Якщо такі межі порушуються, це може призвести до внесення заперечень як зі сторони захисту, так і зі сторони обвинувачення, а тому слідчий суддя має приймати будь-яке процесуальне рішення виважено та об'єктивно.

Слід зазначити, що процесуальні дії під час досудового розслідування можуть фіксуватись за допомогою технічних засобів. За клопотанням учасників процесуальної дії фіксування, у тому числі під час здійснення процесуальних дій у слідчого судді, є обов'язковим (ст. 107 КПК) [7, с. 58]. Водночас, якщо від учасників не надходило клопотання, слідчий суддя вправі не фіксувати технічними засобами процесуальну дію, що проводиться. Разом із тим перебіг судового засідання під головуванням слідчого судді обов'язково має бути відображено у журналі судового засідання. Слідчий суддя повинен знати, що учасники судового провадження мають право на отримання копії запису судового засідання. Незастосування технічного запису у випадках, коли це є обов'язковим (зокрема у разі заявлення клопотання про таку фіксацію), є підставою для визнання недійсності відповідної процесуальної дії та отриманих результатів, за винятком випадків, коли сторони не заперечують проти визнання такої дії чинною.

Запроваджуючи інститут слідчого судді, законодавець мотивував своє рішення необхідністю усунення проблемних питань (на які неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях), зумовлених непослідовністю і неоднозначністю внутрішнього законодавства. Статтею 9 КПК визначено, що

у випадку, якщо норми КПК суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України [7, с. 8]. При цьому норми КПК мають застосовуватись з урахуванням практики ЄСПЛ. Тобто у КПК реалізовано вироблену теорією кримінального права формулу про те, що «людина з об'єкта міжнародного співчуття перетворилася на суб'єкта міжнародного права». Напевно, при здійсненні функцій слідчого судді положення частин 4, 5 ст. 9 КПК становитимуть найбільшу складність для суддів, оскільки за КПК 1960 р. суди, насамперед, орієнтувалися на норми внутрішнього законодавства. І хоча вимога про дотримання норм міжнародних договорів діяла (оскільки ці договори є частиною українського законодавства), суди не завжди керувалися судовою практикою ЄСПЛ. Не завжди судді мали змогу користуватися відповідними рішеннями, спірним було й питання, чи потрібно брати до уваги рішення ЄСПЛ, стороною якого була не Україна.

Слід враховувати, що особливістю рішень ЄСПЛ є тенденція до зміни судової практики, яка полягає в тому, що вимоги щодо дотримання прав людини з плином часу стають більш жорсткими. Відповідно до ст. 9 КПК суддя зобов'язаний враховувати норми міжнародних договорів та судову практику ЄСПЛ. Також він має постійно враховувати зміни, які відбуваються у його практиці, орієнтувати сторони кримінального провадження на судову практику ЄСПЛ та вимагати від осіб, які звертаються за дозволом на проведення тієї чи іншої слідчої дії, дотримання вимог нового КПК. Недотримання органами досудового розслідування правил, встановлених КПК, призводить до настання певних юридичних наслідків, у тому числі може стати підставою для оскарження до слідчого судді рішень, дії чи бездіяльності слідчого та прокурора.

Підсумовуючи викладене, безспірною видається позиція А. Р. Туманянца про те, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є вірним шляхом до вирішення ряду проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину невластивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткий їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності [14, с. 897]. За новим процесуальним законом суд набуває першорядного значення, і цілком природно, що слідчий суддя стає однією із ключових фігур у кримінальному процесі. А тому лише активна позиція суддівського корпусу та правничого середовища щодо послідовного дотримання вимог Конституції України, реалізації положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та впровадження у практику рішень ЄСПЛ дадуть змогу зробити суттєві кроки до утвердження ефективного судового захисту прав і свобод людини та громадянина у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. *Бринцев В.* Досудове слідство: судовий слідчий чи «следственный судья?» // Право України. – 1997. – № 7. – С. 5–12.
2. *Грошевий Ю.* Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2–3. – С. 690–700.
3. *Дроздов Г.* Судебный контроль за расследованием преступлений // Советская Юстиция. – 1992. – № 15–16. – С. 11–19.
4. Загальна декларація Організації Об'єднаних Націй з прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К., 2012. – 376 с.
8. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
9. *Маляренко В.* Головні напрями розбудови кримінального судочинства, структура і зміст майбутнього КПК України / В. Маляренко, П. Пилипчук // Право України. – 2000. – № 8. – С. 10–20.
10. *Машовец А. О.* Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 1994 – 184 с.
11. Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
12. *Скриптіна Ю. В.* Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05kovpsk.zib>.
13. *Тихомиров Ю. А.* Законность в Российской Федерации / Ю. А. Тихомиров, А. Я. Сухарев, И. Ф. Демидов – М., 1998. – 226 с.
14. *Туманянц А. Р.* Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні // Форум права: електронне фахове видання. – 2011. – № 2. – С. 896–901.

Міщенко С. М. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування: окремі аспекти

Анотація. У статті досліджено питання реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування шляхом запровадження у кримінальному процесі нового інституту – інституту слідчого судді. Визначено процесуальний статус слідчого судді та проаналізовано його повноваження. Констатується, що введення цього інституту дасть змогу забезпечити реалізацію конституційних положень, міжнародних стандартів, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів осіб, які залучаються до кримінального судочинства.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий контроль, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Мищенко С. Н. Следственный судья как субъект реализации судебного контроля во время осуществления досудебного расследования: некоторые аспекты

Аннотация. Статья посвящена вопросу осуществления судебного контроля во время досудебного расследования с помощью введения в уголовный процесс нового института – института следственного судьи. Определён процессуальный статус следственного судьи и проанализированы его полномочия. Констатируется, что наличие этого института способно обеспечить реализацию конституционных положений, международных стандартов в области защиты прав и законных интересов лиц, принимающих участие в уголовном судопроизводстве.

Ключевые слова: следственный судья, судебный контроль, досудебное расследование, уголовное производство.

Mishchenko S. M. Investigating Judge as Subject of Judicial Control Realization during Pre-trial Investigation Execution: Certain Aspects

Summary. The article is devoted to the issue of judicial control realization during pre-trial investigation by means of implementation of investigating judge institute in criminal process. The procedural status of investigating judge was determined. Its authorities were analyzed. It is stated that the presence of this institute is able to provide positive realization of constitutional regulations, international standards in the sphere of defense of rights and legal interests of individuals involved into criminal judicial proceedings.

Key words: investigating judge, judicial control, pre-trial investigation, criminal realization.

М. Й. Вільгушинський

*кандидат юридичних наук,
заступник Голови Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

М. В. Сіроткіна

*кандидат юридичних наук,
завідувач сектору забезпечення
діяльності заступника Голови Вищого
спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ*

ПОГОДЖУВАЛЬНЕ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Відповідно до ст. 2 КПК від 13 квітня 2012 р. завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

Однією із новел, передбачених у КПК, є кримінальне провадження на підставі угод. Зазвичай поява нових кримінальних процесуальних інститутів природньо супроводжується дуалізмом поглядів на доцільність їх введення у нормативно-правові акти. Ці погляди дуже часто є діаметрально протилежними. Інститут кримінального провадження на підставі угод не є винятком із правил та має як своїх прихильників, так і тих, хто виступає проти такої новели.

Значений кримінальний процесуальний інститут охоплює дві складові, які врегульовують окремі види кримінального провадження: 1) угоду про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим; 2) угоду між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

У контексті угоди про визнання винуватості аналітики акцентують увагу на таких перевагах її закріплення у законі, як: імплементація позитивного зарубіжного досвіду та оптимізація кримінального провадження, пришвидшення процедур вітчизняного кримінального процесу, гармонізація національного законодавства до законодавства ЄС, можливість для слідчих притягнути до кримінальної відповідальності організаторів злочинних угруповань за шахрайство, корупцію чи торгівлю людьми та ін.

Однак у сучасних дослідженнях із цього питання науковці та практики більше критикують нормативне закріплення та введення в дію угоди про визнання винуватості. Так, критики наполягають на тому, що процесуальна угода про визнання винуватості є фактично відмовою у правосудді та порушує низку принципів кримінального судочинства, у тому числі презумпції невинуватості, публічності, здійснення правосуддя виключно судом. Крім того, вони звертають увагу на те, що ці угоди можуть бути наслідком тиску на підозрюваного чи обвинуваченого, а тому можуть спотворювати кримінальне провадження. Окремі негативні аспекти застосування кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості вбачаються і в тому, що їх укладення нівелює принцип встановлення об'єктивної істини.

Що стосується угоди про примирення між підозрюваним або обвинуваченим та потерпілим, то слід наголосити, що законодавча регламентація підстав та процедури застосування у кримінальному провадженні угод є одним із вагомих аспектів реалізації відповідно до КПК принципу диспозитивності, що сприяє значно ефективнішому здійсненню кримінального судочинства та врегулюванню найважливіших питань у кримінальному провадженні зі сторони потерпілого, а саме: 1) можливості швидко та дієво відшкодувати понесену шкоду та збитки внаслідок вчиненого кримінального правопорушення; 2) досягти реального відшкодування нематеріальної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням з огляду на встановлені КПК механізми такого відшкодування.

Підозрюваний або обвинувачений, зі свого боку, шляхом досягнення угоди про примирення з потерпілим створює для себе найбільш сприятливі умови для мінімізації правових наслідків, пов'язаних із засудженням за вчинення злочину, шляхом узгодження призначеного покарання. Про неоднозначність правового застосування такого інституту свідчить і те, що він є порівняно новим для інших правових систем (наприклад, Франція – з 1999 р., Німеччина – з 2009 р.).

Кримінальне провадження на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим детально врегульовано у главі 35 КПК. Поява такого виду кримінального провадження зумовлена як існуванням подібних за змістом правових процедур у багатьох зарубіжних країнах, так і розвитком наявної у ст. 46 КК підстави звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим.

У цілому застосування процедур примирення у кримінальному провадженні відповідає світовій практиці. Зокрема, Організація Об'єднаних Націй рекомендувала державам запроваджувати у національне законодавство механізми врегулювання спорів, включаючи посередництво, арбітраж і суди звичаєвого права або місцеву практику, задля того, щоб сприяти примиренню і наданню відшкодування жертвам (п. 7 Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою).

Застосуванню процедури примирення у кримінальних справах присвячено також Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи R (99) 19 від 15 вересня 1999 р., згідно з якими основними принципами примирювальної процедури є: 1) добровільна згода сторін, яку вони можуть анулювати на будь-якому етапі цієї процедури; 2) конфіденційність переговорів у межах примирювальної процедури, яку можна порушувати лише за згодою сторін; 3) загальна доступність послуги примирювальної процедури; 4) можливість скористатися примирювальною процедурою на всіх етапах кримінального судочинства; 5) примирювальна процедура є залежною в межах системи кримінального судочинства.

Позитивно оцінюючи появу у КПК інституту провадження на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, все ж необхідно зазначити, що обраний законодавцем шлях регламентації такого виду провадження не позбавлений недоліків. Це пов'язується, насамперед, із відсутністю взаємоузгодженості такого провадження з нормами КК, зазначеними у розділах Загальної частини КК «Звільнення від кримінальної відповідальності» та «Призначення покарання». Також недоліком є передбачення в угоді про примирення можливості звільнення від покарання, що є прерогативою суду, а не сторін кримінального провадження. Окремим проблемним питанням є поширення дії провадження на підставі угод на справи приватного обвинувачення, що дає можливість укладати угоди про примирення у випадках вчинення тяжких злочинів. Запровадження та реалізація таких угод може загалом призвести до невідповідності такої процедури основним вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., зокрема щодо права на справедливий суд.

Укладення будь-якої угоди передбачає взаємні права і зобов'язання. Будь-яка угода становить певний інтерес для сторін, які її укладають, такий інтерес є мотивом. Фактор торгу не можна заперечувати, як і не можна заперечувати того, що торг між сторонами правосуддя суперечить традиційним уявленням про правосуддя та про невідворотність і адекватність покарання. Зазначена суперечність за таких умов повинна бути компенсована доцільністю таких дій, наявністю істотного позитивного публічного результату, а також співрозмірністю такого результату із шкодою, заподіяною внаслідок вчинення злочину або кримінального проступку.

Досліджуючи правову природу угод про примирення та про визнання винуватості в контексті із принципом презумпції невинуватості, варто звернути увагу на те, що угоди, можливість укладання яких врегульована главою 35 КПК, деякою мірою суперечать принципу презумпції невинуватості, адже особа визнає себе винною у скоєнні злочину або погоджується що-небудь відшкодувати завчасно.

Найбільш принциповим аспектом, який ставить угоду про визнання винуватості на межу правомірності за своєю юридичною природою, є співвідношення факту винесення вироку на підставі угоди без проведення повного слідства із принципом презумпції невинуватості, відповідно до якого засудження особи можливе тільки при встановленні її вини (а не лише її визнанні). Другий аспект, який ставить під сумнів доцільність запровадження інституту визнання винуватості з точки зору конститутивних природно-правових традицій, полягає в тому, що ззовні визнання винуватості є певною мірою «торгівлею із правосуддям». Варто погодитись із тим, що такий аспект може мати місце. Незважаючи на відсутність у процесуальному законі згадки про те, що сторона обвинувачення, укладаючи таку угоду, йде на певні поступки на користь обвинуваченого, такі поступки дійсно є.

Для того щоб очікувати певних дій від обвинуваченого (визнання винуватості, викриття ним інших злочинів чи злочинців), обвинувач повинен запропонувати йому певні покращання тих наслідків, які б настали для обвинуваченого в результаті повного слідства.

Однак у світовій практиці є приклади узгодження інституту визнання винуватості із принципом презумпції невинуватості, які полягають у тому, що слідство не припиняється із моменту, коли обвинувачений визнав свою вину, а триває до завершення. Укладення угоди не звільняє сторону обвинувачення від необхідності доказування усіх істотних обставин справи і не замінює судовий процес (Німеччина, Іспанія, Молдова). На нашу думку, така законодавча позиція стосовно інституту визнання винуватості у практиці європейських країнах є позитивною.

Ми погоджуємось із тим, що угоди про визнання винуватості не повною мірою узгоджуються із принципом презумпції невинуватості, який є одним із основних принципів правосуддя. Факторами, які, на наш погляд, компенсують таку неузгодженість, є: суб'єктивне вільне волевиявлення особи щодо визнання вини, відсутність примусу; затвердження угоди у формі обвинувального вироку, при якому на суд покладається обов'язок контролю вольової складової, а також правової складової, тобто відповідності досягненої домовленості вимогам кримінального процесуального законодавства. Отже, особа притягується до відповідальності не лише на підставі угоди, а й на підставі обвинувального вироку органу, уповноваженого здійснювати правосуддя. Знову ж таки неузгодженість із принципом презумпції невинуватості компенсується фактором доцільності.

Правильне розуміння змісту угоди про визнання винуватості дозволить визначити особливості її кримінально-процесуального регулювання. З назви такої угоди зрозуміло, що відповідно до неї особа, яка вчинила злочин, визнає свою вину у його вчиненні. З другого боку, таке визнання вини знаходить свій розвиток у домовленості між обвинувачем та обвинуваченим щодо виду та розміру покарання за злочин, вчинення якого визнає обвинувачений. Крім цього, в угоді про визнання винуватості може бути закріплено обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою.

Це бачається з аналізу ст. 472 КПК, відповідно до якої в угоді про визнання винуватості зазначаються її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 цього Кодексу, наслідки невиконання угоди.

Застереження «якщо відповідні домовленості мали місце» означає, що угода про визнання винуватості може або містити обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, або може бути укладена без такого обов'язку обвинуваченого.

Саме за таким критерієм можна класифікувати угоди про визнання винуватості на два різновиди:

а) угоди про визнання винуватості, які містять обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою;

б) угоди про визнання винуватості, які не містять обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою.

Наведена класифікація, на нашу думку, дозволяє покласти такий критерій в основу вирішення питання щодо стадії, на якій доцільним є укладення угоди про визнання винуватості. Відповідно до ч. 5 ст. 469 КПК укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру і аж до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку.

Основна мета, якої досягає обвинувач, укладаючи угоду, що містить обов'язок підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, полягає: 1) в економії «процесуального» часу для сторони обвинувачення; 2) у викритті інших правопорушень обвинуваченим, що є інформацією, яка дозволяє обвинувачу належним чином забезпечити розслідування інших кримінальних правопорушень, за певних умов їх припинити, розпочати кримінальне провадження щодо організаторів злочинів тощо.

Мета, якої досягає обвинувач, укладаючи угоду, що не містить обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, полягає лише в економії «процесуального» часу.

Враховуючи викладене, постає питання доцільності визначення саме таких часових меж для укладення угоди. Чи можна констатувати економію часу, якщо обвинувачений ініціював укладення угоди безпосередньо перед виходом суду до нарадчої кімнати? Встановлення таких часових меж для укладення угод, які не містять обов'язку підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, на наш погляд, є зайвим. Вважаємо, що ці «домовленості» є одностороннім вичікуванням підсудного на оцінку доказів обвинувачення. Тобто можна зауважити, що угода не є щирою, а є вибором «меншого зла».

Натомість мета іншого різновиду угод, що полягає у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, на наш погляд, цілком виправдовує визначення часових меж її укладення до виходу суду до нарадчої кімнати.

У зв'язку з викладеним вважаємо, що такий диференційований підхід у визначенні часових меж для укладення того чи іншого різновиду угоди про визнання винуватості повинен бути відображений у КПК.

Ми звернули увагу на кінцеву часову межу укладення угоди про визнання винуватості. Водночас деякі сучасні дослідники (М. І. Хавронюк) звертають увагу і на суперечність у визначенні початкової часової межі укладення угоди про визнання винуватості.

Проблема полягає у тому, що відповідно до ч. 8 ст. 469 КПК, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими, угода може бути укладена з одним (кількома) з підозрюваних чи обвинувачених. Кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження. Водночас пряма заборона щодо виділення в окреме провадження встановлена ч. 4 ст. 217 КПК, згідно з якою матеріали досудового розслідування заборонено

виділяти в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Таким чином, зважаючи на те, що з укладенням угоди припиняється слідство у справі, ймовірно, що це може негативно вплинути на повноту досудового та судового розслідування щодо інших осіб, вина яких підлягає встановленню у загальному порядку.

З метою вирішення зазначеної проблеми науковці пропонують визначити початковим моментом укладення угоди про винуватість момент, коли зібрано усі докази, достатні для складання обвинувального акта.

Варто погодитись із тим, що неприпустимими є випадки, за яких укладення угоди призведе до неможливості повного досудового розслідування щодо інших осіб. Таким чином, зазначену проблему слід враховувати, аби не допустити подібних ситуацій.

Окремо слід наголосити на особливостях реалізації ч. 5 ст. 469 КПК стосовно угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим. Право на ініціювання провадження на підставі угоди про примирення виникає з моменту повідомлення про підозру. Відповідно до ч. 7 ст. 469 КПК «слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення». У цьому випадку за наявності угоди про примирення між суб'єктами примирення на досудовому розслідуванні прокурор зобов'язаний невідкладно надіслати обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою до суду, при цьому, у разі наявності кількох підозрюваних у кримінальному провадженні, матеріали щодо суб'єкта примирення повинні бути виділені в окреме провадження.

Проблемним питанням у цьому випадку є та обставина, що такі дії прокурора, як правило, суперечитимуть положенням ч. 4 ст. 217 КПК, згідно з якою матеріали досудового розслідування заборонено виділяти в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду.

Угода, ініціювання та укладення якої не підконтрольне прокурору, на відміну від угоди про визнання винуватості, позбавляє прокурора у багатьох випадках можливості забезпечити проведення повноцінного досудового розслідування. За правилами ст. 474 КПК прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою лише за наявності таких правових підстав: 1) необхідність отримання висновку експерта; 2) завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

У цілому такі підстави є прийнятними для відкладення направлення обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до суду, проте проку-

прокурор буде позбавлений можливості у складних кримінальних провадженнях (досудове розслідування у яких здійснюється щодо кількох осіб та/або кількох епізодів їх спільної злочинної діяльності) встановити усі обставини вчинення кримінального правопорушення. Фактично прокурор позбавлений можливості діяти відповідно до інтересів досудового розслідування, а укладення угоди в певних випадках може таким інтересам суперечити та призвести до неможливості притягнення до відповідальності інших обвинувачених. З другого боку, бездіяльність або відмова прокурора виділяти матеріали в окреме провадження у зв'язку з укладенням угоди про примирення є порушенням закону та суперечить правовій природі погоджувального правосуддя.

Крім того, за змістом кримінального процесуального закону прокурор не має права відкласти направлення обвинувального акта у зв'язку із необхідністю проведення слідчих дій, оскільки таке право йому надане лише для завершення слідчих дій, рішення про необхідність проведення яких було прийнято до укладення сторонами кримінального провадження угоди про примирення.

Окремо слід звернути увагу на наявність оціночних критеріїв при визначенні підстав відмови суду у затвердженні угоди про примирення. Зокрема, згідно із п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК однією з підстав відмови суду у затвердженні угоди є порушення прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб внаслідок укладення угоди.

Суб'єкти примирення реалізують надані їм положеннями КПК процесуальні права у спосіб, найбільш вигідний для них самих, у тому числі і щодо визначення виду та розміру узгодженого покарання, що є складовою частиною угоди про примирення. Якщо у кримінальному провадженні є кілька осіб, що обвинувачуються у вчиненні злочину, а угода про примирення укладена із одним із них на стадії досудового розслідування, можна спрогнозувати, що право на справедливий суд щодо інших обвинувачених уже буде порушено, оскільки сторони кримінального провадження не матимуть можливості під час судового розгляду повноцінно використовувати докази, що стосуються злочинної діяльності одного із обвинувачених, що примирився із потерпілим.

Таким чином, кримінальні провадження щодо злочинів, вчинених у співучасті, будуть ускладнені для сторони обвинувачення, зокрема через неможливість допитати у судовому засіданні одного із обвинувачених, перевірити правильність кримінально-правової кваліфікації за ознакою форми співучасті кількох обвинувачених та наявності об'єктивних і суб'єктивних її ознак. Такі фактори значно впливатимуть і на призначення необхідного та достатнього покарання для виправлення засуджених.

Більше того, важко прогнозованою є ситуація із призначенням покарання щодо інших обвинувачених у кримінальному провадженні, що не змогли

досягти примирення із потерпілим. Така ситуація призведе до значних відмінностей у визначенні виду та розміру покарання щодо різних обвинувачених за один і той же злочин, при цьому суд у такому випадку не матиме процесуальних можливостей повноцінно врахувати роль кожного із обвинувачених у вчиненні злочину(-ів), що порушуватиме принцип індивідуалізації покарання на основі визначених у КК правових механізмів його призначення.

Окремо зазначимо, що сторони угоди про примирення наділені правом самостійно визначати в угоді узгоджене покарання з урахуванням кримінально-правової кваліфікації вчиненого злочину або ж кримінального проступку, про підозру у вчиненні якого підозрюваний або обвинувачений був повідомлений стороною обвинувачення. У цьому випадку за правилами ч. 1 ст. 469 КПК слідчий, прокурор або суддя не наділений правом брати участь у процесі домовленості стосовно угоди про примирення. Такі дії можуть проводитися або самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, участь якої погоджено сторонами кримінального провадження.

Очевидно, що визначений вид та розмір узгодженого покарання через наявність угоди про примирення з потерпілим та задоволення його майнових інтересів, як правило, наблизитиметься до мінімальної межі певного виду покарання, встановленого у санкції статті Особливої частини КК, що встановлює покарання за вчинення відповідного злочину.

Таким чином, можна зробити загальний висновок, що запровадження у КПК кримінального провадження на підставі угод не може не відобразитися на законодавстві про кримінальну відповідальність. Це стосується однієї із найбільш злободенних проблем КК: неузгодженості та відсутності системності у побудові санкцій кримінально-правових норм.

Враховуючи широке коло прав, наданих сторонам угоди про примирення у частині призначення покарання, необхідно принципово переглянути питання законодавчої побудови санкцій за злочини невеликої та середньої тяжкості у статтях Особливої частини КК. Зазначені санкції статей Особливої частини КК мають бути удосконалені за видами та розмірами покарання за той чи інший злочин з метою досягнення «стабільності» у судовій практиці щодо призначення покарання на підставі угоди про примирення або про визнання винуватості.

Виникають зауваження і до змісту ч. 4 ст. 469 КПК, відповідно до якої угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Зокрема, в частині використання понять «шкода, завдана державним інтересам», «шкода, завдана суспільним інтересам». Поняття «державні» та «суспільні

інтереси» є оціночними невизначеними поняттями. КК лише у певних злочинах із матеріальним складом формулює наслідки такого злочину як ознаку об'єктивної сторони, «якщо це заподіяло шкоду державним або громадським інтересам». Поняття «суспільні інтереси» використовується законодавцем при формулюванні таких обставин, що виключають злочинність діяння, як необхідна оборона та крайня необхідність. Водночас КК не розкриває змісту цих понять та, тим більше, не виокремлює злочинів, які посягають на державні чи суспільні інтереси.

Очевидним є те, що для застосування положень кримінального процесуального законодавства про угоди правозастосовувач зобов'язаний вирішити питання про інтерес, на який посягає відповідний злочин. На наш погляд, на цьому етапі можуть виникнути певні труднощі, наприклад, на який інтерес посягає такий злочин як умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів (ч. 1 ст. 194-1 КК); незаконне виробництво, експорт, імпорт, зберігання, реалізація та переміщення дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ч. 1 ст. 203-1 КК), зайняття гральним бізнесом (ч. 1 ст. 203-2 КК); створення злочинної організації (ст. 255 КК); завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (ст. 259 КК); незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (ч. 1 ст. 263-1 КК).

Окремим аспектом, на який звертається увага в контексті угоди про визнання винуватості, є виокремлення злочинів, при вчиненні яких закон допускає укладення такої угоди. Найбільш тяжким злочином, при вчиненні якого допустимо укласти угоду про визнання винуватості, є злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до 10 років або штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів.

Варто зазначити, що вивчення зарубіжного досвіду доводить, що настільки висока межа покарання не є властивою для угоди про визнання винуватості (Франція – до 5 років позбавлення волі; Німеччина – штрафні санкції, позбавлення волі на строк до 1 року).

Якщо проаналізувати злочини проти основ національної безпеки України – злочини, зі значним ступенем суспільної небезпечності, п'ять із шести посягань («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади» (ст. 109 КК), «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» (ст. 110 КК), «Державна зрада» (ст. 111 КК), «Диверсія» (ст. 113 КК), «Шпигунство» (ст. 114 КК)), відповідальність за які встановлена розділом I КК, підпада-

ють під категорію злочинів, при вчиненні яких може бути укладено угоду про визнання винуватості. Одне посягання не може мати наслідком укладення такої угоди, оскільки у ньому є потерпілий – державний чи громадський діяч.

Враховуючи наведене вище, цілком обґрунтовано вважаємо точку зору, що можливість укладення угоди про визнання винуватості не слід передбачати у справах про тяжкі злочини.

Ще одним аспектом, який варто враховувати при укладенні угоди про визнання винуватості, є роль, значення та повноваження захисника при її укладенні. Юристи-практики цілком обґрунтовано акцентують увагу на проблемі недостатньої урегульованості у КПК ролі та значення захисника*. Обов'язкова участь захисника сприяла б, по-перше, захисту підозрюваного, обвинуваченого від примусу, по-друге, правильній кримінально-правовій кваліфікації діяння. Враховуючи те, що угода передбачає «спільні» дії обвинуваченого та прокурора, вони повинні дійти згоди і у питаннях кримінально-правової кваліфікації діяння, застосування правил якої потребує спеціальних знань матеріального закону, яких у більшості випадків немає в обвинуваченого.

Правила кваліфікації не уніфіковано у КК, а тому залежно від конкретних обставин справи необхідно застосовувати ту чи іншу норму. При цьому можуть виникнути такі проблеми: застосування загальної чи спеціальної норми; кваліфікація із посиланням на норми Загальної частини КК при наявності замаху (ст. 15 КК) або вчинення злочину у співучасті з розподілом ролей (ст. 27 КК); кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті загальним та спеціальним суб'єктами; кваліфікація сукупності злочинів та багато інших. Із цієї проблеми логічно постає інша проблема – правила призначення покарання, які також потребують фахового аналізу зі сторони захисника.

Окремим питанням введення у КПК провадження на підставі угод є нормативні основи для затвердження узгодженого покарання. Так, ст. 471 КПК містить імперативні вимоги кримінального процесуального закону до змісту угоди про примирення. Зокрема, зазначена угода обов'язково має містити такі складові частини: визначення сторін, формулювання підозри чи обвинувачення та його правової кваліфікації із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні для відповідного кримінального провадження обставини, розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення, узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки

* http://zib.com.ua/ua/9026-primirennya_poterpilogo_ta_obvinuvachenogo_obmezhit_ih_u_pra.html

укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК, наслідки невиконання угоди, дата її укладення та підписи сторін.

Поряд із тим, що сторони наділені правом самостійно узгоджувати вид та розмір покарання, варто акцентувати увагу на тому, що затвердження судом такого вироку із покаранням, яке фактично відповідно до визначених правил призначення покарання згідно з КК судом не призначалося, а лише затверджувалося шляхом визнання угоди про примирення, повинно (мається на увазі порядок призначення покарання) знайти відображення і у нормах загальної частини КК, зокрема у розділі XI КК «Призначення покарання» та слугувати правовою підставою для суду діяти у спосіб, визначений КПК.

Оскільки суд призначає покарання з урахуванням вимог закону про кримінальну відповідальність щодо правил його призначення, у КК містяться поряд із загальними засадами призначення покарання (статті 65–67) правові підстави для призначення покарання за незакінчений злочин (ст. 68), злочин, вчинений у співучасті (ст. 68), призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69), призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1), призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70), призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71). Така законодавча побудова розділу XI Загальної частини КК дає можливість стверджувати про необхідність визначення у цьому розділі правової підстави для призначення покарання на підставі угоди для врахування такого виду кримінального провадження у нормах КК.

Законодавча побудова розділу XI Загальної частини КК дає можливість стверджувати про необхідність не лише визначення у цьому розділі правової підстави для призначення покарання на підставі угоди, а й вирішення питань, що пов'язані із взаємоузгодженням із відповідними статтями КК України щодо призначення покарання, оскільки на практиці застосування закону про кримінальну відповідальність є можливим, наприклад, призначення покарання на підставі угоди співучасникам, за незакінчений злочин тощо.

З огляду на наведене, пропонуємо доповнити розділ XI Загальної частини КК статтею 69-2 «Призначення покарання на підставі угод» задля закріплення у матеріальному праві такого нового виду та способу призначення покарання.

У межах визначення проблемних питань змісту угоди про примирення та її впливу на призначення покарання необхідно виокремити ще один важливий аспект. Так, згідно зі ст. 471 КПК однією із обов'язкових складових частин угоди про примирення є вирішення питання про узгоджене покарання та згода сторін на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. Як уже зазначалося, сторони угоди

про примирення складають угоду за відсутності будь-якого впливу на них зі сторони слідчого, прокурора або суду. Цілком очевидно, що підозрюваний або обвинувачений прагнутиме досягти в угоді максимально позитивного у такій ситуації результату щодо призначення покарання, а саме: призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням.

Хоча така можливість передбачена новим КПК, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на тому, що такі дії не повною мірою узгоджуються із законодавством про кримінальну відповідальність з таких міркувань: ч. 1 ст. 50 КК визначено покарання як захід примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Призначається покарання за правилами, передбаченими у розділі XI Загальної частини КК.

У випадку укладення угоди про примирення суд її затверджує у разі відповідності вимогам законодавства про кримінальну відповідальність. Проте ст. 75 КК імперативно визначає, що якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Таким чином, ст. 75 КК чітко пов'язує можливість звільнення від покарання з випробуванням із дискреційними повноваженнями виключно суду. При цьому, вважаємо, що йдеться уже не про призначення покарання, а про порядок його відбування, про що свідчить, зокрема, належність ст. 75 КК до розділу XII «Звільнення від покарання та його відбування» Загальної частини КК.

З другого боку, такий вид звільнення від покарання та його відбування здійснюється судом одночасно із призначенням покарання. З огляду на такі міркування, надання сторонам кримінального провадження процесуальної можливості узгоджувати в угоді про примирення питання щодо звільнення від покарання з випробуванням є розвитком наданого права потерпілому на вирішення питання щодо визначення виду, розміру покарання та способу його виконання, що визначається одночасно з його призначенням.

З метою вирішення цього питання, на нашу думку, необхідно внести зміни до ст. 75 КК для врахування такого процесуального способу звільнення від покарання з випробуванням. При цьому для врегулювання означеного питання необхідно визначити особливі правила звільнення від покарання з випробуванням при укладенні угод. Такий крок дасть можливість узгодити у цій частині норми матеріального та процесуального права.

У ч. 2 ст. 75 КК визначено, що суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про

примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням. На нашу думку, необхідно визначити особливі правила звільнення від покарання з випробуванням при укладенні угод, зокрема потрібно взаємоузгодити правову природу інституту звільнення від покарання та його відбування з погоджувальним правосуддям для уникнення зловживань при звільненні від покарання з випробуванням, що може знівелювати досягнення мети покарання, визначеної у ст. 50 КК.

Кримінальний процесуальний закон обмежує сферу застосування угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у кримінальному провадженні шляхом поширення можливості її укладення при вчиненні: 1) кримінальних проступків; 2) злочинів невеликої чи середньої тяжкості. Угода про примирення підлягає затвердженню судом із постановленням відповідного обвинувального вироку. Разом із цим згідно зі ст. 46 КК, особу може бути звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим за таких умов: а) вчинення злочину вперше; б) вчинення злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості; в) наявність факту примирення винного з потерпілим; г) відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди.

Враховуючи викладене, вважаємо за необхідне розмежувати випадки звільнення від кримінальної відповідальності та випадки провадження на підставі угоди про примирення, оскільки вони становлять абсолютно різний порядок вирішення близьких за змістом умов.

Отже, якщо дотримано умови, передбачені ст. 46 КК, то діє інститут звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, якщо є факт примирення обвинуваченого і потерпілого за умови недотримання ст. 46 КК, то може бути задіяно угоду про примирення.

Наприклад, за наявності об'єктивних умов (тяжкості злочину, вчинення такого злочину вперше) та відшкодування збитків, завданих злочином, правовий наслідок полягатиме у звільненні від кримінальної відповідальності. Якщо за наявності об'єктивних умов (тяжкості злочину, вчинення такого злочину вперше) винний та потерпілий домовились про відшкодування шкоди в майбутньому, то правовий наслідок полягатиме у винесенні обвинувального вироку на підставі угоди про примирення.

Таким чином, вважаємо, що у ч. 7 ст. 469 КПК має бути передбачено обов'язок слідчого, прокурора не лише щодо інформування та роз'яснення підозрюваному та потерпілому їхнього права на примирення, але і щодо роз'яснення особливостей механізму реалізації права на примирення за правилами ст. 46 КК.

У такому випадку питання обрання процедури для примирення знаходитиметься у площині виконання особою визначених в угоді про примирення порядку відшкодування завданої злочином шкоди чи вчинення переліку дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язаний вчинити на користь потерпілого. При цьому, якщо підозрюваний, обвинувачений виконає домовленості до направлення угоди прокурору, то прокурор зобов'язаний на підставі п. 2 ч. 2 ст. 283 КПК звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що означатиме відмову держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених КК, у порядку, встановленому КПК.

Якщо ж в угоді визначено строк та порядок відшкодування шкоди в майбутньому, або ж вона не може бути виконана підозрюваним чи обвинуваченим одночасно, прокурор зобов'язаний звернутися до суду з обвинувальним актом.

Детальний аналіз угоди про примирення у положеннях КПК та її відповідності основним ознакам підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 46 КК, що полягає фактично у задоволенні майнових та особистих немайнових інтересів потерпілого (відшкодування шкоди), дозволяє дійти висновку, що ст. 46 КК потребує внесення змін з метою чіткого визначення, що примирення оформлюється відповідною угодою. Це дозволить досягти певної уніфікації офіційного оформлення процедури примирення між підозрюваним або обвинуваченим та потерпілим.

Введення у КПК кримінального провадження на підставі угод кардинально змінює традиційні уявлення про процесуальні механізми притягнення до кримінальної відповідальності, а це потребує значних ґрунтовних досліджень, зокрема: особливостей застосування цього інституту у справах приватного обвинувачення; реформи кримінальної юстиції, пов'язаної із введенням кримінальних проступків; кримінально-правового вчення про класифікацію злочинів та системної побудови санкцій статей Особливої частини КК, а також кримінальних проступків, їх співвідношення; визначення оптимальних підстав, за яких можливий перехід від «звичайного» кримінального провадження до кримінального провадження на підставі угод; вироблення основних правил кваліфікації кримінальних правопорушень, що є складовою частиною загальної проблеми кримінального права щодо нормативного їх закріплення; узгодження таких «спрощених» процедур у кримінальному провадженні із загальноновизнаними стандартами забезпечення прав та свобод людини і громадянина (як потерпілого, так і обвинуваченого).

Насамкінець, варто зазначити, що закон працює так, як його застосовують люди*. Багато в чому інститут погоджувального правосуддя залежить від того, як він реалізовуватиметься на практиці.

Слід констатувати, що вітчизняне право одержало абсолютно новий інструмент, який може бути використаний для розкриття злочинів та притягнення до відповідальності за допомогою інформації, одержаної від «першоджерела»; спрямування кримінально-процесуального механізму на відшкодування шкоди, завданої злочином, а не лише на встановлення об'єктивної істини та публічне покарання обвинуваченого; досягнення «процесуальної економії».

Однак варто застерегти від використання цього інституту для реалізації принципу «вина – цариця доказів». Суб'єкти, уповноважені брати участь у реалізації норм про угоди, повинні досить виважено оцінювати ініціативи осіб, які визнають вину для того, щоб не допустити випадків, коли одна особа зізнається у ряді злочинів, які реально були вчинені іншими особами, та належним чином реагувати на спроби ввести слідство в оману.

---

* <http://kostenko-an.narod.ru/public.html>

V. V. Сердюк

*доктор юридичних наук,
професор, заступник керівника
апарату Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

P. Ш. Бабанли

*кандидат юридичних наук,
науковий консультант
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ПРИ НАДАННІ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 р. міжнародну правову допомогу визначено як проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Детальне регулювання аспектів національної процедури одержання і надання міжнародної правової допомоги має важливе значення, оскільки у деяких випадках перед компетентними органами може постати необхідність звернутися за допомогою до відповідних органів іноземних держав, оскільки повноваження національних органів обмежуються територією України, а необхідність проведення процесуальних дій, одержання документів не залежить від територіальних кордонів.

Правовою підставою для міжнародного співробітництва України є двосторонні та багатосторонні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Міжнародні договори можуть стосуватись як питань протидії певним різновидам злочинів, які мають транснаціональний характер (торгівля людьми, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом), та можуть стосуватись особливостей певних різнови-

дів міжнародної правової допомоги (переїняття кримінального провадження). Крім того, існують загальні конвенції, спрямовані на регулювання основних аспектів надання правової допомоги. Деталізація цих аспектів у національному законодавстві сприяє належному виконанню Україною її міжнародних зобов'язань.

В Україні діє близько 30 двосторонніх договорів про правову допомогу у кримінальних справах із країнами як ближнього, так і далекого зарубіжжя. Такі договори укладені із Республікою Білорусь, Республікою Грузія, Естонською Республікою, Латвійською Республікою, Республікою Польща, Канадою, Сполученими Штатами Америки, Республікою Куба, Федеративною Республікою Бразилія, Російською Федерацією та іншими. Вони визначають обсяги і види правової допомоги при розслідуванні злочинів, можливість застосування норм процесуального законодавства запитуючої сторони під час виконання доручення, умови, підстави і порядок видачі осіб для кримінального переслідування тощо. Правова допомога може бути надана у будь-якій категорії справ, у яких проводиться досудове розслідування (окрім справ приватного обвинувачення), незалежно від підслідності. Надання правової допомоги у кримінальних справах усіма компетентними органами здійснюється на підставі письмових запитів та письмових гарантій.

У КПК вперше в національному законодавстві закріплено чітке визначення міжнародної правової допомоги, якій притаманні такі ознаки: 1) здійснюється компетентними органами; 2) полягає у вчиненні процесуальних дій; 3) вчинення таких дій є необхідним для: а) досудового розслідування; б) судового розгляду; в) виконання вироку, який винесено як судом держави, так і міжнародною судовою установою. Дво- та багатосторонні договори, які регулюють порядок надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, не містили відповідного визначення, а лише визначали обсяг надання міжнародної правової допомоги.

Загалом міжнародна правова допомога у кримінальних справах характеризується: 1) специфічним суб'єктним складом – компетентні органи держав, які уповноважені на співробітництво; 2) специфічним фактичним складом – провадження процесуальних дій на території запитуваної держави; 3) специфічною метою – сприяння здійсненню правосуддя у кримінальній справі в іноземній державі шляхом збирання і надання доказів, виконання процесуальних рішень, забезпечення відшкодування збитку, заподіяного злочинцем, і законних інтересів учасників кримінального процесу.

Самостійним предметом кримінального процесуального регулювання є переїняття кримінального провадження. У науці кримінального процесу виокремлюється два різновиди переїняття кримінального провадження: просте і складне. Просте – це переїняття кримінального провадження у так званому «чистому вигляді». Це той випадок, коли неможливість притягнути особу до кримінальної відповідальності в країні, де був вчинений злочин,

змушує державу звертатись за правовою допомогою до іншої. Прикладом зазначеного різновиду перейняття може бути ситуація, коли громадянин однієї держави відбуває покарання в цій же державі і при цьому встановлюється, що до його засудження він вчинив злочин на території іншої держави. У такому випадку держава, громадянином якої він є та у якій відбуває покарання, переймає на себе кримінальне провадження щодо виявленого злочину, вчиненого на території іншої держави до засудження цієї особи.

Складне перейняття кримінального провадження визначається як перейняття матеріалів кримінальної справи, поєднане з передачею особи, яка підозрюється чи обвинувачується у скоєнні злочину. При цьому такий вид перейняття кримінального провадження передбачає два можливих випадки. По-перше, кримінальна справа передається органам іноземної держави разом із правопорушником з позиції доцільності її розгляду у відповідній державі. По-друге, здійснюється видача особи, зумовлена необхідністю перейняття кримінального провадження за злочини, що були скоєні на території держави, що її видає.

В останньому випадку перейняття кримінального провадження є необхідною умовою екстрадиції особи, гарантування дотримання якої з боку іноземної держави робить можливою саму видачу. Прикладом цього виду перейняття кримінального провадження може бути справа щодо трьох громадян ФРН, які, вчинивши на її території пограбування банку із захопленням заручників, були затримані в Україні. Правоохоронні органи України інкримінували їм незаконний перетин кордону та незаконне переміщення зброї. Правопорушників видали німецькій стороні, але цьому передувала передача провадження у кримінальній справі, що була порушена в Україні [1].

Необхідно звернути увагу на те, що при визначенні термінів законодавець виокремив поняття «уповноважений орган» та «компетентний орган». Уповноваженими органами визначено Генеральну прокуратуру України під час досудового розслідування та Міністерство юстиції України під час судового розгляду. Компетентним органом є орган, що безпосередньо здійснює провадження у певній справі.

Щодо обсягу міжнародного співробітництва, слід зазначити, що перелік заходів, які можуть бути здійснені в межах міжнародного співробітництва, не є вичерпним. Зокрема, окрім визначених у КПК, на виконання міжнародних договорів, укладених Україною, можуть бути вчинені й інші заходи. Водночас у КПК визначено порядок здійснення найбільш поширених заходів міжнародного співробітництва, таких як: 1) вручення документів; 2) виконання окремих процесуальних дій; 3) видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення; 4) тимчасова передача осіб; 5) перейняття кримінального переслідування; 6) передача засуджених осіб; 7) виконання вироків.

У деяких міжнародних договорах може бути чітко визначено перелік процесуальних дій, які здійснюються в порядку надання правової допомоги,

але не обмежено перелік кримінальних справ, у яких така допомога надається. В інших – обсяг процесуальних дій розширено за рахунок дій, пов'язаних із збиранням доказів. Бувають і такі договори, в яких обмежено й обсяг правової допомоги, й перелік діянь, у зв'язку з провадженням за якими вона надається. Таким чином, обсяг співробітництва залежить від правової підстави, з якою запитуюча сторона звертається до запитуваної сторони.

Так, наприклад, виключно питання боротьби з організованою злочинністю можуть бути предметом запиту, якщо такий запит надсилається на підставі Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. У цій конвенції, наприклад, сторони погодили дефініції понять, які визначені відповідним чином саме для цілей конвенції (організована злочинна група, доходи від злочину, серйозний злочин тощо). Таким чином, держави не можуть використовувати поняття у такому значенні, якщо предмет відносин не є питання протидії транснаціональній організованій злочинності.

Основними міжнародними багатосторонніми договорами є Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. та Додатковий протокол до неї від 17 березня 1978 р., які визначають пріоритетні напрями міжнародного співробітництва.

Досить неоднозначною є ситуація з укладенням багатостороннього договору на теренах СНД. 10 листопада 1994 р. Україна ратифікувала Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах держав – членів Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993 р. Але 7 жовтня 2002 р. у м. Кишинів підписано Конвенцію про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, яка ще не ратифікована Україною. Враховуючи те, що згідно зі ст. 120 цієї Конвенції між державами – учасницями Конвенції припиняє свою дію Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах держав – членів Співдружності Незалежних Держав від 22 січня 1993 р., слід взяти до уваги лист Міністерства юстиції України від 21 січня 2006 р. № 26-53/7, у якому зазначено, що Міністерство юстиції України готує пропозиції щодо ратифікації Конвенції про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних та кримінальних справах 2002 р. Тобто для України зазначена Конвенція чинності не набула, а тому діють лише Конвенція 1993 р. та Протокол до неї 1997 р.

Деякі міжнародні договори регулюють порядок проведення конкретних процесуальних дій або окремі питання міжнародного співробітництва. Зокрема, таким договором є Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р. (набрала чинності для України 29 грудня 1995 р.).

Таким чином, правовою підставою для міжнародного співробітництва є двосторонні та багатосторонні міжнародні договори України, згода на

обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Статтею 544 КПК визначено порядок отримання та надання міжнародної правової допомоги за відсутності міжнародного договору України як правової підстави для такого співробітництва із відповідною державою.

Законом передбачено, що відсутність міжнародного договору не є перешкодою для отримання та надання міжнародної правової допомоги шляхом направлення відповідних запитів. Запити можуть стосуватись, зокрема, вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків, арешту, пошуку та конфіскації доходів, отриманих злочинним шляхом (держави, зокрема, зобов'язуються надавати допомогу у проведенні розслідування та вживати тимчасових заходів: накладати арешт на банківські рахунки, накладати арешт на власність; конфісковувати засоби і доходи, отримані злочинним шляхом, тощо).

Згідно зі ст. 2 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 р. у допомозі може бути відмовлено: а) якщо прохання про надання допомоги стосується правопорушення, яке, на думку запитуваної сторони, є політичним правопорушенням, правопорушенням, пов'язаним із політичним правопорушенням, або податковим правопорушенням; б) якщо запитувана сторона вважає, що задоволення прохання може зашкодити суверенітету, безпеці, громадському порядку або іншим суттєвим інтересам її країни.

Міжнародна правова допомога чи інше міжнародне співробітництво під час кримінального провадження здійснюється на засадах взаємності: а) уповноважений (центральний) орган України при направленні запиту гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги; б) розгляд запиту іноземної держави відбувається лише за наявності письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України. Звернення із запитом відбувається дипломатичним шляхом: компетентний орган – уповноважений (центральний) орган України – Міністерство закордонних справ України – компетентний орган запитуваної сторони.

Стаття 545 КПК, не встановлюючи вичерпного переліку органів, уповноважених брати участь у міжнародному співробітництві, розмежовує повноваження визначених органів залежно від стадії, на якій знаходиться розгляд кримінальної справи. Тому якщо справа знаходиться на стадії досудового розслідування, уповноваженим органом є Генеральна прокуратура України, якщо справа знаходиться на стадії судового провадження, уповноваженим органом визначено Міністерство юстиції України.

Забезпечення Генеральною прокуратурою України виконання зобов'язань України за чинними міжнародними договорами про правову допомогу

у кримінальних справах – це один із напрямів міжнародного співробітництва її структурних підрозділів. Вони діють в інтересах всіх установ України, які здійснюють досудове розслідування в Україні.

Загальні засади та порядок надання міжнародної правової допомоги регулюються ст. 26 Закону України «Про прокуратуру» та наказом Генерального прокурора України від 26 грудня 2005 р. № 8 гн «Про організацію роботи органів прокуратури України в галузі міжнародного співробітництва і правової допомоги». Генеральний прокурор України відповідно до міждержавних угод про надання правової допомоги вирішує питання про порушення і розслідування кримінальних справ, проведення дізнання, видачу злочинців або осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, направлення повідомлень про наслідки кримінального переслідування, а також інші передбачені такими угодами питання.

У свою чергу, Міністерство юстиції України уповноважене здійснювати міжнародно-правове співробітництво шляхом укладення угод про правове співробітництво з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями та взаємодії з ними у межах визначених повноважень. Діяльність Міністерства юстиції України у сфері правового дво- та багатороннього міжвідомчого співробітництва полягає у забезпеченні внесення у встановленому порядку пропозицій і ведення та координації переговорів про укладення міжвідомчих міжнародних договорів про співробітництво з відповідними органами іноземних держав [2].

Одним із найважливіших питань, які підлягають регулюванню в межах міжнародного співробітництва, є взаємний захист інформації, яка становить державну таємницю. Загальні положення щодо регулювання цього питання закріплено у ст. 546 КПК. Україною укладено ряд договорів про взаємний захист інформації. В Угоді між Кабінетом Міністрів України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про взаємний захист таємної інформації від 14 вересня 1998 р. таємною інформацією визначено факти, об'єкти або відомості незалежно від форми їх представлення, які в державних інтересах підлягають збереженню в таємниці. Зокрема, це інформація у будь-якій формі, а також будь-які документи, вироби, речовини або фізичні поля, на/в яких інформація міститься або може бути записана, і які в інтересах національної безпеки сторін, згідно з їх чинним законодавством, підлягають захисту від несанкціонованого доступу і засекречені відповідним чином. Таємній інформації державним органом або за його розпорядженням надається ступінь секретності, що відповідає необхідному рівню захисту. Сюди також належить таємна інформація, створена організаціями сторін у рамках співробітництва та засекречена на основі чинного законодавства та відповідно до критеріїв цієї Угоди. Аналогічні за змістом положення закріплені в угодах Уряду України із урядами Французької Республіки, Словацької Республіки, Республіки Узбекистан та інших держав.

Загальне правило, визначене у таких угодах, полягає у тому, що сторони забезпечують стосовно таємної інформації щонайменше такий самий захист, який передбачається при поводженні з власною таємною інформацією з відповідним ступенем секретності. Це правило стосується й інформації, яка стала відомою в межах кримінального процесу.

Статтею 547 КПК на законодавчому рівні закріплено право представництв та консульських установ сприяти компетентним органам своєї держави у виконанні певних процесуальних дій, тобто без залучення відповідних компетентних органів держави, в якій таке представництво або консульська установа діє. Підставою для виконання відповідних дій консульством або представництвом є відповідне доручення компетентного органу іноземної держави. Доручення можуть стосуватися вручення судових та інших процесуальних документів громадянам держави, яку вони представляють, одержання від громадян речей та документів, опитування їх для одержання пояснень.

Основною вимогою та, відповідно, ознакою проведення зазначених дій є їх добровільність (дії не можуть містити заходів примусового характеру) та відповідність національному законодавству держави, в якій діє представництво. Більш детально порядок вчинення дій консульствами та представництвами може бути врегульовано міжнародними договорами.

Статтею 548 КПК визначено загальні вимоги щодо запиту про міжнародне співробітництво: форма (письмова), обов'язкове засвідчення підписом та печаткою, мова документа, спосіб надсилання. Запит повинен містити обґрунтування необхідності надання правової допомоги та перелік дій, виконання яких є необхідним для розслідування чи судового розгляду справи. Поняття «запит» у назві й тексті цієї статті вживано узагальнено, ним охоплюється не лише такий різновид звернення як запит, але і такі його різновиди, як доручення та клопотання.

Суб'єктом, який може ініціювати надання міжнародної правової допомоги, є орган, що здійснює кримінальне провадження або уповноважений орган. Окрім вимог, встановлених КПК, при складанні запиту необхідно враховувати й вимоги, передбачені міжнародним договором, оскільки він може містити певні особливості.

Питання мови запиту врегульовано у ч. 3 ст. 548 КПК. Законодавець визначив три можливі варіанти: мова запитуваної сторони; мова, визначена у міжнародному договорі; інша прийнятна для запитуваної сторони мова. Окремо врегульовано питання способу надсилання запиту. Варто вказати, що обрання того чи іншого способу залежить від терміновості його направлення. Частиною 4 ст. 548 КПК визначено, що у невідкладних випадках необхідно скористатись електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку, однак поряд із використанням таких засобів обов'язковим є надсилання оригіналу запиту поштою не пізніше, ніж через 3 дні. Статтею вста-

новлено зворотній обов'язок для органів України, які зобов'язані прийняти до розгляду запит, що надійшов від запитуючої сторони електронним, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Однак виконання такого запиту здійснюється виключно за умови підтвердження надіслання його оригіналу. Крім того, направлення компетентному органу іноземної держави матеріалів виконання запиту можливе тільки після одержання оригіналу. Відтак, варто зазначити, що у відповідних нормах, чітко і послідовно визначено правила, які дозволяють, за необхідності, оперативно реагувати з метою надання міжнародної правової допомоги без оригіналу запиту про міжнародне співробітництво.

У ст. 549 КПК закріплено важливу гарантію міжнародного співробітництва, яка полягає у забезпеченні збереження речових доказів і документів, що передані однією державою іншій у процесі надання міжнародної правової допомоги. Відповідальними за збереження речових доказів та документів є ті органи, які володіють цими речами у процесі здійснення міжнародної правової допомоги. За загальним правилом речові докази та інші документи підлягають поверненню після закінчення кримінального провадження. Водночас окремими домовленостями може бути врегульовано інший порядок та строки повернення речових доказів та документів, використаних у межах кримінального провадження.

Частиною 2 ст. 549 КПК передбачено, що компетентний орган під час передання речових доказів і документів може відмовитися від вимоги їх повернення в Україну, якщо на території України: а) відсутня потреба в їх використанні для досудового розслідування та судового розгляду в іншому кримінальному провадженні; б) відсутні правомірні вимоги третіх осіб щодо права на відповідне майно чи спір щодо нього розглядається в суді. Наявність цих обставин або однієї з них унеможлиблює відмову компетентного органу України від вимоги про повернення речових доказів та документів в Україну.

Вимоги щодо доказової сили офіційних документів визначено у ст. 550 КПК. Кожен офіційний документ повинен відповідати таким вимогам, як: складення офіційною особою компетентного органу та наявність гербової печатки. Водночас офіційний документ повинен бути додатково засвідчений – легалізований, якщо це передбачено міжнародним договором України.

Консульська легалізація офіційних документів – це процедура підтвердження дійсності оригіналів офіційних документів або засвідчення справжності підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати підписи на документах, а також дійсності відбитків штампів, печаток, якими скріплено документ. При цьому консул не несе відповідальності за зміст документа [3, с. 150]. Легалізація в установленому порядку документа надає йому право на існування в міжнародному обігу. Кінцевою метою процедури легалізації документа, виданого на території однієї держави, є можливість його подання

до офіційних органів іншої держави. Таким чином, за загальним правилом, офіційний документ або документ, який підписано посадовою особою, для його належного сприйняття в іноземних державах як такого підлягає легалізації у відповідних консульствах. Такий порядок ґрунтується на положеннях Віденської конвенції «Про консульські зносини» 1963 р.

Інший порядок може визначатись міжнародними договорами. Зокрема, 22 грудня 2003 р. для України набула чинності Гаазька конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (1961 р.). Відповідно до зазначеної конвенції офіційні документи, на яких проставлено апостиль, не потребують будь-якого подальшого засвідчення (легалізації). Відповідно до ч. 2 ст. 3 цієї Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, дотримання процедури проставлення апостилію не може вимагатися державами — учасницями Конвенції, якщо існують угоди між двома або декількома державами, які відмінюють або спрощують таку процедуру, або звільняють сам документ від легалізації.

Україна підписала угоди про правову допомогу з багатьма державами. Згідно з такими угодами документи, видані або засвідчені на території цих держав компетентною посадовою особою чи установою за встановленою формою та скріплені гербовою печаткою, приймаються на території України без жодного додаткового засвідчення. Відповідно, і українські документи, оформлені таким чином, також повинні прийматися на території цих держав. До них, наприклад, належать Білорусь, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Румунія, Російська Федерація, Грузія та інші країни.

Таким чином, слід виокремити три різновиди підтвердження дійсності документів:

а) легалізація, яка здійснюється консульськими установами в державі, в якій видано документ. Легалізація необхідна у відносинах із органами тих держав, які не є членами Гаазької конвенції та з якими не укладено двосторонніх угод про правову допомогу, які спрощують процедуру підтвердження дійсності документів;

б) апостиль (апостиляція) — спрощена процедура легалізації документів, прийнята між країнами — учасницями Гаазької конвенції;

в) документ не потребує підтвердження у відносинах із органами держав, з якими укладено угоди про правову допомогу: документи, видані або засвідчені на території цих держав компетентною посадовою особою чи установою за встановленою формою та скріплені гербовою печаткою, приймаються без жодного додаткового засвідчення. Тобто не потрібна ані легалізація, ані апостиль.

Залежно від зазначених різновидів необхідно оцінювати документи, які направляються у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво. Водночас у ч. 2 ст. 550 КПК вирішено питання допустимості відомостей, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених

у запиті про міжнародне співробітництво. Такі відомості визнаються допустимими, якщо: а) вони отримані за процедурою, передбаченою законодавством запитованої держави; б) під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини й основоположні свободи. Таким чином, відомості, отримані з порушенням процедури, можуть бути визнані судом недопустимими. Це правило підтверджує, що допустимість є принципом, який існує не лише в національному законодавстві, а й поширюється на міжнародне співробітництво при здійсненні кримінального провадження.

У КПК у сфері регулювання міжнародного співробітництва використано два поняття: «запит про міжнародне співробітництво» та «запит про міжнародну правову допомогу». Суб'єктами, які можуть звернутись до уповноваженого (центрального органу) України, є суд, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором. У ст. 551 КПК встановлено дві загальні вимоги до запиту: а) обґрунтованість; б) відповідність вимогам законів та міжнародних договорів України. При підготовці запиту необхідно з'ясувати чи існують правові підстави для міжнародного співробітництва (конвенції, дво-, багатосторонні договори) між Україною та державою, до якої спрямовується відповідний запит.

Обґрунтованість запиту та його відповідність законам та міжнародним договорам України перевіряються уповноваженим (центральним) органом України. Разом із тим ознаки обґрунтованості запиту не визначені у законі, крім того, це поняття не розроблено в науці, а тому потребує спеціальних наукових досліджень. Беручи до уваги визначення міжнародної правової допомоги, передбачене ст. 541 КПК, можна виокремити ключову ознаку такої допомоги – необхідність проведення належного досудового розслідування, судового розгляду або виконання вироку. Вважаємо, що висновок про обґрунтованість запиту потрібно формулювати шляхом вирішення таких питань: чи дійсно є необхідність у міжнародній правовій допомозі та чи дійсно є необхідність у проведенні конкретних процесуальних дій, яких стосується запит.

У ст. 551 КПК визначено, що уповноважений (центральный) орган України (при досудовому розслідуванні – Генеральна прокуратура України, а при судовому розгляді – Міністерство юстиції України) може направити запит безпосередньо або дипломатичним шляхом – через Міністерство закордонних справ України. Спосіб направлення запиту залежить від особливостей регулювання порядку надання правової допомоги у кримінальних справах із визначеною державою.

Встановлення у законі десятиденного строку для розгляду уповноваженим органом відповідного запиту сприятиме швидкому вирішенню питання про міжнародну правову допомогу та, за необхідності, усуненню недоліків, які містяться у відповідному запиті. Отже, протягом 10 днів уповноважений (центральный) орган зобов'язаний надіслати запит уповноваженому (цен-

тральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом, або повернути запит відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту.

Запит має відповідати загальним вимогам, визначеним у ст. 552 КПК, а у разі наявності міжнародного договору між запитуваною та запитуючою стороною запит необхідно складати згідно з вимогами, викладеними у відповідному міжнародному договорі. Чітке регулювання форми запиту та особливостей тих процесуальних дій, з метою проведення яких такий запит готується, сприятиме належному забезпеченню прав та свобод громадян. Надання міжнародної правової допомоги у будь-якому випадку повинно відбуватись відповідно до гарантій, закріплених у національному законодавстві запитуючої сторони, а саме: прав свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого.

Слід звернути особливу увагу на те, що за необхідності проведення допиту, а також проведення таких дій як обшук, огляд місця події, вилучення, арешт запитуюча сторона повинна забезпечити дотримання усіх прав, гарантованих КПК. Тому до запиту про допит особи як свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого додається належним чином засвідчений витяг відповідних статей КПК з метою роз'яснення особі її процесуальних прав і обов'язків, а до запиту про проведення обшуку, огляду місця події, вилучення, арешту чи конфіскації майна або інших процесуальних дій, дозвіл на проведення яких надається судом, додається інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

У ст. 553 КПК встановлено порядок використання документів та відомостей, отриманих у результаті запиту про правову допомогу. Так, якщо інше не погоджено із запитуваною стороною, документи та відомості можуть бути використані лише у тому кримінальному провадженні, у процесі якого надіслано відповідний запит. Найменування провадження є однією із законодавчо визначених складових змісту та форми запиту про міжнародну правову допомогу. Таким чином, відповідно до найменування провадження, яке міститься у запиті, вирішується питання щодо належності доказів та відомостей до того чи іншого кримінального провадження.

Одним із критеріїв допустимості відомостей та документів, отриманих у результаті міжнародного співробітництва, є відповідність порядку передання запиту передбаченому законом порядку. Відомості та документи, одержані в інший спосіб, ніж той, який встановлено законом або міжнародним договором, не можуть бути визнані судом допустимими. Зокрема, неналежними є відомості, які одержані в порядку надання міжнародної правової допомоги, однак із порушенням порядку передання запиту.

Згідно зі ст. 554 КПК запит, який надходить від іноземної держави, отримує уповноважений (центральний) орган України. Він зобов'язаний

перевірити запит на предмет його обґрунтованості, відповідності вимогам, які повинен містити запит, наявності підстав для кримінального провадження відповідно до законодавства запитуваної сторони. Уповноважений (центральный) орган України оцінює доцільність виконання доручення саме компетентним органом України.

Запит іноземного компетентного органу має містити найменування кримінального провадження, щодо ведення якого надсилається запит, норми кримінального закону іноземної держави, які встановлюють відповідальність за злочин, у вчиненні якого обвинувачується особа. У запиті має бути визначено чіткий перелік дій, вчинення яких є предметом відповідного запиту. Окремо у запиті має бути вирішено питання щодо необхідності присутності представника компетентного органу іноземної держави під час надання міжнародної правової допомоги.

Запит може бути комплексним, тобто містити цілий перелік процесуальних дій: проведення допиту, витребування документів від офіційних органів, проведення обшуку тощо.

Згідно із правилами предметної підслідності, враховуючи принцип територіальності, уповноважений (центральный) орган визначає компетентний орган та надсилає йому запит. Окремо у ст. 554 КПК врегульовано питання забезпечення належного, повного та своєчасного виконання такого запиту. Вказівки Генеральної прокуратури України є обов'язковими до виконання відповідним компетентним органом України.

Обов'язковою вимогою щодо запиту, що надсилається державою, з якою відсутні дво- або багатосторонні договори про міжнародну правову допомогу, є письмова гарантія розгляду у майбутньому запиту України про надання такого ж виду міжнародної правової допомоги.

У ст. 555 КПК визначено три можливих варіанти дій у разі надсилання запиту про міжнародну правову допомогу до уповноваженого (центрального) органу України: а) задоволення запиту та направлення його на виконання компетентному органу, одержання від нього запитуваних відомостей, документів та направлення їх до уповноваженого (центрального) органу запитуючої сторони; б) відмова в задоволенні запиту, яка має бути мотивованою, а причини відмови та умови, за яких запит може бути розглянуто повторно, мають бути повідомлені запитуючій стороні; в) умовне виконання, яке відрізняється від відмови тим, що при умовному виконанні відсутня потреба у направленні нового запиту, а наявний запит почне виконуватися після виконання запитуючою стороною цих умов.

Такий порядок забезпечує можливість швидкого розгляду запиту та, відповідно, міжнародно-правового співробітництва за умови, що підстави для відмови є не суттєвими, хоча й потребують усунення шляхом виконання певних умов запитуючою стороною.

У КПК визначено особливості збереження конфіденційності інформації, яка передається або одержується у результаті вчинення дій з надання міжнародної правової допомоги. Згідно із ст. 556 КПК до конфіденційної належить інформація про факт отримання запиту, його зміст та відомості, отримані у результаті його виконання. Така інформація може бути поширена лише у межах уповноважених та компетентних органів, які беруть участь у наданні міжнародної правової допомоги.

У КПК зазначено, що вичерпний перелік підстав, з яких може бути відмовлено у виконанні запиту, встановлюється міжнародним договором або ч. 2 ст. 557 КПК. Відмова з інших підстав є недопустимою, оскільки порушуватиме міжнародні зобов'язання України.

Вирішення питань щодо можливості надання міжнародної правової допомоги покладено на центральний (уповноважений) орган або на орган, визначений у міжнародному договорі. Принципове вирішення питання про допустимість надання правової допомоги не може бути ревізоване компетентним органом, який зобов'язаний лише безпосередньо вчиняти дії, спрямовані на виконання запиту. Одним із питань, яке вирішується при оцінці запиту, є питання співмірності витрат на виконання запиту та шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. У виконанні запиту може бути відмовлено, якщо витрати є неспівмірними шкоді за умови, що це питання не врегульовано відповідним міжнародним договором.

У ч. 2 ст. 558 КПК встановлено, що запит має бути виконаний упродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця. Компетентний орган не має права самостійно вирішувати питання продовження такого строку. Строк виконання може бути продовжено лише центральним (уповноваженим) органом.

Усі документи, що потрібні для виконання запиту, мають бути належним чином оформлені, а виконання запиту щодо повноти і законності перевіряє прокурор, який здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення досудового розслідування. Вказівка на те, що документи, отримані в результаті виконання запиту, направляються дипломатичним шляхом, означає участь у їх передачі Міністерства закордонних справ України.

Безпідставна відмова у виконанні запиту не допускається. Тому у випадку відмови запит підлягає поверненню із супровідним документом, в якому зазначаються причини неможливості виконання запиту.

Поряд із виконанням та відмовою у виконанні запиту в КПК передбачено можливість відкладення надання міжнародної правової допомоги. Так, ст. 559 КПК визначено пріоритетність досудового розслідування або судового розгляду, що триває в Україні, перед наданням правової допомоги запитуючій стороні у випадку, якщо надання такої допомоги перешкоджатиме відповідному розслідуванню в Україні. Таким чином, відкладення може бути спричинено лише наявністю об'єктивних причин, а не, наприклад,

завантаженістю правоохоронних органів України. Відкладення має бути обґрунтованим, інакше це суперечитиме принципам міжнародного співробітництва.

Первинну перевірку повноти виконання запиту компетентним органом України здійснює уповноважений (центральний) орган. Уповноважений (центральний) орган оцінює матеріали, одержані від компетентного органу, на предмет їх правильності та повноти, відповідності проведених дій та одержаних матеріалів виконуваному запиту про міжнародну правову допомогу.

Закон дозволяє, в разі виявлення неповноти, вимагати проведення додаткових заходів, спрямованих на виконання запиту. У ст. 560 КПК встановлено особливий порядок оформлення матеріалів, одержаних на виконання запиту про міжнародну правову допомогу. Так, компетентний орган засвідчує матеріали гербовою печаткою. Водночас обов'язок щодо перекладу матеріалів законом не встановлений, однак про це може бути окремо зазначено у міжнародному договорі. Таким чином, «тягар» перекладу одержаних матеріалів лежить на запитуючій стороні.

Уповноважений (центральний) орган України зобов'язаний у межах десяти календарних днів з моменту одержання матеріалів від компетентного органу надіслати матеріали уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони. У разі виявлення недоліків у межах цього строку уповноважений (центральний) орган України повертає матеріали компетентному органу для вжиття додаткових заходів, спрямованих на виконання запиту про міжнародну правову допомогу.

Слід звернути увагу на те, що законодавство України не встановлює вичерпного переліку процесуальних дій та заходів, які можуть бути проведені в порядку надання правової допомоги. Перелік процесуальних дій не вичерпується посиланням на процесуальні дії, різновиди та порядок яких визначені у КПК, оскільки вони можуть бути встановлені і у міжнародному договорі. Процесуальні дії можна класифікувати на дії, які не потребують спеціального дозволу (санкціонування), та дії, які потребують спеціального дозволу. Незважаючи на те, що процесуальна дія вчиняється в межах надання правової допомоги, якщо вона потребує спеціального дозволу суду або прокуратури, такий дозвіл необхідно отримувати в загальному порядку.

Таким чином, КПК не містить винятків для процесуальних дій, проведення яких потребують спеціального дозволу у випадку, якщо такі дії проводяться в порядку надання міжнародної правової допомоги. Загальний порядок одержання спеціального дозволу має бути дотриманий, незважаючи на відсутність вимоги щодо одержання спеціального дозволу для процесуальної дії за законодавством запитуючої сторони. Прокурор або суд, уповноважений надавати спеціальний дозвіл для проведення процесуальної дії, вирішує питання про її проведення, керуючись матеріалами, наданими в

межах звернення компетентним органом іноземної держави згідно із правилами, закріпленими цим Кодексом.

Статтею 562 КПК врегульовано і порядок проведення процесуальних дій, які потребують спеціального дозволу при зверненні за правовою допомогою. Законодавство, незалежно від того як вирішується питання спеціального дозволу у запитуваної сторони, вимагає наявності такого дозволу у випадку звернення компетентного органу України для проведення процесуальної дії іноземною стороною. Отже, одним із документів, який долучається до матеріалів запиту, є копія дозволу, наданого уповноваженим органом України для проведення процесуальної дії.

Окремим предметом нормативно-правового регулювання (ст. 563 КПК) є питання участі та присутності представників компетентних органів іноземної держави при наданні міжнародної правової допомоги компетентним органом України. Представники компетентних органів іноземної держави не наділені правом самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії. Роль представника зводиться до спостереження за проведенням процесуальних дій, внесення зауважень та пропозицій щодо їх проведення. За наявності дозволу слідчого, прокурора або суду представник компетентного органу іноземної держави може ставити запитання та робити записи із застосуванням технічних засобів.

Порядок надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів особі, яка перебуває на території України, визначено у ст. 564 КПК. Вручення документів є важливим різновидом міжнародної правової допомоги, оскільки від часу та факту вручення документів залежить виникнення певних прав, обов'язків тощо. При цьому факт вручення повинен бути належним чином зафіксований. Особами, уповноваженими здійснювати вручення документів, згідно зі ст. 564 КПК є слідчий, суддя та прокурор, які мають право викликати особу для вручення їй документів та рішень, долучених до запиту про міжнародну правову допомогу. Для належного надання правової допомоги шляхом вручення документів до особи, яка добровільно не з'явилась на виклик уповноваженої особи для вручення документів, має бути застосовано привід.

Вручення документів оформляється протоколом, в якому повинно бути зазначено місце і дата вручення документів. Особа, якій вручаються документи, може робити заяви і зауваження, що мають бути зафіксовані у протоколі. Окрім протоколу, про вручення документів може бути зафіксовано в окремому документі – підтвердженні, яке містить інформацію про результат виконання вручення. Відмова особи від одержання документів повинна бути зафіксована у протоколі. Така відмова означає, що процесуально особі вручені документи та рішення.

Документ має містити переклад українською мовою або викладатися мовою, зрозумілою одержувачу. Недотримання вимоги щодо мови докумен-

тів унеможлиблює виконання процесуальної дії, якщо особа відмовилась від отримання таких документів. Таким чином, протокол має підтверджувати факт того, що мова документів є зрозумілою для одержувача.

Важливою гарантією належного розслідування кримінальних справ є процесуальна можливість залучення до участі при проведенні процесуальних дій особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні. Згідно зі ст. 565 КПК у разі необхідності такої участі орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України складають прохання про тимчасову передачу такої особи в Україну. У КПК визначено таке звернення для надання міжнародної правової допомоги саме як прохання.

При погодженні передання особи має бути погоджено строк для передачі, необхідний для проведення усіх необхідних дій, після закінчення якого особа підлягає поверненню на територію іноземної держави. Недотримання погоджених строків є недопустимим. Однак, у разі неможливості вчинення дій в обумовлені строки, їх може бути продовжено лише шляхом погодження із компетентним органом іноземної держави не пізніш як за 20 днів до закінчення такого строку.

Рішення компетентного органу іноземної держави про тримання особи під вартою або про призначення їй покарання у виді позбавлення волі є підставою для її тримання під вартою в Україні у разі тимчасової передачі такої особи в Україну. Тому тримання під вартою зазначеної особи не потребує жодних додаткових правових рішень органів, уповноважених вирішувати питання про тримання під вартою.

Закон допускає як тимчасову передачу особи з іноземної держави в Україну, так і передачу особи із України на територію іноземної держави з дотриманням зазначеного вище порядку. Основною умовою для передачі особи в межах надання міжнародної правової допомоги є наявність її письмової згоди.

Порядок та гарантії виклику особи для провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України визначені у ст. 566 КПК. Основним є питання про розмір і порядок відшкодування витрат, пов'язаних із таким викликом, які повинні бути повідомлені викликаній особі, якщо вона не є підозрюваним, обвинуваченим. У КПК зазначено граничні строки направлення запиту та явки особи. Різниця між направленням запиту та запитуваною явкою особи має бути не менше 60 днів.

Важливими є гарантії, закріплені у ч. 2 цієї статті, існування якої унеможлиблює зловживання аналізованим різновидом міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. Зокрема, це гарантії щодо неможливості притягнення особи до кримінальної відповідальності, тримання під вартою, виконання щодо неї вироку суду. Іншими словами, особа наділяється «іму-

нітетом». Крім того, закон обмежує гарантії для особи строком у 15 днів від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування, прокуратури або суду про відсутність необхідності у проведенні слідчих чи інших процесуальних дій за її участю. Якщо особа залишається на території України після закінчення визначеного строку, вона втрачає гарантії, закріплені у ч. 2 ст. 566 КПК.

У ст. 567 КПК регулюється порядок допиту шляхом проведення відео- або телефонної конференції. Закон не дає вичерпного переліку підстав, за наявності яких у порядку надання міжнародної правової допомоги може бути проведено допит особи за допомогою відео- або телефонної конференції. Ключовими підставами для існування такого різновиду міжнародної правової допомоги є неможливість прибуття певних осіб до компетентного органу іноземної держави або необхідність належного забезпечення безпеки допитуваних осіб.

При цьому участь перекладача при проведенні допиту є обов'язковою. Допит здійснюється у присутності слідчого судді у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони, з урахуванням вимог процесуального законодавства України. Під час проведення допиту не може бути допущено порушення вимог КПК, який регулює порядок проведення такої слідчої дії. Порушення такого порядку призводить до зупинення допиту та подальшого узгодження процедури для недопущення порушень процесуального закону та загально визнаних стандартів забезпечення прав людини і основоположних свобод. Допит повинен бути зафіксованим у протоколі та на носії відео- або аудіоінформації, які в подальшому надсилаються до компетентного органу запитуючої сторони.

Одним із найбільш важливих та актуальних різновидів міжнародної правової допомоги у кримінальних справах є розшук, арешт, конфіскація майна. Порядок виявлення, арешту, конфіскації майна, яке отримане злочинним шляхом та/або належить підозрюваному, обвинуваченому або засудженому особам, визначено у ст. 568 КПК.

До основних положень цієї статті слід віднести таке. Накладення арешту на майно супроводжується необхідними заходами з метою його збереження до прийняття судом рішення щодо такого майна. Виявлене майно або передається як доказ у кримінальній справі, необхідний для її розслідування, або передається власнику майна на території іноземної держави. У решті випадків виявлене майно конфіскується за наявності правової підстави – вироку чи іншого рішення суду запитуючої сторони, які набрали законної сили.

Також у ст. 568 КПК передбачено пріоритетність проведення кримінального провадження в Україні, а тому визначено, що майно не може бути передано запитуючій стороні, якщо це майно потребується для цілей розгляду цивільної або кримінальної справи в Україні чи не може бути вивезено за кордон з інших підстав, передбачених законом. Крім того, передання майна

може бути відкладено, якщо це необхідно для досудового розслідування та судового розгляду в Україні або розгляду спору про права інших осіб. Тобто при наданні такого різновиду міжнародної правової допомоги мають бути дотримані загальні принципи щодо пріоритетності інтересів кримінального провадження в Україні.

Майно, конфісковане за вироком чи рішенням суду іноземної держави, передається в дохід Державного бюджету України. Однак за клопотанням центрального органу України перед судом України конфісковане майно підлягає передачі, якщо це потрібно для відшкодування шкоди потерпілому від злочину на території іноземної держави.

З метою розвитку положень, закріплених у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 р., законодавцем у ст. 569 КПК передбачено порядок здійснення контрольованої поставки. Фактично стаття уможлиблює бездіяльність компетентних органів при виявленні ними злочину. Підставою для таких дій може бути запит про міжнародну правову допомогу, а також інша домовленість у межах міжнародного співробітництва. Метою контрольованої поставки є виявлення, викриття та документування злочинної діяльності міжнародних злочинних організацій. Завданням контрольованої поставки може бути: 1) встановлення каналів надходження заборонених до обігу речовин і предметів; 2) встановлення відправників і одержувачів; 3) встановлення осіб, які вчинили або вчиняють злочин; 4) забезпечення доказів злочинної діяльності.

Контрольована поставка може включати ввезення, вивезення та транзит територією держави під негласним контролем заборонених товарів, переміщення яких є предметом діяльності міжнародних злочинних організацій. Водночас, незважаючи на відсутність обов'язку щодо проведення дій, які проводяться в разі виявлення злочинів, ч. 2 ст. 569 КПК закріплено обов'язок компетентного органу України скласти протокол про виявлення контрабандної поставки із подальшим його направленням компетентному органу іноземної держави, на територію якої пропущено контрольовану поставку.

Одним із різновидів міжнародної правової допомоги є прикордонне переслідування. Так, у ст. 570 КПК врегульовано процесуальні особливості міжнародної правової допомоги у разі проведення прикордонного переслідування особи, яка вчинила незаконне переміщення через державний кордон України. Ця стаття має особливе значення для забезпечення повноти розслідування незаконної діяльності особи, яка вчинила злочин на території різних держав. Такий різновид правової допомоги полягає у тому, що кожна держава розслідує незаконну діяльність особи на своїй території, після чого матеріали кримінального провадження об'єднуються в одне провадження або на території України, або на території іноземної держави.

Створення міждержавної слідчої групи згідно зі ст. 571 КПК є можливим за таких умов: а) якщо є необхідність проведення досудового розсліду-

вання обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав; б) якщо кримінальним правопорушенням порушуються інтереси декількох держав. Ініціатива щодо створення спільних слідчих груп може надходити від: а) слідчого органу досудового розслідування України; б) прокурора України; в) компетентного органу іноземної держави. Єдиним органом, уповноваженим розглядати і вирішувати питання щодо доцільності створення спільних слідчих груп, є Генеральна прокуратура України. Водночас після створення таких груп взаємодія їх членів є безпосередньою. Обов'язок щодо координації діяльності покладено на ініціатора створення спільної слідчої групи або одного з її членів.

Охоплення розшукових дій слідчими діями свідчить про те, що спільні слідчі групи можуть бути створені як для проведення розшуку, так і досудового розслідування. Слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться. Отже, роль представників іноземної держави у слідчій групі має дорадчий характер. Закон не наділяє представників іноземної держави у слідчій групі повноваженнями на вчинення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Право особи на оскарження рішень, дій чи бездіяльності до суду, якщо органами державної влади України, їх посадовими чи службовими особами у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу завдано шкоди їхнім правам, свободам чи інтересам, закріплено ст. 572 КПК. Стаття гарантує відшкодування шкоди за рахунок держави, яка заподіяна як неправомірними діями чи бездіяльністю органів державної влади України, їх посадових чи службових осіб, так і неправомірними діями представників запитуючої сторони. На нашу думку, таке положення унеможливорює двозначність позиції щодо відповідальності представників іноземної держави. Фізичні та юридичні особи мають право на відшкодування, якщо шкода правам, свободам чи інтересам заподіяна: а) у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу; б) неправомірними діями; в) діями, які вчинені органами державної влади України, їх посадовими чи службовими особами або представниками запитуючої сторони.

Незалежно від розміру, витрати, понесені у зв'язку з виконанням запиту про міжнародну правову допомогу, фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, а тому запитуюча сторона не несе фінансових затрат на виконання запиту про міжнародну правову допомогу, яка нею ініційована. Винятки становлять лише витрати на: а) виклик на територію іноземної держави учасників кримінального провадження, свідків та експертів, зокрема, в разі тимчасової передачі осіб; б) проведення експертиз; в) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, якщо конкретним міжнародним договором між Україною та запитуючою стороною не встановлено інше.

Отже, у сучасних умовах боротьби зі злочинністю і здійснення правосуддя у кримінальних справах особливо актуальною є проблема міжнародного співробітництва при наданні міжнародної правової допомоги у кримінальних справах з метою забезпечення якнайповнішої реалізації суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності покладених на них функцій. Тому створення розвинутої системи міжнародного співробітництва має забезпечити законне й обґрунтоване досудове розслідування і розгляд у суді кожної кримінальної справи та виконання інших завдань кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. *Маланюк А. Г.* Провадження у кримінальних справах, пов'язане з міжнародними відносинами, за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. – К., 2004. – 20 с.
2. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Указ Президента України : станом на 1 червня 2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 73. – 21 квіт.
3. Про затвердження Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном : наказ Міністра закордонних справ України № 113 : станом на 4 червня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 26. – Ст. 1244.

Р. І. Сахно

*суддя Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Нині, у часи розбудови України як демократичної правової держави, утвердження принципів дотримання прав і свобод людини, орієнтації на європейські стандарти в усіх сферах соціального життя, створення ефективної національної системи правосуддя є одним із основних завдань, що постає перед нашим суспільством. У сучасному судочинстві в Україні, насамперед під час досудового розслідування кримінальних справ, непоодинокими є випадки недотримання принципу законності, неповаги до гідності особи, неповнота й однобічність розслідування тощо. Усе це призводить до виникнення й поширення багатьох негативних явищ, зокрема злочинів проти правосуддя, різного роду катувань і перевищення влади з боку працівників правоохоронних органів. З метою викорінення такої негативної практики відбувається реформування національної системи кримінальної юстиції, послідовно удосконалюються форми і методи діяльності органів досудового розслідування, утверджуються демократичні стандарти, набуває правової визначеності судова практика, формується соціальний досвід як на рівні правозахисних організацій, так і на рівні доктринального розуміння та громадського сприйняття. З огляду на викладене, на нашу думку, актуальним є дослідження питання забезпечення права на захист за Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 р., на який його розробники та громадськість покладають неабиякі сподівання. Набрання цим кодексом чинності дасть змогу реалізувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція), впровадити у практику рішення Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), тобто зробити суттєві кроки щодо утвердження ефективного судового захисту прав і свобод людини у кримінальному процесі. Наведене і зумовило мету нашого дослідження, основним завданням якого є визначення на основі порів-

няльно-правового аналізу та дослідження деяких особливостей забезпечення права на захист за КПК.

Так, у ст. 62 Конституції України міститься гарантія процесуального характеру: особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [3]. Гарантії презумпції невинуватості при визначенні кримінального обвинувачення містяться і у ст. 6 Конвенції [2] та у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., ратифікованому Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 19 жовтня 1973 р. № 2148-VIII [6]. Натомість у Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК 1960 р.) прямої вказівки на такі гарантії не міститься, хоча опосередковано це визначається положеннями статей 2 і 5 цього Кодексу [5]. КПК заповнює прогалину попереднього процесуального закону, вміщуючи норми, спрямовані на забезпечення гарантій, запроваджених Основним Законом нашої держави та міжнародними документами. Так, ст. 7 КПК до загальних засад кримінального провадження, крім іншого, віднесено презумпцію невинуватості та забезпечення доведеності вини [4, с. 7], зміст якої розкрито у ст. 17 КПК [4, с. 10] та реалізовано в інших нормах процесуального закону. Зокрема, в ч. 6 ст. 469 КПК зазначено, що у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, які були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості [4, с. 229]. Наявний у КПК акцент на беззаперечне дотримання, незалежно від стадії розгляду (розслідування) кримінального провадження, принципу презумпції невинуватості, свідчить також і про врахування законодавцем практики ЄСПЛ, у п. 81 рішення якого у справі «Шагін проти України» зазначено, що принцип презумпції невинуватості, закріплений у п. 2 ст. 6 Конвенції, є одним із аспектів права на справедливий судовий розгляд кримінальної справи, гарантованого п. 1 ст. 6. Цей принцип не лише не допускає передчасного висловлення самим судом думки, що обвинувачувана у вчиненні злочину особа є винною (якщо це ще не доведено відповідно до закону), а й забороняє іншим державним посадовим особам робити стосовно проваджень, що тривають у кримінальних справах, заяви, які спонукатимуть громадськість стверджувати про вину підозрюваного та визначатимуть наперед оцінку фактів компетентним судовим органом [14].

Щодо реалізації у КПК конституційно закріпленого права особи на правову допомогу слід зазначити таке. На відміну від ст. 21 КПК 1960 р. ст. 20 КПК має більш широкий зміст і передбачає гарантії забезпечення права на захист не лише шляхом роз'яснення права на кваліфіковану юридичну допомогу, але й призначення захисника за рахунок держави (здійснення захисту за призначенням) [4, с. 11; 5]. При цьому новий процесуальний закон не лише використовує термін «кваліфікована юридична допомога», а

й встановлює певні вимоги: захисником може бути тільки адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів України та який має право на зайняття адвокатською діяльністю, її не припинено і не призупинено [4, с. 28].

ЄСПЛ у п. 85 рішення у справі «Яременко проти України» зазначає, що хоча право кожної особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист адвоката, офіційно призначеного в разі такої необхідності, не є абсолютним, воно становить одну із головних засад справедливого судового розгляду [15]. Спосіб застосування пунктів 1 і 3 ст. 6 Конвенції на етапі розслідування залежить від особливостей відповідного провадження та фактів конкретної справи [11]. Так, у ст. 52 КПК наведено вичерпний перелік випадків, коли участь захисника є обов'язковою, а у ст. 49 – коли слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника. Результати порівняльного аналізу цих норм і статей 45, 47 КПК 1960 р. [5] свідчать, що новий процесуальний закон спрямований на більш ефективну реалізацію конституційних положень, міжнародних стандартів, пов'язаних із захистом прав і законних інтересів осіб, залучених до кримінального судочинства. Зокрема, у КПК міститься розширений перелік таких випадків та передбачено обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо реабілітації померлої особи і залучення захисника у разі, якщо слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника, а підозрюваний чи обвинувачений не залучив його. Крім того, закріплено порядок залучення захисника [4, с. 30–31].

Слід також звернути увагу, що ЄСПЛ у своєму рішенні у справі «Луценко проти України» зазначив, що заявник дав свої зізнавальні показання під час допиту його як свідка, тобто саме через такий процесуальний статус (не будучи підозрюваним або обвинуваченим, які згідно з чинним законодавством вправі скористатися правом на мовчання) був зобов'язаний надати всю відому йому інформацію, інакше він би ніс кримінальну відповідальність. Більше того, на відміну від підозрюваного або обвинуваченого, свідок не мав передбаченого законом права проконсультуватися з адвокатом перед першим допитом [13]. Зазначимо, що позиція ЄСПЛ знайшла своє подальше відображення у Рішенні Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009, де зазначено, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи дачі пояснень у правовідносинах із цими та іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи у статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень [16]. Необхідність здійснення правового захисту особи під час її допиту органами досудового слідства і дізнання в якості свідка, як йдеться в пояснювальній

записці до проекту Закону України від 8 квітня 2009 р. № 4328 «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на адвоката», зумовлена також правовою необізнаністю такої особи щодо законності дій органів дізнання і досудового слідства, порядку проведення допиту свідка, свого правового статусу, що нерідко призводить до надання свідком показань під тиском, до того ж ця особа не завжди може усвідомлювати їх правові наслідки [9]. Зазначені вище рішення було взято за основу при підготовці Закону України від 1 липня 2010 р. № 2395-VI «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу» [1], а пізніше – ст. 66 КПК, якою встановлено, що свідок має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [4, с. 38]. Термін «адвокат» у КПК вжито лише в цій нормі, що з огляду на здійснювані останнім функціональні обов'язки стосовно свідка (надання правової допомоги, а не захисту) є цілком виправданим і доцільним. Слід зазначити, що порушення вимог закону щодо участі захисника (адвоката свідка) згідно зі ст. 87 КПК є порушенням права на захист [4, с. 47] та відповідно до положень ст. 86 цього Кодексу – підставою для визнання доказів, одержаних під час виконання процесуальних дій із такими порушеннями, недопустимими [4, с. 86]. Необхідно зауважити, що аналогічний підхід щодо допустимості доказів було відображено у п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» [8].

У продовження теми про допустимість доказів зазначимо, що у ч. 3 ст. 62 Конституції України закріплено основний принцип допустимості доказів, який полягає у тому, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом [3]. З огляду на це Пленум Верховного Суду України у п. 19 постанови від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначав, що докази повинні визнаватися такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами [7]. Так, відповідно до ст. 87 КПК суд зобов'язаний визнати недопустимими докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод людини. Зокрема, у випадках: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу

суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов; 2) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; 3) порушення права особи на захист; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права; 5) порушення права на перехресний допит; 6) отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні [4, с. 47]. Докази, отримані внаслідок здійснення зазначених дій, мають визнаватися очевидно недопустимими, що відповідно до ч. 2 ст. 89 КПК тягне за собою неможливість їх дослідження в судовому засіданні або припинення їх дослідження, якщо таке було розпочато. Такі докази згідно з ч. 2 ст. 86 КПК не може бути використано при прийнятті процесуальних рішень, на них не може посилається суд (слідчий суддя) при ухваленні судового рішення.

Окремо слід звернути увагу на такі істотні порушення прав і свобод людини, як катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність особи, поводження або погроза застосування такого поводження. Як ми зазначали вище, докази, одержані внаслідок таких дій, є очевидно недопустимими. Зауважимо, що ЄСПЛ у п. 59 рішення у справі «Афанасьєв проти України» наголосив, що ст. 3 Конвенції втілює одну із фундаментальних цінностей демократичного суспільства [10], а тому держави-учасниці згідно зі ст. 1 Конвенції зобов'язані забезпечити кожній особі у межах своєї юрисдикції права та свободи, визначені у Конвенції, та вжити заходів для недопущення тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження [10]. З метою реалізації взятих на себе Україною зобов'язань законодавець у КПК, у тому числі визначив цілий ряд запобіжних заходів, альтернативних триманню під вартою, наголосивши на тому, що останнє – винятковий запобіжний захід [4, с. 92], а отже, має обиратись, виходячи із презумпції залишення обвинуваченого на свободі, а не бути «загальним правилом» [12]. Доцільність обрання такого запобіжного заходу мають довести слідчий, прокурор у судовому засіданні за присутності всіх сторін. Крім того, КПК містить деталізований порядок виконання ухвали про здійснення приводу та акцентує увагу на тому, що перевищення повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу тягне за собою відповідальність, встановлену законом; передбачає запровадження нового процесуального суб'єкта – слідчого судді, уповноваженого від імені держави здійснювати судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування. Так, відповідно до ст. 206 КПК слідчий суддя зобов'язаний у разі надходження заяви про застосування до особи насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким

законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб) зафіксувати цю заяву або прийняти від особи письмову заяву. До того ж навіть якщо такої заяви від особи не надходило, але зовнішній вигляд останньої, її стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри про порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, у таких випадках слідчий суддя зобов'язаний: 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи; 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи; 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки цієї особи [4, с. 106].

Незважаючи на те, що КПК на відміну від КПК 1960 р. вміщує норми, які сприяють більш ефективній реалізації права особи на захист, він не містить безпосередньої вказівки щодо визнання таких порушень істотними. Нагадаємо, що ст. 370 КПК 1960 р. до істотних порушень вимог кримінально-процесуального закону, крім іншого, відносить порушення права обвинуваченого на захист, користуватися рідною мовою чи мовою, якою він володіє, і допомогою перекладача, право підсудного виступати в дебатах і з останнім словом [5]. Разом із тим, з огляду на загальні положення КПК та беручи до уваги практику ЄСПЛ, положення пунктів 1 і 3 ст. 6 Конвенції та частин 4–6 ст. 9 КПК істотними порушеннями процесуального закону, а отже, підставами для скасування судового рішення, крім іншого, визнається таке порушення права особи на захист, як: 1) неотримання судового рішення рідною мовою обвинуваченим чи іншим учасником судового провадження чи мовою, якою він володіє, а також ненадання можливості (обмеження права) користуватися допомогою перекладача; 2) неможливість обвинуваченого брати участь у допиті свідків обвинувачення; 3) ненадання обвинуваченому можливості виступити в судових дебатах та з останнім словом тощо.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що застосування КПК дасть змогу реально поліпшити якість здійснення вітчизняного правосуддя, змінити умови забезпечення прав людини, реалізувати на практиці конституційно закріплене та обумовлене міжнародними документами право особи на захист, переконати особу і суспільство в цілому у дієвості принципу верховенства права, а отже, підвищити рівень довіри громадян до інститутів влади.

Список використаних джерел

1. Закон України від 1 липня 2010 р. № 2395-VI «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на захисника та іншу правову допомогу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2395-17>.
2. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – К., 2012. – 376 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. № 1001-05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1001-05/page?text=%ED%E5%E2%E8%ED%F3%E2%E0%F2>.
6. Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-03>.
9. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 8 квітня 2009 р. № 4328 «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо права свідка на адвоката» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=34957.
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Афанасьєв проти України» від 5 квітня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Джон Мюррей проти Сполученого Королівства» (John Murray v. the United Kingdom) від 8 лютого 1996 р., Reports 1996-I [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2560.html.
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Калашніков проти Росії» від 15 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/12028557/12028557.htm>.
13. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Луценко проти України» від 18 грудня 2008 р., яке набуло статусу остаточного 18 березня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.
14. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Шагін проти України» від 10 грудня 2009 р., яке набуло статусу остаточного 10 березня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.
15. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 р., яке набуло статусу остаточного 12 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.
16. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=73757>.

Сахно Р. І. Деякі особливості забезпечення права на захист за Кримінальним процесуальним кодексом України (порівняльно-правовий аналіз)

Анотація. На основі результатів порівняльно-правового аналізу положень Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. та Кримінального процесуального кодексу України 2012 р., а також з урахуванням практики Європейського суду з прав людини і змісту міжнародних документів у статті визначено та досліджено особливості забезпечення права особи на захист. Зроблено висновок, що набрання чинності новим процесуальним законом сприятиме утвердженню демократичних стандартів у національній системі кримінальної юстиції та ефективному здійсненню судочинства.

Ключові слова: Конвенція, рішення Європейського суду з прав людини, Кримінальний процесуальний кодекс України, право на захист.

Сахно Р. И. Некоторые особенности обеспечения права на защиту по Уголовному процессуальному кодексу Украины (сравнительно-правовой анализ)

Аннотация. На основании результатов сравнительно-правового анализа положений Уголовно-процессуального кодекса Украины 1960 г. и Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 г., а также с учетом практики Европейского суда по правам человека и содержания международных документов в статье определены и исследованы особенности обеспечения права лица на защиту. Сделан вывод о том, что вступление нового процессуального закона в силу будет способствовать утверждению в национальной системе уголовной юстиции демократических стандартов и эффективному осуществлению правосудия.

Ключевые слова: Конвенция, решение Европейского суда по правам человека, Уголовный процессуальный кодекс Украины, право на защиту.

Sakhno R. I. Some Peculiarities of Provision of Right on Defence According to the Criminal Procedure Code of Ukraine (Comparative and Legal Analysis)

Summary. Peculiarities of provision of an individual's right on defence were determined and investigated in the article on the basis of results of comparative and legal analysis of provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine from 1960 and the Criminal Procedure Code of Ukraine from 2012 and taking into account the practice of the European Court of Human Rights and the content of international documents. The conclusion is following: coming into force of the procedural law will further approval of democratic standards in the national system of criminal justice and efficient administering of judicial proceedings.

Key words: convention, decision of the European Court of Human Rights, the Criminal Procedure Code of Ukraine, right on defence.

ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ ВИЩОГО
СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

**ПРО ХІД ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВИ
ПЛЕНУМУ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО
СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
«ПРО СТАН ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ
ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
У 2011 РОЦІ ТА ЗАВДАННЯ НА 2012 РІК»**

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 13 вересня 2012 р. № 11*

Заслухавши та обговоривши інформацію секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Луспеніка Д. Д. про хід виконання постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10 лютого 2012 р. № 1 «Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2011 році та завдання на 2012 рік», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

Інформацію секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ взяти до відома.

ПРО СТАН ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У І ПІВРІЧЧІ 2012 РОКУ ТА ЗАВДАННЯ НА ПОТОЧНИЙ РІК

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 13 вересня 2012 р. № 12*

Заслухавши та обговоривши інформацію Голови, секретарів судових палат у цивільних і кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2012 р. та завдання на поточний рік, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ відзначає, що упродовж зазначеного періоду робота суду із забезпечення належного рівня здійснення правосуддя, захисту прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права здійснювалася на належному рівні.

У I півріччі 2012 р. значно збільшилось надходження справ і матеріалів до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Так, у звітному періоді на розгляд суду надійшло майже 48,8 тис. касаційних скарг, справ та заяв, що на 21,4 % більше, ніж у I півріччі 2011 р. (40,1 тис.).

Середній показник навантаження за місяць на фактичну кількість суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ становить понад 97 касаційних скарг, справ та матеріалів.

Закінчено провадження у майже 47 тис. касаційних скарг, справ та заяв (із урахуванням повернутих), що становить 87,3 % від тих, що перебували на розгляді (у I півріччі 2011 р. – 78,5 %).

У I півріччі 2012 р. на розгляді суддів судової палати у цивільних справах перебувало понад 42 тис. касаційних скарг, справ та заяв, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, а також понад 5,2 тис. матеріалів непроцесуального характеру (заяв, звернень, клопотань).

Середньомісячне надходження на кожного фактично працюючого суддю судової палати у цивільних справах (53 судді) у звітному періоді становило понад 128 касаційних скарг, справ та заяв, що на 7 % більше порівняно з I півріччям 2011 р. (120,1).

Судом у цивільних справах закінчено провадження майже у 26,2 тис. касаційних скарг, із яких було: відкрито провадження у 9,6 тис. справах; відмовлено у відкритті касаційного провадження у понад 14 тис. скарг; повернуто з різних підстав 2,6 тис. скарг. Залишок нерозглянутих касаційних скарг у цивільних справах становить 3,9 тис., із них залишено без руху і надано строк для усунення недоліків у 3,1 тис. скаргах.

У звітному періоді проведено попередній розгляд майже 8,2 тис. цивільних справ, із них 3,2 тис. касаційних скарг відхилено, судові рішення залишено без змін.

Колегіями у складі 5 суддів розглянуто майже 5,3 тис. цивільних справ. Кількість справ, у яких судові рішення скасовано або змінено, становить майже 4 тис.

Якість ухвалених місцевими та апеляційними судами судових рішень викликає занепокоєння, оскільки кількість скасованих судових рішень від числа переглянутих колегіями у складі 5 суддів суду касаційної інстанції становить більше 76 %.

Від кількості переглянутих найбільше скасовано рішень, ухвалених судами Кіровоградської (майже 93 %), Волинської (91,4 %), Вінницької (91,3 %), Івано-Франківської (90,5 %) та Закарпатської (90,3 %) областей, а також міста Севастополя (91,3 %).

Необхідно зазначити, що кількість скасованих рішень із залишенням у силі рішень суду першої інстанції, що було помилково скасовано апеляційним судом, становить 566, найбільша частина з яких – рішення судів м. Києва (195).

У I півріччі 2012 р. на розгляді суддів судової палати у кримінальних справах перебувало 11,8 тис. касаційних скарг, кримінальних справ та 3,7 тис. матеріалів непроцесуального характеру. Розглянуто 11,2 тис. справ, скарг і заяв, що становить 95 %. Середньомісячне надходження на кожного фактично працюючого суддю (38 суддів) становило 54 скарги, справи і заяви.

Судьями судової палати у кримінальних справах розглянуто 8,1 тис. касаційних скарг. За результатами їх розгляду винесено 5,3 тис. постанов про відмову у витребуванні кримінальних справ та 2,8 тис. постанов про їх витребування.

По суті розглянуто 2,7 тис. справ. Нерозглянутими залишилося майже 600 справ і матеріалів.

За результатами перевірки кримінальних справ залишено без змін судових рішень щодо 1,9 тис. осіб. Скасовано та змінено судових рішень стосовно 1,4 тис. осіб або майже 42 % від загальної кількості перевірених, що на 4,2 % більше порівняно з I півріччям 2011 р. (37,4 % скасованих від кількості перевірених).

Протягом звітнього періоду скасовано і змінено вироки стосовно 1,1 тис. осіб, із яких скасовано вироки стосовно майже 800 осіб, що становить 29,2 % від загальної кількості перевірених.

Найчастіше за касаційними скаргами скасовувалися вироки, постановлені судами таких областей: Житомирської (49,2 %); Черкаської (43,8 %), Львівської (42,7 %) та Київської (40,6 %).

У касаційному порядку з направленням справи на нове розслідування у зв'язку з неповнотою досудового слідства, зокрема порушення права на захист, недотримання принципу всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин вчинення злочину, скасовано вироки стосовно 32 осіб (4 % від кількості осіб, щодо яких вироки скасовано).

Протягом I півріччя 2012 р. у провадженні суду перебувало 1 668 заяв про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України, із яких розглянуто 1 280 заяв, залишилися нерозглянутими 388. За результатами розгляду 88 заяв прийнято ухвали про допуск справи до провадження.

Протягом I півріччя 2012 р. у провадженні суду перебувало 177 заяв про перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України, із них 37 заяв повернуто з різних підстав, 6 заяв залишено без розгляду, у 52 заявах прийнято судові рішення про відмову у допуску до провадження, постановлено 18 ухвал про допуск справи до провадження, у 12 заявах постановлено ухвали про відкриття провадження у справі, витребувано 9 справ; 50 заяв залишилися нерозглянутими.

Надійшло 9 кримінальних справ, що було витребувано при розгляді заяв про перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України у зв'язку із встановленням міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, що є наслідком недотримання норм процесуального права. При перевірці 2 вироків у зазначених справах заяви задоволено; 7 справ залишилися нерозглянутими.

Водночас у здійсненні правосуддя судами цивільної та кримінальної юрисдикції мали місце проблеми й недоліки, які впливають на виконання ними завдань, визначених Конституцією і законами України.

Пленум відзначає необхідність вжиття Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ додаткових заходів щодо забезпечення однакового та правильного застосування чинного законодавства судами цивільної та кримінальної юрисдикції, адекватного і своєчасного реагування на потреби судів та надання їм методичної допомоги.

Підвищеної уваги Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ потребує робота з розробки та опрацювання проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, спрямова-

них на вдосконалення цивільного і кримінального судочинства, норм матеріального права, судоустрою і статусу суддів.

Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію Голови, секретарів судових палат у цивільних і кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2012 р. та завдання на поточний рік взяти до відома.

2. Головам місцевих і апеляційних судів цивільної та кримінальної юрисдикції:

– у жовтні 2012 р. провести збори суддів та працівників апарату судів з обговорення стану здійснення правосуддя, проблем судочинства та шляхів їх вирішення та подати відповідні пропозиції Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

– звернути особливу увагу на якість роботи суддів зі здійснення правосуддя, забезпечивши дотримання закріплених Конституцією та законами України основоположних засад судочинства;

– здійснювати постійний аналіз дотримання процесуальних норм при розгляді справ;

– місцевим судам проаналізувати причини помилок, які допускають судді при відправленні правосуддя, та обговорити ці питання на зборах суддів;

– здійснити аналіз скарг на дії суддів і працівників апарату суду та розробити заходи щодо усунення причин, що призводять до таких скарг;

– апеляційним судам вивчити причини скасування та зміни судових рішень місцевих і апеляційних судів, обговорювати питання практики застосування законодавства на нарадах суддів, семінарах та активізувати роботу з вивчення і узагальнення судової практики з наданням методичної допомоги місцевим судам у застосуванні законодавства;

– здійснювати роботу із забезпечення реалізації норм законів України «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію» та «Про захист персональних даних»;

– провести навчання суддів із питань застосування Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який набирає чинності 1 січня 2013 р.

3. Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ:

– узагальнити причини скасування Верховним Судом України судових рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2012 р. та вжити заходів щодо усунення таких причин;

– систематично аналізувати в судових палатах судову практику застосування судовими колегіями одних і тих самих норм матеріального і процесуального права в подібних правовідносинах;

– визначити категорії справ, які потребують як проведення узагальнення судової практики, так і підготовки відповідних роз'яснень постанов пленуму щодо застосування судами відповідного законодавства для забезпечення єдності судової практики;

– продовжити та покращити практику надання методичної та практичної допомоги судам нижчого рівня з робочими виїздами в регіони;

– здійснити аналіз скарг на дії суддів і працівників апарату суду та вжити заходів щодо усунення причин, що призводять до таких скарг;

– здійснювати роботу для забезпечення реалізації норм Закону України «Про доступ до публічної інформації»;

– організувати підготовку пропозицій щодо внесення змін до законодавства України, особливо стосовно удосконалення процесуального законодавства;

– розробити заходи, спрямовані на формування позитивного іміджу суду у суспільстві, шляхом висвітлення діяльності судів цивільної і кримінальної юрисдикції у засобах масової інформації, участі у семінарах, конференціях, круглих столах тощо.

4. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

М. П. Пшонка

*суддя Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних
і кримінальних справ у відставці,
заслужений юрист України*

О. О. Дьоміна

*кандидат юридичних наук,
секретар судової палати у цивільних
справах Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВЗАСТОСУВАННЯ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ КАСАЦІЙНОГО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ У І ПІВРІЧЧІ 2012 РОКУ

Касаційний перегляд судових рішень – важлива складова механізму судового захисту та забезпечення єдності судової практики в цивільних справах. Гарантоване Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конституцією України право на судовий захист містить в якості складових елементів право на розгляд справи по суті, перегляд та виконання судового рішення. Суди касаційної інстанції завжди стикаються зі складними завданнями досягнення балансу між забезпеченням єдності судової практики, стабільністю судових рішень, які вже набрали законної сили, та забезпеченням права на касаційне оскарження судового рішення.

Цивільним процесуальним законодавством та законодавством про судострій передбачено необхідні повноваження для виконання завдань суду касаційної інстанції. Зокрема, це повноваження щодо касаційного перегляду судових рішень судів нижчого рівня, забезпечення усунення неоднакового правозастосування норм матеріального права судом (судами) касаційної

інстанції та усунення порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Зростання обсягів касаційного оскарження судових рішень та заяв про перегляд судових рішень ВСУ зумовлює необхідність здійснення більш глибокого аналізу підстав скасування судових рішень у касаційному порядку в різних категоріях цивільних справ та усунення неоднакового застосування норм матеріального права судом касаційної інстанції.

Статистичні дані за I півріччя 2012 р. свідчать про зменшення кількості надходження справ, що розглядаються у порядку цивільного судочинства, що наразі не стосується обсягів касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах.

У провадженні місцевих загальних судів протягом зазначеного періоду перебувало на 12,9 % менше позовних заяв, заяв, скарг, подань, клопотань, судових доручень та справ, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, порівняно з I півріччям 2011 р. Така тенденція обґрунтовується зменшенням кількості справ, пов'язаних із соціальними виплатами, що розглядались у 2010–2011 рр. у порядку цивільного судочинства, а наразі розглядаються у порядку адміністративного судочинства [1].

Разом із тим спостерігається збільшення кількості касаційних скарг, справ та заяв, що розглядаються у касаційному порядку судовою палатою у цивільних справах ВССУ порівняно із I півріччям 2011 р.

У провадженні ВССУ в порядку цивільного судочинства (з урахуванням залишків нерозглянутих справ, скарг та заяв на початок звітного періоду) перебувало понад 42 тис. касаційних скарг, справ та заяв, що на 17,3 % більше порівняно з I півріччям 2011 р. Закінчено провадження у 35,8 тис. касаційних скарг, справ та заяв (з урахуванням повернутих) або 85,1 % (75,4 % – у I півріччі 2011 р.) від кількості тих, що знаходились на розгляді.

У I півріччі 2012 р. проведено попередній розгляд у 8 232 справах, з яких у 3 232 справах – касаційні скарги відхилено, судові рішення залишено без змін, що становить 39,2 % справ, розглянутих колегією у складі 3 суддів. До судового розгляду призначено майже 5 тис. справ, що становило 60,7 % (44 % – у I півріччі 2011 р.) від тих, у яких проведено попередній розгляд.

Колегіями у складі 5 суддів розглянуто 5 263 справи, тобто 86,6 % справ, які перебувають у провадженні до розгляду колегіями у складі 5 суддів. Із них у понад 4 тис. або майже у 76,2 % (87,9 % – у I півріччі 2011 р.) випадків касаційні скарги задоволено, тобто скасовано і змінено судові рішення.

Усього скасовано 2,7 тис. рішень у цивільних справах, із них передано на новий розгляд до суду першої інстанції понад 1,2 тис., до суду апеляційної інстанції – 594; 566 рішень скасовано із залишенням у силі рішення суду першої інстанції, що було помилково скасовано апеляційним судом; 217 рішень скасовано із ухваленням нового рішення; скасовано із закриттям

провадження у справі – 34 рішення; 3 рішення скасовано із залишенням заяви без розгляду; 2 рішення змінено.

У I півріччі 2012 р. до судової палати у цивільних справах надійшла 27 651 касаційна скарга. Відкрито касаційне провадження у справах за 9 577 касаційними скаргами. Відмовлено у відкритті касаційного провадження у 14 051 касаційній скарзі. Співвідношення показників постановлених ухвал про відкриття касаційного провадження за результатами розгляду касаційних скарг із відмовою у відкритті касаційного провадження залишається стабільним порівняно з минулими звітними періодами та становить 50,8 % (у 2011 р. – 50,2 %), що пов'язується з відсутністю обмежень на касаційне оскарження у чинному процесуальному законодавстві. Судьями судової палати у цивільних справах розроблено відповідний законопроект щодо внесення змін до ЦПК та направлено до Верховної Ради України.

Розгляд справ колегіями суддів протягом I півріччя 2012 р. був значно ускладнений необхідністю розглянути в касаційному порядку цивільні справи, передані з ВСУ. Загальна кількість таких справ, розглянутих протягом звітного періоду – 3 198 справ (у середньому більше 60 додаткових справ на кожного суддю палати).

Аналіз даних судової статистики свідчить, що категорії цивільних справ, які розглядаються місцевими загальними судами, значно відрізняються від тих, які розглядаються в касаційному порядку.

Серед розглянутих місцевими загальними судами цивільних справ позовного провадження переважну частину становлять спори, що виникають із сімейних правовідносин (майже 129 тис. або 33,4 %) та з договорів (127,1 тис. або 32,9 %). Велику кількість становлять також спори про спадкове право (34,9 тис. або 9 %), про право власності та інші речові права (26,3 тис. або 6,8 %) [1].

Аналіз даних щодо скасованих судових рішень по категоріях спорів за I півріччя 2012 р. свідчить, що найбільша кількість судових рішень скасовується у спорах, що виникають із договорів; у спорах про відшкодування шкоди; у спорах про право власності та інші речові права; у спорах, що виникають із трудових, житлових, земельних правовідносин.

Найбільшу кількість судових рішень скасовано в таких категоріях спорів:

- із договорів: 426 ухвал, 910 рішень суду, разом 1 336 судових рішень, у тому числі із договору позики, кредиту, банківського вкладу: 161 ухвала, 322 рішення, разом 553 судових рішення;

- про відшкодування шкоди: 183 ухвали, 362 рішення суду, разом 545 судових рішень;

- про право власності: 141 ухвала, 326 рішень суду, разом 467 судових рішень;

- із трудових правовідносин: 59 ухвал, 210 рішень суду, разом 369 судових рішень;

- із житлових правовідносин: 82 ухвали, 253 рішення суду, разом 335 судових рішень;
- із земельних правовідносин: 159 ухвал, 126 рішень суду, разом 285 судових рішень.

Такі абсолютні цифри відповідають найбільш чисельним категоріям цивільних справ, що переглядаються у касаційному порядку. Так, спори із договорів становлять 47,4 % від загальної кількості переглянутих справ. Тенденції простежуються, якщо ми аналізуємо відсоток скасованих судових рішень за різними категоріями спорів та їх співвідношення із структурою цивільних справ позовного й окремого провадження, що розглядаються місцевими судами.

Слід наголосити, що найбільшу кількість судових рішень скасовано у спорах, що виникають із договорів – 79,5 %, із них у спорах із договорів найму (оренди) скасовано 85,2 % судових рішень, із договорів позики, кредиту, банківського вкладу – 82,5 % та 77,9 % договорів купівлі-продажу.

У зазначеній категорії справ лише 20,5 % судових рішень залишено без змін, а касаційні скарги без задоволення.

Серед загальної кількості переглянутих цивільних справ, у спорах, що виникають із земельних правовідносин скасовано 76,3 % судових рішень, у спорах із житлових правовідносин – 75,5 %, у спорах про право власності та інші речові права – 73,9 %, у спорах про відшкодування шкоди – 72,8 % та у спорах із трудових правовідносин – 70 % відповідно.

Простежується тенденція щодо скасування судом касаційної інстанції в середньому 76 % судових рішень в інших менш чисельних категоріях спорів.

Спори, що виникають із сімейних правовідносин – це найбільш численна категорія справ, що перебувала у провадженні місцевих загальних судів у звітному періоді (33,4 %). Проте зазначена категорія спорів становить лише 4,6 % цивільних справ позовного провадження, які переглядаються судом касаційної інстанції.

За результатами I півріччя 2012 р. найбільший відсоток скасованих рішень суду – 84 % саме у спорах, що виникають із сімейних правовідносин, з яких спори про стягнення аліментів становлять 29,3 % та на сьогодні характеризуються одним із найвищих показників співвідношення кількості скасованих судових рішень із залишеними без змін (84,8 %).

Серед переглянутих цивільних справ найменш численними є спори у сфері інтелектуальної власності. Проте вони характеризуються одним із найвищих показників скасованих рішень суду – 87,5 %, а у спорах про авторське право – 100 %. За звітний період найвищий показник скасованих рішень суду зафіксовано у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають юридичне значення – 88,9 %.

Аналіз даних судової статистики за категоріями спорів свідчить, що найбільше труднощів та проблемних питань правозастосування виникає під час

вирішення спорів, що виникають із договорів, із земельних правовідносин, а також спорів із сімейних правовідносин та спорів у сфері інтелектуальної власності.

Якщо порівняти статистичні дані за звітний період із I півріччям 2011 р., простежується тенденція зменшення кількості скасованих рішень суду.

Так, у I півріччі 2011 р. середній показник скасованих рішень суду становив 87 % від загальної кількості переглянутих, тобто кількість скасованих рішень суду зменшилась на 12 %.

В окремих категоріях справ простежується зменшення кількості скасованих рішень суду у спорах про право власності та інші речові права – на 23,1 %, у спорах із земельних правовідносин – на 17,2 %, у спорах із трудових правовідносин – на 16 %, у спорах про відшкодування шкоди – на 15 %, у спорах із договорів на 10,5 %, а у спорах із договору позики, кредиту, банківського вкладу на 14,2 %, у спорах із житлових правовідносин – на 6,5 %. Отже, найбільша позитивна динаміка (23,1 %) щодо зменшення кількості скасованих рішень суду має місце у спорах про право власності та інші речові права.

Лише на 5 % зменшилась кількість скасованих рішень судом касаційної інстанції у справах із сімейних правовідносин, що у сукупності з найвищим показником співвідношення кількості скасованих та залишених без змін рішень суду в I півріччі 2012 р. вказує на проблемний характер правозастосування норм сімейного права, особливо у спорах про стягнення аліментів.

При цьому кількість скасованих судових рішень із ухваленням нового рішення колегією суддів ВССУ протягом I півріччя 2012 р. істотно зросла порівняно із 2011 р. і є найбільшою саме у спорах щодо договірних відносин – 82 (у тому числі у спорах з позики, кредиту, банківського вкладу ухвалено 31 нове рішення, тоді як протягом всього 2011 р. – 38 рішень), спорах про відшкодування шкоди – 46 (у 2011 р. – 29), у спорах про захист права власності – 24 (у 2011 р. – 24), у житлових спорах – 10 (у 2011 р. – 5) та є незначною у трудових спорах – 8 (у 2011 р. – 37) та земельних спорах – 2 (у 2011 р. – 17).

Слід зазначити середній показник скасованих рішень суду із ухваленням нового рішення судом касаційної інстанції щодо всіх категорій справ, який становить 7,5 %. Зазначений показник істотно відрізняється у спорах, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про захист прав споживачів». ВССУ у зазначеній категорії справ ухвалювались нові рішення у 22,9 % випадків.

Відсотковий показник скасованих рішень суду із ухваленням нового рішення судом касаційної інстанції у регіонах становить: від 14 % у Львівській області до 2,5 % у Кіровоградській області. Virізняється Вінницька область – 14 нових судових рішень, що становить 19,1 % від усіх скасованих рішень суду цієї області. Найбільша кількість ухвалених нових

рішень спостерігається щодо скасованих рішень судів м. Києва – 110, Дніпропетровської області – 14, Донецької області – 12, Одеської області – 12, Київської області – 11.

Ухвалення нового рішення судом касаційної інстанції є винятковим процесуальним заходом у зв'язку з тим, що судами нижчих інстанцій застосовано закон, який не поширюється на правовідносини, чи не застосовано закон, який підлягав застосуванню.

На підставі аналізу динаміки ухвалених ВССУ нових рішень можна зробити висновок, що застосування такого процесуального заходу сприяє процесуальній економії та єдності судової практики. Так, у 2011 р. найбільша пропорційна кількість ухвалених нових рішень судом касаційної інстанції мала місце у спорах із земельних і спадкових правовідносин, а вже у I півріччі 2012 р. їх кількість є порівняно незначною.

Внаслідок неправильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права істотно зросла кількість ухвалених ВССУ нових рішень. Якщо суд нижчої інстанції на підставі повного і всебічного з'ясування обставин справи, підтверджених належними і допустимими доказами, не зміг застосувати належний закон, порушуються вихідні принципи судового правозастосування.

Разом із тим порушення норм процесуального права, які унеможливають встановлення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи, є підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд до суду першої або апеляційної інстанції.

Відмова законодавця у процесі реформування цивільного процесуального права від принципу встановлення судом об'єктивної істини у справі проявилася у закріпленні засад диспозитивності щодо подання доказів і процесу доказування. Проте одним із складних питань залишається регламентація діяльності суду в процесі доказування, який не володіє повноваженнями щодо витребування доказів, необхідних у справі, що, у свою чергу, може мати наслідком необґрунтоване затягування розгляду справи та неефективний захист порушених прав та інтересів осіб.

Значна кількість таких порушень у суді першої інстанції, пов'язаних, зокрема, із незалученням до участі у справі належних осіб, не може бути усунена судом апеляційної інстанції відповідно до чинного цивільного процесуального законодавства, тому справа направляється на новий розгляд до суду першої інстанції. Це не сприяє процесуальній економії та створює додаткове навантаження на суд касаційної інстанції.

Якщо аналізувати дані щодо перегляду рішень ВССУ у регіонах, то важливим критерієм оцінки ефективності роботи місцевих судів є не лише кількість скасованих у касаційному порядку судових рішень (як правило, ця кількість співвідноситься із масштабами регіону).

Системними критеріями такої оцінки є:

- 1) відсотковий показник скасованих рішень судовою палатою у цивільних справах ВССУ;
- 2) співвідношення скасованих рішень суду першої та апеляційної інстанції;
- 3) кількість та відсоткове співвідношення ухвалених нових рішень касаційної інстанції.

Найбільший відсоток (понад 90 %) скасованих у касаційному порядку рішень судів Кіровоградської, Волинської, Вінницької, Івано-Франківської, Закарпатської областей, м. Севастополя. Найменший показник скасованих рішень судів м. Києва – 61,1 %. Середній показник скасованих рішень по всіх регіонах – 75,5 %.

Окремої уваги заслуговують результати перегляду касаційною інстанцією рішень, ухвалених судами апеляційної інстанції, які дозволяють стверджувати про необхідність підвищення рівня правозастосування апеляційними судами.

Щодо співвідношення скасованих у касаційному порядку рішень суду першої та апеляційної інстанції, то найбільша кількість скасованих рішень суду апеляційної інстанції порівняно із судами першої інстанції у Рівненській області – 95,6 %, Кіровоградській області – 64,5 %, Волинській області – 58 %, Донецькій області – 58 %, Сумській області – 57,7 %, Запорізькій області – 57,4 %, Хмельницькій області – 53,3 %.

Найменше відсоткове співвідношення скасованих рішень суду апеляційної інстанції порівняно із судами першої інстанції спостерігається у Тернопільській (26,3 %) та Івано-Франківській областях (28,9 %).

Високі показники скасованих судових рішень, прийнятих в апеляційному порядку, свідчать про проблеми правозастосування, на які потрібно звернути увагу апеляційним судам.

Так, із 2 660 рішень суду, скасованих протягом I півріччя 2012 р., 1 160 рішень – це рішення апеляційних судів, тобто 43,5 % від усіх скасованих рішень суду. Такий показник є досить високим, зважаючи на повноваження апеляційних судів щодо перегляду рішень, що не набрали законної сили та виправлення судових помилок судів першої інстанції.

За звітний період судовою палатою у цивільних справах ВССУ переглянуто 1 683 ухвали, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, із них 363 ухвали залишено без змін, а касаційні скарги без задоволення, в той час як 1 319 ухвал скасовано (78,3 %).

У I півріччі 2012 р. загальний показник скасованих ухвал, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, постановлених апеляційними судами – 632 ухвали, тоді як у судах першої інстанції такий показник менший та становить 600 ухвал.

В окремих регіонах показники скасованих ухвал, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, постановлених апеляційними судами,

значно вищі від середньо статистичних. Так, Апеляційним судом Луганської області постановлено на 235 % більше ухвал, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, скасованих касаційним судом, ніж судами першої інстанції цієї області, апеляційними судами Черкаської та Миколаївської областей – на 200 %, Апеляційним судом Автономної республіки Крим – на 190 %, Апеляційним судом Вінницької області – на 190 %. Високі показники скасованих у касаційному порядку ухвал, постановлених апеляційним судом порівняно із судами першої інстанції регіону, спостерігаються у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Рівненській, Чернівецькій, Чернігівській областях.

Можна дійти висновку, що основними підставами скасування постановлених апеляційними судами ухвал є помилки при обрахуванні строків на апеляційне оскарження та постановлення ухвал про залишення апеляційної скарги без розгляду (ч. 4 ст. 294 ЦПК). Проблемним залишається застосування апеляційними судами ст. 293 ЦПК щодо можливості оскарження окремо від рішення суду ухвал, перелічених у ст. 293 ЦПК.

Спірні питання щодо застосування цих процесуальних норм були висвітлені у роз'ясненнях, підготовлених судовою палатою у цивільних справах ВССУ, зокрема в інформаційному листі від 12 липня 2011 р. про необхідність застосування єдиного підходу при вирішенні питання про прийняття до розгляду апеляційних скарг щодо всіх пунктів ч. 1 ст. 293 ЦПК та інформаційному листі від 13 лютого 2012 р. щодо деяких спірних питань застосування процесуальних норм у зв'язку зі змінами до ЦПК.

Слід зазначити, що протягом I півріччя 2012 р. до судової палати у цивільних справах ВССУ від апеляційних судів надійшло більше 20 звернень щодо роз'яснення законодавства, на які своєчасно було надано ґрунтовні відповіді. Загальна кількість інформаційних листів щодо роз'яснення законодавства, підготовлених судовою палатою у цивільних справах протягом першого півріччя 2012 р. становить 22 інформаційні листи.

Велика кількість скасованих судових рішень, переглянутих апеляційними судами, пов'язується з недоліками чинного процесуального законодавства, які пропонується усунути в направлених до Верховної Ради України законопроектах, розроблених судовою палатою у цивільних справах ВССУ. На думку суддів судової палати у цивільних справах ВССУ, нормами ЦПК необхідно врегулювати обов'язкові підстави для скасування рішення суду і правила розгляду справ апеляційними судами.

Це підтверджує вже усталену думку науковців та практиків про недостатність самої лише вказівки у процесуальному законодавстві на те, що справа апеляційним судом розглядається за правилами, встановленими для розгляду справи судом першої інстанції. Необхідно детально врегулювати всі процесуальні процедури провадження в апеляційній інстанції. Необхідно зазначити, що з історичних причин (оскільки апеляція з'явилась пізніше,

коли вже існувало касаційне провадження), на цей час, більш чітко розроблені процедури для судів першої та касаційної інстанції [2, с. 106].

Аналіз ВССУ причин скасування судових рішень свідчить про недотримання норм як матеріального, так і процесуального права, на що потрібно звернути увагу суддям судової палати у цивільних справах ВССУ при наданні методичної допомоги судам нижчого рівня певного регіону.

Слід зазначити, що протягом I півріччя 2012 р. суддями судової палати у цивільних справах ВССУ надавалась методична допомога судам Автономної Республіки Крим, Дніпропетровської, Вінницької, Житомирської, Запорізької, Львівської, Харківської областей.

У подальшому надання методичної допомоги судам нижчого рівня з метою забезпечення однакового правозастосування у сфері цивільної юрисдикції має залишатися пріоритетним напрямом діяльності судової палати у цивільних справах ВССУ.

Під час розгляду цивільних справ судом касаційної інстанції встановлені порушення норм права і помилки, допущені судом першої або апеляційної інстанції, які не є підставою для скасування їх рішень.

Колегіями суддів судової палати ВССУ протягом звітного періоду постановлено 7 окремих ухвал щодо порушень норм права суддями судів нижчих інстанцій, із них 5 щодо дій суддів апеляційних судів. Постановлено 4 окремі ухвали щодо дій працівників апарату судів нижчих інстанцій. Загальна кількість окремих ухвал, постановлених протягом I півріччя 2012 р. судом касаційної інстанції, – 13 ухвал.

Забезпечення усунення неоднакового застосування норм матеріального права у практиці ВССУ як суду касаційної інстанції здійснюється шляхом вирішення питання про допуск справи до провадження за заявою про перегляд судового рішення.

За I півріччя 2012 р. збільшилась кількість постановлених колегіями суддів ВССУ ухвал про допуск справи до провадження ВСУ за заявами про перегляд судових рішень. У зв'язку із постійно зростаючим обсягом касаційного оскарження це є цілком закономірним.

Допуск справ до провадження за заявами про перегляд судових рішень, який здійснюється ВССУ, та прийняття судових рішень ВСУ за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах є важливим та ефективним процесуальним засобом (елементом механізму) забезпечення єдності судової практики та визначеності правових позицій щодо застосування судами норм матеріального права.

Потрібно наголосити, що згідно з ч. 2 ст. 214 ЦПК при виборі правової норми, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин, суди зобов'язані враховувати висновки ВСУ, викладені у рішеннях, прийнятих за результата-

ми розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, а також усі суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням ВСУ.

З метою забезпечення однакового застосування норм матеріального права судовою палатою у цивільних справах ВССУ в I півріччі 2012 р. підготовлено інформаційний лист від 15 травня 2012 р. № 648/0/4-12, який містить правові позиції за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень із мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах.

Структурно та кількісно постановлені ухвали про допуск справи до провадження ВСУ відповідають найбільш поширеним категоріям спорів у практиці суду касаційної інстанції. Найбільша кількість ухвал про допуск справи до провадження ВСУ постановлена у спорах із договорів – 39 ухвал (протягом всього 2011 р. – 38 ухвал), із них 13 ухвал у спорах із договору позики, кредиту, банківського вкладу, що становить 33 % від усієї категорії спорів із договорів, 8 ухвал у спорах про право власності, 7 ухвал у трудових спорах, 6 ухвал у спорах про відшкодування шкоди.

При цьому ВСУ протягом 2011 р. прийнято 41 постанову, якими відмовлено у задоволенні заяв про перегляд судових рішень, та 28 постанов, якими задоволено або частково задоволено заяви про перегляд судових рішень та направлено справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції, що у відсотковому співвідношенні становить 41 % від загальної кількості задоволених заяв про перегляд судових рішень.

У поточному році ми простежуємо негативну тенденцію щодо збільшення кількості та питомої ваги задоволених заяв про перегляд судових рішень ВСУ. За I півріччя 2012 р. відсоткове співвідношення кількості постанов про повне або часткове задоволення заяв про перегляд судових рішень ВСУ із постановами про відмову у задоволенні заяв становить близько 50 %.

Враховуючи труднощі у застосуванні норм матеріального права, пов'язані із надзвичайною складністю та неузгодженістю законодавства у галузі цивільних відносин, ми констатуємо, що обґрунтоване задіяння механізму допуску справи до провадження ВСУ та її перегляд є ефективним засобом забезпечення єдності судової практики у цивільних справах.

Потребує постійної уваги питання підвищення вимог до якості судових рішень, зокрема судових рішень ВССУ як суду касаційної інстанції у цивільних справах. Підвищені вимоги щодо якості судових рішень суду касаційної інстанції зумовлені їх неофіційним зразковим значенням для судів нижчих інстанцій та презентацією судової влади, її авторитету у суспільстві саме через судові рішення.

Необхідно наголосити також на дотриманні судьями судової палати у цивільних справах ВССУ вимог цивільного процесуального законодавства щодо розгляду касаційних скарг та цивільних справ. Труднощі забезпечення

розгляду у касаційному порядку цивільних справ у належні строки із прийняттям законного та обґрунтованого судового рішення частково пов'язані із встановленням процесуальним законодавством необ'єктивних строків розгляду касаційних скарг та цивільних справ. Значна кількість порушень щодо строків розгляду справ зумовлена надходженням витребуваних справ з місцевих судів уже з порушенням строків (здійснено 448 нагадувань щодо витребуваних справ) та підвищенням середньомісячним навантаженням на суддів.

Середньомісячне надходження на кожного фактично працюючого суддю цивільної палати ВССУ у I півріччі 2012 р. становило 128,5 касаційних скарг, справ та заяв, що на 7 % більше порівняно з I півріччям 2011 р. (120,1 справ і матеріалів), та є на сьогодні найвищим порівняно із всіма місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим. Проблема підвищеного навантаження на суддів судової палати у цивільних справах ВССУ загострюється у зв'язку з нерівномірним розподілом автоматизованою системою документообігу касаційних скарг та матеріалів.

Відповідно до змісту Рекомендації № R (86) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів із попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 р., необхідно поступово зменшувати кількість покладених на суддів завдань, які не мають відношення до судівництва, доручаючи такі завдання іншим особам або органам [3, с. 142].

З метою підвищення ефективності здійснення правосуддя у цивільних справах судом касаційної інстанції необхідним та актуальним залишається питання прикріплення до суддів, крім помічників, ще й консультантів та запровадження інших організаційних заходів, спрямованих на зменшення робочого навантаження на суддів.

Проте зазначені обставини не повинні впливати на ефективність і якість здійснення правосуддя у цивільних справах судом касаційної інстанції. Здійснення правосуддя ВССУ як судом касаційної інстанції у цивільних справах – це велика суспільна і державна відповідальність, яка покладається на судову інституцію та розділяється між усіма суддями.

Список використаних джерел

1. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у I півріччі 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sc.gov.ua>.
2. *Терехова Л. А.* Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты. – М., 2007. – 320 с.
3. Міжнародні стандарти у сфері судочинства. – К., 2010. – 488 с.

СУДОВЕ УПРАВЛІННЯ

В. А. Капустинський
*кандидат юридичних наук,
керівник апарату Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

Т. М. Постол
*начальник управління
кадрової роботи Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

СТРАТЕГІЯ АДМІНІСТРУВАННЯ АПАРАТУ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У СФЕРІ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА 2013–2015 РР.

Відповідно до ч. 1 ст. 150 Закону України «Про судоустрій і статус судів» організаційне забезпечення діяльності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ здійснюється апаратом відповідного суду. Згідно зі ст. 9 Закону України «Про державну службу» від 17 листопада 2011 р., п. 1.1 Типового положення про службу персоналу державного органу, органу влади Автономної Республіки Крим або їх апарату, затвердженого наказом Національного агентства України з питань державної служби від 5 березня 2012 р. № 45, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 квітня 2012 р. за № 699/21012 (Типове положення) у кожному державному органі або їх апараті утворюється служба персоналу. Відповідно до пунктів 1.2, 1.3 Типового положення служба персоналу підпорядковується безпосередньо керівникові апарату ВССУ і у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента

України та Кабінету Міністрів України, Типовим положенням, іншими нормативно-правовими актами та актами органу державної влади.

З метою оптимізації напрямів кадрового забезпечення апарату ВССУ, реалізації норм чинного законодавства України, впровадження міжнародного досвіду у цій сфері та досягнення відповідності найсучаснішим потребам та вимогам судової системи України керівником апарату ВССУ спільно з управлінням кадрової роботи розроблено Стратегію адміністрування апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у сфері кадрового забезпечення на 2013–2015 рр., якою передбачається:

1. Здійснення систематизації основних напрямів кадрового забезпечення апарату за шістьма основними групами, а саме:

1.1. Кадровий добір кандидатів для роботи в апараті здійснюється відповідно до Закону України «Про державну службу», інших актів законодавства України у напрямках:

1.1.1. Отримання об'єктивної оцінки знань та здібностей кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців в апараті шляхом стажування у структурних підрозділах апарату;

1.1.2. Організаційна підготовка та проведення конкурсних відборів, у тому числі прийом від кандидатів на посади державної служби передбачених нормативними актами документів, проведення роз'яснювальної роботи із кандидатами на інші посади в апараті;

1.1.3. Виконання роботи для забезпечення здійснення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави, тощо;

1.1.4. Розробка вимог до напрямів підготовки (отримана особою спеціальність) та вимог до рівнів професійної компетентності осіб, які претендують на зайняття посад державної служби груп II, III, IV і V;

1.1.5. Здійснення підготовки проекту програми іспиту (тестів) для проведення конкурсу на зайняття посад державної служби груп II, III, IV і V;

1.1.6. Внесення керівникові апарату ВССУ аргументованих пропозицій щодо призначення на посади, документальне оформлення вступу на державну службу, встановлення випробування при прийнятті на державну службу;

1.1.7. Ознайомлення державних службовців з Правилами внутрішнього трудового розпорядку ВССУ, посадовою інструкцією державного службовця відповідно до напрямку роботи;

1.1.8. Організація складення особою Присяги державного службовця, якщо ця особа вперше вступає на державну службу;

1.1.9. Видача державному службовцю службового посвідчення тощо.

1.2. Реалізація заходів із підвищення рівня професійної компетентності персоналу апарату здійснюється відповідно до чинного законодавства

України. Зокрема, згідно з підпунктами 5, 6 п. 1 ст. 10 Закону України «Про державну службу» державні службовці мають право на підвищення рівня професійної компетентності за рахунок державних коштів. Згідно зі ст. 30 Закону України «Про державну службу» державні службовці підвищують свою кваліфікацію постійно, у тому числі шляхом навчання у відповідних навчальних закладах, як правило, не рідше одного разу на три роки. Результати навчання і підвищення кваліфікації є однією з підстав для просування по службі. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 7 липня 2010 р. № 564 «Про затвердження Положення про систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування» основними видами підвищення кваліфікації державних службовців, що забезпечують його безперервність, є: навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації державних службовців; тематичні постійно діючі семінари; спеціалізовані короткострокові навчальні курси; тематичні короткострокові семінари, зокрема тренінги; самостійне навчання (самоосвіта), стажування в органах, на які поширюється чинність Закону України «Про державну службу», а також за кордоном тощо. Основними напрямками роботи у цій групі, запланованими для реалізації апаратом у 2013–2015 рр., є:

1.2.1. Проведення координаційної роботи із Національним агентством України з питань державної служби, Національною школою суддів України та іншими органами державної влади, установами, організаціями щодо участі працівників апарату у заходах із підвищення кваліфікації, формування замовлення на відповідні заходи та забезпечення укладання відповідних угод із навчальними закладами, установами, організаціями;

1.2.2. Вивчення потреби та внесення обґрунтованих пропозицій керівникові апарату ВССУ щодо участі працівників апарату у різних видах підвищення кваліфікації, організації підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників апарату;

1.2.3. Організація проведення внутрішніх навчань для працівників апарату;

1.2.4. Заохочення та стимулювання працівників апарату до підвищення кваліфікації, здійснення консультування з питань професійного розвитку.

1.3. Поточна робота у сфері кадрового забезпечення здійснюється відповідно до законодавства України, зокрема згідно із Законом України «Про державну службу», у таких напрямках:

1.3.1. Підготовка проектів наказів та розпоряджень з особового складу;

1.3.2. Ведення звітно-облікової документації, підготовка статистичної звітності з кадрових питань;

1.3.3. Здійснення заходів щодо ведення, обліку і зберігання особових справ, трудових книжок суддів і працівників апарату, ведення комп'ютерного обліку електронних особових справ та електронних карток державних службовців;

1.3.4. Надання методичної допомоги суддям та працівникам апарату з питань заповнення, оформлення кадрових документів, здійснення організаційних заходів щодо своєчасного подання державними службовцями відомостей про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за минулий рік;

1.3.5. Підготовка кадрових документів, видача довідок, інша поточна робота;

1.3.6. Обчислення стажу роботи суддів та працівників апарату;

1.3.7. Узагальнення та формування графіків відпусток суддів та працівників апарату, підготовка проектів розпорядчих документів про надання відпусток працівникам та суддям, ведення їх обліку;

1.3.8. Оформлення і видача довідок з місця роботи суддям та працівникам апарату на їх вимогу;

1.3.9. Опрацювання листків тимчасової непрацездатності суддів та працівників апарату;

1.3.10. Підготовка у межах компетенції документів щодо призначення пенсій суддям та працівникам апарату;

1.3.11. Видача у встановленому порядку звільненій особі копії документа про звільнення, належно оформленої трудової книжки;

1.3.12. Розгляд звернень громадян, підприємств, установ та організацій, посадових осіб, запитів та звернень народних депутатів України з питань, що належать до сфери кадрового забезпечення, тощо.

1.4. Нормативна робота у сфері кадрової роботи:

1.4.1. Здійснення контролю за дотриманням вимог трудового законодавства України, Закону України «Про державну службу», Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших нормативно-правових актів з питань кадрової роботи та державної служби в апараті;

1.4.2. Аналіз та узагальнення практики застосування законодавства з кадрових питань, що стосуються діяльності судів та статусу суддів;

1.4.3. Розробка проектів нормативних актів з питань, що належать до сфери кадрового забезпечення, тощо.

1.5. Взаємодія з іншими структурними підрозділами апарату здійснюється шляхом:

1.5.1. Ведення електронної карткової системи допуску до приміщень ВССУ та контроль за дотриманням Правил внутрішнього трудового розпорядку та Правил внутрішнього службового розпорядку;

1.5.2. Надання відомостей про фактично відпрацьований робочий час суддями ВССУ для врахування при здійсненні автоматизованого розподілу скарг і справ;

1.5.3. Надання необхідної інформації про суддів та працівників апарату для укладання телефонного довідника та вирішення питання прикріплення на медичне обслуговування;

1.5.4. Розробки та у разі необхідності перегляду профілів професійної компетентності працівників апарату;

1.5.5. Надання методичної допомоги та контроль за розробленням посадових інструкцій працівників апарату;

1.5.6. Надання консультативної допомоги з питань управління персоналом керівникам структурних підрозділів апарату тощо;

1.5.7. Консультування працівників апарату з питань, що належать до компетенції.

1.6. Оптимізація роботи із кадрового забезпечення в апараті здійснюється відповідно до статей 31, 52–60 Закону України «Про державну службу», Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законодавчих актів України у напрямках:

1.6.1. Вжиття заходів з метою забезпечення створення та підтримання сприятливого психологічного клімату у колективі, формування корпоративної культури, недопущення чи у разі виникнення вирішення конфліктних ситуацій;

1.6.2. Аналізу рівня фахової підготовки працівників апарату;

1.6.3. Вивчення поточної та перспективної потреби в персоналі та внесення відповідних пропозицій керівникові апарату ВССУ;

1.6.4. Здійснення аналітично-консультативного забезпечення діяльності керівника апарату ВССУ з питань управління персоналом та внесення йому відповідних пропозицій щодо удосконалення роботи з персоналом;

1.6.5. Розробки пропозицій щодо оптимізації структури апарату та внесення відповідних пропозицій керівникові апарату ВССУ, Голові ВССУ, зборам суддів ВССУ;

1.6.6. Планування кар'єри державних службовців з урахуванням їх індивідуальних здібностей, професійної підготовки та результатів роботи, внесення відповідних пропозицій керівникові апарату ВССУ;

1.6.7. Учасі у розробці та вжиття заходів із стимулювання та мотивації до поліпшення результатів праці працівників апарату, внесення керівникові апарату аргументованих пропозицій щодо заохочення та у разі необхідності притягнення до дисциплінарної відповідальності працівників апарату, підготовка проектів відповідних документів із зазначених питань;

1.6.8. Внесення пропозицій керівникові апарату ВССУ про присвоєння чергових рангів та дострокове присвоєння рангів працівникам апарату, оформлення відповідних документів, записів у трудових книжках працівників апарату.

2. Активізація роботи із надання методичної допомоги судам нижчого рівня у сфері кадрового забезпечення здійснюється шляхом застосування

підпунктів 2.1.6, 2.2.11, 2.2.16, 2.2.34, 2.2.35 пункту 2 Типового положення та норм чинного законодавства України. До реалізації у 2013–2015 рр. за напрямами кадрової роботи ВССУ, пов'язаної із наданням методичної допомоги судам нижчого рівня у сфері кадрового забезпечення, спільно із Державною судовою адміністрацією України та Радою суддів загальних судів у межах компетенції, запропонувати таке:

2.1. Координація роботи та надання організаційно-методичної допомоги судам нижчого рівня у сфері кадрового забезпечення;

2.2. Інформаційне забезпечення судів нижчого рівня у сфері кадрового забезпечення, проведення роз'яснювальної роботи щодо застосування вимог чинного законодавства про державну службу у сфері кадрового забезпечення.

3. Міжнародна співпраця у сфері кадрового забезпечення в апараті ВССУ планується до здійснення у 2013–2015 рр. із урахуванням досвіду реалізації Стратегії міжнародного співробітництва Нацдержслужби України на 2009–2011 роки, яка була затверджена наказом Головдержслужби від 4 червня 2009 р. № 165 «Про затвердження Стратегії міжнародного співробітництва Головдержслужби України на 2009–2011 роки», та прогнозних показників діяльності апарату, вироблених на підставі аналізу роботи у цій сфері за період 2010–2012 рр. Пріоритетними напрямами міжнародної співпраці у сфері кадрового забезпечення у 2013–2015 рр. визначено:

3.1. Побудова сучасної системи управління персоналом на державній службі з урахуванням досвіду іноземних країн;

3.2. Розширення можливостей реалізації напрямів кадрової діяльності із залученням міжнародної технічної допомоги;

3.3. Вивчення міжнародного досвіду упорядкування системи та структури персоналу;

3.4. Вивчення та впровадження механізмів запобігання проявам корупції, напрацьованих у інших державах.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо, що стратегія адміністрування апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у сфері кадрового забезпечення на 2013–2015 рр. передбачає систематизацію основних напрямів кадрового забезпечення апарату за шістьма основними групами: добір персоналу для роботи в апараті; реалізація заходів із підвищення рівня професійної компетентності працівників апарату; поточна робота у сфері кадрового забезпечення; нормативна робота у сфері кадрової роботи; взаємодія з іншими структурними підрозділами апарату; оптимізація роботи із кадрового забезпечення в апараті. Серед новітніх пріоритетів у сфері кадрового забезпечення визначено ще два напрями: участь у роботі із надання методичної допомоги судам нижчого рівня та міжнародна співпраця.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВССУ	– Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ВСУ	– Верховний Суд України
ГК	– Господарський кодекс України
ГПК	– Господарський процесуальний кодекс України
ДП	– державне підприємство
ДПІ	– Державна податкова інспекція
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ЗК	– Земельний кодекс України
КАС	– Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП	– Кодекс законів про працю України
КК	– Кримінальний кодекс України
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс України
КПК 1960 р.	– Кримінально-процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МАК	– Морська арбітражна комісія
МКАС	– Міжнародний комерційний арбітражний суд
МК	– Митний кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ПДВ	– податок на додану вартість
ПП	– приватне підприємство
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТПП	– Торгово-промислова палата України
СК	– Сімейний кодекс України
ЦК	– Цивільний кодекс України
ЦК УРСР	– Цивільний кодекс Української РСР
ЦПК	– Цивільний процесуальний кодекс України

ДО УВАГИ ШАНОВНИХ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ!

Науково-практичний юридичний журнал «Часопис цивільного і кримінального судочинства» є офіційним друкованим органом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Редакційна колегія «Часопису» запрошує до співпраці науковців, практикуючих юристів, здобувачів наукових ступенів з метою опублікування наукових статей, науково-практичних коментарів, оглядів цивільного та кримінального законодавства.

Редакція встановлює такі вимоги щодо оформлення авторських матеріалів, які подаються до опублікування:

1. До друку в журналі надсилаються наукові статті, які раніше не були опубліковані в інших виданнях.
2. Наукові статті повинні містити (без виділення у тексті) такі елементи:
  - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми і на які спирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
  - формулювання мети дослідження (постановка завдань);
  - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
  - висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.
3. Загальний обсяг публікації (відомості про автора, назва статті, текст статті, використані матеріали, анотації, ключові слова) не повинен перевищувати 20 тис. знаків (з урахуванням пробілів) або 12 сторінок машинописного тексту.
4. Тексти статей подаються українською мовою на паперових носіях та в електронному вигляді.
5. У статті інформація подається українською мовою у такій послідовності:
  - курсивом подаються ініціали та прізвище автора статті, науковий ступінь, вчене звання, посада автора (із вирівнюванням по правому краю);
  - назва статті напівжирним шрифтом великими літерами (з вирівнюванням по центру сторінки).
6. Електронний варіант статті має відповідати таким вимогам: вирівнювання тексту по ширині сторінки з абзацним відступом від лівого краю – 0,95 см (абзац робиться не пробілами (*space*) чи табуляцією (*Tab*), а лише функцією: ФОРМАТ / АБЗАЦ / ОТСТУП / СЛЕВА / Первая строка); поля: верхнє, нижнє – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см; шрифт: *Times New Roman*, розмір шрифту (кегль) – 14, міжрядковий інтервал – 1.5, формат текстового файла *.rtf* або *.doc*.

В електронному варіанті статті сторінки не нумеруються, також не повинно бути переносу слів та макросів. Лапки у статті подаються лише в такому вигляді: « ».

7. Список використаних джерел подається в кінці тексту у порядку згадування по тексту статті (без повторів). Бібліографічний опис оформлюється згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Цифрові посилання у статті [у квадратних дужках] обов'язково повинні збігатися з відповідними номерами у списку використаних джерел і містити номер сторінки, на яку посилається автор (напр. [1, с. 10]). Кількість джерел у використаних матеріалах не повинна перевищувати 15.

У списку використаних джерел зазначається:

- для періодичних видань: прізвище та ініціали автора статті, її назва, найменування та рік видання, номер, сторінки;
- для книг: прізвище та ініціали автора, назва книги, місто та рік її видання, загальна кількість сторінок.

8. Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українською, російською та англійською із зазначенням прізвища та ініціалів

автора та назви статті відповідними мовами) з дотриманням таких вимог: з абзацного відступу курсивом подаються прізвище, ініціали автора й назва статті (одним рядком напівжирним шрифтом) українською мовою, коротка анотація українською мовою курсивом (до 400 друкованих знаків) та з абзацного відступу ключові слова (курсивом) українською мовою. Та сама інформація у такому ж вигляді подається російською та англійською мовами.

9. При посиланні у тексті статті на нормативно-правовий акт зазначається його повна назва, дата прийняття, номер.

10. До статей аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня додається витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином.

11. До матеріалів додається:

- електронний варіант статті у форматі *Word*;
- інформаційна довідка про автора: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- фото автора у форматі *Jpg*.

12. Оригінали статей обов'язково підписуються автором (усіма співавторами).

13. Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подавати ксерокопію оригіналу.

14. Стаття, подана без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає. Редакція залишає за собою право редагувати рукопис, скорочувати його, змінювати назву статті. Подані матеріали (рукописи) й електронні носії (на CD) редакція не повертає.

15. Автори несуть відповідальність за зміст і достовірність поданих матеріалів, а також правильність перекладу. Гонорар за публікацію не сплачується.

Матеріали надсилайте за адресою:

01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 4 а, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, редакційна колегія «Часопису цивільного і кримінального судочинства».

Тел.: 363-41-77.

E-mail: zuy@sc.gov.ua

Відповідальний за випуск *І. В. Волкова*
Редагування і коректура *О. А. Варваріна*
Комп'ютерна верстка *Т. Р. Михайленко*
Обкладинка художника *В. С. Жиборовського*
Переклад англійською *А. Ф. Ніколаєнко*

Підп. до друку 20.12.2012. Формат 70x108 1/16. Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 14,6. Обл.-вид. арк. 10,1. Зам. № 12-1157.
Тираж 900. Ціна договірна.

ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17–21.
Тел.: 0(44) 537-51-11
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2191 від 20.05.2005

Віддруковано у **ПАТ «ВІПОЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 752 від 27.12.2001